

ગુજરાતી પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

કવિતાની સમજુતી તથા વાંચેલા વંશ સુધી
ગુજરાતના ઇતિહાસના સાર સાથે.

ફકીરભાઈ કાસોદાસ

સુરતની નામદાર સર જમસેદજી જીજીભાઈ વાળી
નંબર ૧ લાની છોકરાની નિશાળના
મહેતાજીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યા.

(૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ મુજબ નોંધાવી છે.)

આવૃત્તિ ૧૨ મી.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ
એજન્સી કંપની "લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યા.

સને ૧૮૮૨.

કિન્નમત પાંચ આના.

ગુજરાતી પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

આ ચોપડીમાં છોકરાઓને વ્યાકરણનું જ્ઞાન સારી પેઠે થાય તેને માટે પાઠમાં આવેલો દર એક શબ્દ વ્યાકરણમાં કયા વર્ગનો ગણાય છે તે શબ્દની સાથે લખી જણાવ્યું છે, અને તેની સમજવાની નિશાની ટુંકામાં નીચે મુજબ કરી છે તે પ્રમાણે વાંચીને સમજવું.

(ના) નામ.

(સ) સર્વનામ.

(વિ) વિશેષણ.

(કિ) ક્રિયાપદ.

(અ) અવ્યય.

(કૃ) કૃદંત.

પાઠ ૧ લો.

ખરું(વિ)સાચું.

છાતી(ના)હિમ્મત.

તોખરો(ના)ઠોખરો.

દફતર (ના) જોસ્તાન

(પાકીટમાં ચોપડી.

આ વગેરે ધ્યાલેલું તે.)

ખડખડતો(કૃ)ખકતો.

મિજનજ(ના)તાર.

છેડતી(કૃ)અડકતી.

ચુપ(વિ)મુગા.

ગુસ્સો(ના)રીસ.

ગનતું(કૃ)હજી મળીને

રહેવાતું.

હિસાબ(ના)દાખલા.

સ્લેટ(ના)પથ્થર પાટી.

વાજખી(વિ)ખરાખર.

ગેરવાજખી(વિ)ખોટું.

સમજણ(ના)અફજ.

કારણ(ના)સખખ.

જવાબ(ના)ઉત્તર.

પાઠ ૨ જો.

વાજું(ના)રાતનું ભાજન.

ન.

રોષ(ના)ગુસ્સો.

ઐતર્યા(કિ)નરમ પડ્યો.

મીઠા(વિ)નરમાસ ભ-

રેલા.

વચન(ના)શબ્દ.

લેહે(ના)ધ્યાન.

વખતસર(અ)ખરાખર

વખતે.

ખોટું(વિ)ખરાખ.

છેતર્યા(કિ)ઉડાડ્યા.

ભુંડું(વિ)માંડું.

પાડ(ના)ઉપકાર.

વાંક (ના)તકસીર.

અટકાવો(કિ)ખાખ્યો

વર્ગ(ના)કલાસ.

પક્ષી(વિ)ખરેખરી.

ખાતરી(ના)પતીજ.

પરિક્ષા(ના)તપાસ.

કરોળ્યું(કિ)નફીકીધું.

મદદ(ના)સહાય.

માહું(વિ)ખરાય.

ભૂલ(ના)ચૂક.

બેલા(વિ)સારા.

હંમેશ(અ)રોજ.

પાઠ ૩ જો.

યતન(ના)મેહેનત.

સુધારો(ના) સારી હા-

લતમાં આવવું તે.

હાંસી(ના)મજાક.

કુર્મુણ(ના)નહારા આ-

ચરણ, ખરાય ગુણ

ચાલ(ના)રીતભાત.

ગમતી(કૃ)પસંદ પડતી.

જલદી(અ)તુરત.

ફાયદો(ના)નફા.

છુટી(ના)રત.

કેડે(અ)પછી.

ડાહો(વિ)શાણો.

કુનિઆ(ના)પૃથ્વી.

ભાજો(વિ)કપટી નહીં

તે.

મશ્કરી(ના)મજાક.

ખીજવનાં(કિ) ચોડવ-

ના.

વહાજો(વિ)ખારો.

ગુણ(ના)ફાયદો.

કદાપિ(અ)કદાચ.

આખરે(અ)છેલ્લે.

ચહિ(કિ)પસંદ કરે.

કંકાસ(ના)કજીઓ.

ટેવ(ના)આદત; ખો.

પાઠ ૪ થો.

પક્ષી(ના) પાંખવાળા

પશુ.

પશુ(ના)ચોપગાં જાન-

વર.

વાળ(ના)વાળ.

રેવાં(ના)ઝીણા ઝીણા

ખાલ.

ખરડો(ના)પીઠ.

કરોડ(ના)ખરડાની વ-

ચમાંનું હાડકું.

પ્રાણ(ના)જીવ.

અવતરે(કિ)જન્મે.

સેવે(કિ)હુંફાળા રાખે.

ગર(ના)માવો.

પોલાં(વિ)પોકલ.

આસ(ના) દમ.

છિદ્રો(ના)કાણાં.

ફેર(ના)તફાવત.

અણીઆળી(વિ) અ-

ણીવાળી.

કઠણ(વિ)મજબૂત.

ગીધ(ના)જોહી માંસ.

ખાનારું મોટું પક્ષી.

લકડખોદ(ના)એકજા-

તનું પક્ષી.

સંધાઈ(કૃ)જોડાઈ.

મથાળે(ના)ઉપલાભા-

ગ ઉપર.

ચિત્ર(ના)નમુનો; છબી.

પાઠ ૫ મો.

સિંધવ(ના)એક જાત-

નો ખાર.

ડોળચી(ના) ચામડાનો

કે ધાતુનો મોટોડોળ

ખુમ્મર(ના)ફાયના પ્યા

લાનું ઝાડ.

અછત(ના, તાણ; ખોટ

હતપત(વિ)પેદા.

સુરંગ(ના) પથ્થરમાં

લાંબા ખાડા ખોદી

મહિ દારૂ બરીફા-

ડછે તે.

ચોંસલા(ના)ચોડા ક-

કડા.

છૂટાં(વિ)જૂદાં; નોખા.
 ટેકાણે(અ)મદલે.
 આગાળાને(કૃ)રસ ક-
 રીને.
 મૂર્તિઓ(ના)નાનાં પૂ-
 તળાં.
 ઉપયોગી(વિ)કામની.
 ઉપકાર(ના)પાડ.
 ફિક્કું(વિ) પુર, મિ.
 રવાડું.
 અથાણાં(ના)આથણાં.
 કુર્બાન(વિ)ખરાય.
 પાઠ ૬ ઠો.
 દીશીઓ(ના)અણીવા-
 જા ફણગા.
 પાનખર(ના)ઝાડનાં
 પાંતરાં ખરી જાય
 તે મોસમ.
 રતુ(ના)મોસમ; રત.
 પાંદડાં(ના)પાંતરાં.
 તપાસ(ના)તજવીજ.
 કુંપળ(ના)ફણગો.
 ત્યારકેડે(અ)ત્યાર પછી
 ચાકુ(ના)ચપ્પુ;છરી.
 ખામ(ના)કકડા.
 પાઠ ૭ મો.

હુંકાળી(વિ)ગરમ.
 ચોટી(કૃ)વળગી.
 ટાઢ(ના)ઠંડ.
 જળવે(કિ)સાયવે.
 હુંક(ના)ગરમી.
 ધામળી(ના)ઉતનું લૂ-
 ગડું.
 અસલ(અ)આગળ.
 ઓળખ(કિ)જાણે.
 આકાર(ના)ધાટ.
 સુંદર(વિ)સારાં.
 કરમાઈને(કૃ)ઓમળા-
 ધને.
 જગતચી(ના)જગતનો
 બનાવનાર ઈશ્વર.
 પાઠ ૮ મો.
 મુરત(ના)ગુજરાતમાં
 તાપી નદી ઉપર
 મોટું શેર છે.
 સમય(ના)કારણ.
 લાતી(ના)વખાર;કોઠી.
 માણ(વિ)આગણે;
 આગળ થઈ ગયલો
 મૂખ(ના)મોઢું.
 મેલ(ના)પોણા ગાઉ.
 અંતરે(અ)છેટે.

પેહેલાં(અ)આગળ.
 નામીયુંવિપંકાયલું.
 વેપાર(ના)રોગાર.
 આકનો(ના)અડચણો
 હાલત(ના)સ્થિતિ.
 સરખી(વિ)જેવી;
 મથક(ના)મુખ્ય ડેરાણું
 નખજો(વિ)લૂણો.
 કોટવાલ(ના)મટો ફા-
 જદાર.
 બહાદુર(વિ)જેરાવર.
 સરકાર(ના)હાકેમ.
 રજના(પરવાનગી.
 અડચણો(ના)હરકતો.
 મટાડવાને(કૃ)દૂર કર-
 વાને.
 કિલ્લે(ના)સરકારી લ-
 શ્કર વગેરે રાખ-
 વાનો મૂકામ.
 આસપાસ(અ)આતરફ
 ખાઈ(ના)ઝંડી ખાડી
 ઉપાડી(કૃ)ઝંચકી.
 કલેક્ટર(ના)જીલ્લાની
 જમાખંપી તપાસી-
 ને એકઠી કરનાર-
 માણસ(ના)ફાજલ

રી કામ કરનાર અ
ધિકારો.

આસિરુટો(ના)મદદ-
ગારો.

કામદારો(ના) કામના
કરનાર.

કચેરી(ના)દરબાર.

કોઠી(ના)જાતી; વખાર.

વલંદા(ના)ડચ લોકો.

બંદર(ના)નદી કે દરિ-
આ કાંઠે આવેલું

શહેર.

વલદાવાડ(ના)ડચ લો-
કો રહે તે શેરો.

ફિરંગી(ના) પોરટુગાલ
દેશના લોકો.

પાઠ હ મો.

અમલદાર(ના)હકુમત
કરનાર.

દરિઆ મેહેલ(ના)મે-
હેલનું નામ છે.

રેલવે(ના)લોહાની સડ-
કનો બાંધેલો રસ્તો.

પુરોપી અન(ના) અંગ્રે-
જ; પુરોપના રહે-

વાસી.

ડફે(ના)માલ ઉતારવા
અહડાવવા સાથે

બાંધેલો ઘાટ.

કુરબ્બે(ના)માંડવી;વા
હાણમાં આવતા

માલ વગેરે પર જ-
કાત લેવાનું ઠેકાણું.

મુગલાઇ (વિ) મોગલ
લોકોની.

ધમારતો(ના)સારી જી-
ઓબાંધણીનાંમકાનો

મુખ્ય(વિ)મોટું.

મરામત(ના)સમારવું.
દેખાવ(ના)શાબા.

શરોઆમ(વિ)ધોરી.

સીધા(વિ)પાધરા.

મુનિસિપાલ(વિ)શહેર
સુધારાનું.

ખાનું(ના) કારખાનું;
કમિટી.

સ્ટેશન(ના)આગ ગાડી
એ ચડવાનું કે ત્યાં

થીઉતરવાનું ઠેકાણું.
સડક(ના)બાંધેલો સી-

ધો રસ્તો.

ખરેખર(અ)ખચિત.

વખાણવા(કૃ)તારીફક-
રવા.

લાયક(વિ)ઘટારત.

મકાન(ના)ઘર;મુકામ.
ઊંચ(વિ) ઊંચા, (વા-

ણીઆ ખાહાણ).

વરણ(ના)જનત.

વેહારા(ના)હારા લોક.

સરસ(વિ) સારા.

લક્ષડ(ના)જાકડાં.

દેશાવર(ના)પરદેશ.

કમી(વિ)ઓછું.

નિરપયોગી(વિ)નકામો
ખારકસો(ના)મોટાં વા-

હાણો.

આગગાડી(ના) દેવતા
ને પાણીના જોર-

થી ચાલતી ગાડી.

વાસો(ના) મુકામ.

રેશમ(ના)હીર.

ખારે(વિ)કિમતો.

મૂલ(ના)કિમત.

મારફત(અ)હસ્તક.

પાઠ ૧૦ મો.

અખો(ના)એક સોની
કરોનેમોટો કવિ થ.

ઇ ગયો.
 છપા(ના) છ લીટીની
 કવિતા.
 સ્વપ્ન(ના) ઊંઘમાંઆ-
 વતો ખોટો વિચાર
 માયા(ના) હેત.
 રિધસિધ(ના) સઘળી
 વસ્તુ;(પૈસા વગેરે-
 થી મનની ઇચ્છા
 પુરી થાયછે તે.)
 માલવું(કિ) સુખએ
 કરવું
 પાત્ર(વિ) લાયક.
 કૂખ(ના)ખગલ આ-
 જની જગ્યા.
 પલક(ના)પલ; લેહેળો
 વના(ના) સામેલા.
 મદિરા(ના) દારૂ.
 નિરધાર(આ) નક્કી.
 કીટીજવું(કિ) જતા
 રહેવું.

કૃના(વિ) નાશ.
 રંક(વિ) ગરીબ.
 મિથ્યા(વિ) ફાકટ.
 મહિમા(ના) લીલા.
 મફ્ટ(ના) વાંદરો.
 અહાર(ના) ભક્ષ.
 આજસ(ના) સુરેત.
 રસ(ના)મગ્ન.
 અધિકું(વિ) વધારે.
 અંગે(ના) શરારે.
 અકકલે(ના) બુદ્ધિએ.
 હાણી(વિ)નખજો.
 કારજ(ના)કામ.
 સરે(કિ) થાય.
 જન(ના) માણસ.
 વશ(વિ)આધીન.
 ભક્ષ(ના) શિકાર.
 ઠાલી(વિ) ખાલી.
 ભણતર(ના)ભણવાનું
 સુખીઆં(વિ) સુખી-
 આરાં.

કુખીઆં(વિ) કુખી-
 આરાં.
 દાંસે(કિ)જાણાય.
 ધન(ના) પૈસો.
 તન(ના)શરીર.
 લગ્ન(ના) આગર;
 શરમ.
 રાય(ના)રાજ.
 ધણી(ના) માલિક.
 કળેત(વિ)ખેલુ રમત.
 આધું પાત્ર(વિ)હલકું-
 માણસ.
 અદકું(વિ) વધારે.
 વઠકણી(વિ)લડકણી.
 મારકણી(વિ)મસ્તાનો.
 સાંઠ(ના) ગોધા.
 ચોમાસું(ના)વરસાદની
 મોસમ.
 કરડકણી(વિ) કરડી
 ખાનારો.
 હડકવા(ના) હડખાં.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧).

એક અકીણ ને બીજી સુસ્તી એ બેમાં એવા ચરસ છે,
 કે જેમ જેમ માણસના અપમાં તે વધારે આવેછે તેમ તેમ
 શરારે ને બુદ્ધિએ તે નખજો થતો જાયછે; મારે જો એ બં-

નો વાના તે છોડી દે તો તેનું કામ યાય, નહીં તો અપ્પો ભ-
કત (સ્વામી) કેહેછે કે કોઈ દિવસ એથી તેના જનને નુકસાન
પેહિયે છે. (૧).

જેમ કોઈ માણસ ઊંઘી ગયો, તે સ્વપ્નામાં વશ થઈને એ-
મ જાણે કે હું બહુ ખર્ચીશું; પણ ખાચશું, ખાચ ખાચને પે-
ટમાં ભાજ્ય ને ફળ તો ખાત્રીની ખાત્રીજ રહે, એમજ અપ્પો
સ્વામી નેકી કેહેછે કે વગર વિચારનું ભણવું તેપણ તેવુંજ છે (૨)
આ પૃથ્વીપર સુખીઆરા દુખીઆરા ઘણા માલમ પડે છે,
પણ જોશો તો તે બધા માયામાંજ લપટાયેલા છે; હવે સુખીહોય
તેજરા વારમાં દુઃખી થઈ જાય છે, અને માયાપુંજ ઈજતઆ-
બર જતી રહેછે; તેમ ગરીબ હોય તેને પૈસાદાર બને છે, તો
અપ્પોસ્વામી કેહેછે કે એ બધા માયાનીજ લીલા સમજવી (૩)

પલક વારમાં પૈસાટકો (જે જોઈએ તે) આવી મળેછે, ને
જીવ જાણે કે એ બધાનો માત્રીક હું છર્ડી (હું ભાગવીશ); જેમ
વરઘોડામાં ઘણા સામેલા મળેછે, તેજરા વારમાં સૌસૌને ટેકા
છે થઈ જાયછે; ખાતાં જેમ ખાંડ અને ચાલતાં રેત ફળેત
કરેછે તે માફક માયા પણ ફળેત કરેછે એમ અપ્પો ભગત
કહેછે. (ખાંડગહુ ખાધી હોય તો તેથી લોહી બગડીને ગરમી
ફુટેછે, અને રેતાળ જમીન ઉપર ચાન્નવાથી એટલો થાક લાગે
છે કે અધવચ એસી જવું પડેછે). (૪).

હજારું માણસ તે વધારે ભણ્યો, ને લાડકણી ગમરીને છો-
કરો અવતર્યો; માસ્તાનો ગોષા તે એમાસામાં નકકરોકયો (જી-
લું ઘાસ ખાઈને મતગાલો બન્યો), ને કરડકણા કુતરાનેહર ખાચુ
લાગ્યું તેમજ વાંદરો એ જ્યારે દારૂપીએ, ત્યારે અપ્પો સ્વામી કે-
હેછે કે એ પાંચોથી નહીં બીહીતાં હોય તો બમણાળીએ (૫)

પાઠ ૧૧ મો.

મગર(ના)નદી કે દરિ-
આમાં રહેનારુંમો-
ટું જનનવર.
અદભૂત(વિ)અજાએ
તાપ(નો)ગરમી. [ખ.
ગરોળી (ના) ધીલોડી.
વૈત(ના) ખીલસ.
ભોંગડાં(ના)જાડા પડ
કાડ(ના) ચોરો.
તીણ(વિ)અણીવાળા.
મગરો (ના) મગરની
માદા.
સેવાય(કિ)હુંકાળા થાય
મિસર(ના) એક્રિકાખં
ડમાં શેહેરછં.
ઈકન્યુમન(ના) ઝીણાં
જીવડાં.
ખોળી(કૃ) શાધી.
ખયરદાર(વિ) હાંશિ-
આર.
પૂજા(ના) સેવા.
માર્ગ(ના) રસ્તો.
સેંકડો(વિ) હજારો, સો
પાઠ ૧૨ મો.
ભગત(ના)ભક્ત કર-

નારો માણસ.
બાધી(ના) રોગ.
રિથર(વિ) હાલે ચાલે
નહીં તે.
સડેલ(વિ)કોહેલો.
તલપ(ના) ડાકું.
ગસડી(કૃ) તાણી.
મુડદાં(ના) મરીગયલાં
માણસ.
દુર્ગંધ(ના)ખરાળ વાસ
મરકી (ના) મરવાનો
રોગ.
મૂરખ(વિ)મેવકુક.
ખુશમોદાર(વિ)સુગંધ-
વાળા.
ભાતભાતના(વિ) તરેહ
તરેહના.
પ્રસાદ(ના)ચોખ્ખુંખા
વાનું.
ધરાવતા(કિ) ખાવાને
મૂકતા.
ભોજન(ના) જંખાનું.
મસ્ત(વિ) જળરા.
પાળ(ના)કોરણ.
જળવવા(કિ) સાચવી
રાખવા.

બરણપોષણ(ના)ગુજ
રાન.
પાઠ ૧૩ મો.
ખરછી(ના) બાલાજેવું
હથિઆર.
રંદો(ના) લાકડાં સાફ
કરવાનું હથિઆર.
આરી(ના)વેહેરવાનું
દાંતાવાળુંહથિઆર.
ઓઝર(ના)હથિઆર
સખત(વિ)મજબૂત.
સાધારણ(વિ)રોજવ-
પરાતાં.
ગજવેલ(ના)પોલાદ.
પોલાદ(ના) અરેલોહું
મર(ના)ખાણુ.
ભટ્ટી(ના)દેવતાનો મો-
ટો ચલો.
ટાઢી(વિ) ટુંડી.
ઉઘાડેછં (કિ) ખુલ્લી
કરેછં.
પાઠ ૧૪ મો.
સ્થિતિસ્થાપક (વિ) કે
ધમીજનેવાળીએકે.
મરડીએ તોપણ તે
પાછી હતીતેવીધ

જ્ય એવો પદાર્થ.
 માં ને ગુણુ તે.
 તપાવીને(કૃ)ગરમ ક-
 રીને.
 ઘેરો આસમાની (વિ)
 ભૂરો.
 શામજો(વિ) કાજો.
 આપ(ના) ચળકાર.
 ટીપીને(ક)લાંબુ કરીને
 ખરડ(વિ)સેહેલથીભાં-
 ગી જાય તે.
 પદાર્થ(ના)ચીજ;વસ્તુ.
 પાઠ ૧૫ મો.
 બંધીવાન(ના) કેદી.
 ઇતરાજી(ના)ગરમેહેર
 ખાની.
 આસાર(ના)પોહાળાઈ
 વિશ્વાસ(ના)ભરોસા.
 સમાગમ(ના)સાખત.
 દારોગો(ના) કેદખાના-
 નો ઉપરી.
 ખાકું(ના) મોટું ઢાણું.
 પારસ(ના) ક્રાસનું
 મોટું શેહેર.
 બંધીખાનું(ના)કેદખા-
 નું.

કેદ(વિ)પરેજ.
 કેદી(ના)બંધીવાન.
 કોટડી(ના) નાની આ-
 રડી.
 સો પત(ના)સંગત.
 અકળાયો(કિ)ગભરાયો
 ફાર(ના)ચીરો.
 ખાપજી કરીને=ઘણા
 હેતથી.
 પાઠ ૧૬ મો.
 ડોળ (ના) ભપકો.
 હિમાયતી (ના) વાજી
 હિમ્મતઆપનાર.
 દ્વાદ(વિ)લેહેજતદાર.
 હળી (ક) મળી.
 દેખાયો(કિ) જણામે.
 જુગિત(ના) તદખીર.
 મોકળે મને=બીક વગ-
 ર; ખુલ્લે દીલે.
 ધરીને(કૃ) દોડીને.
 પાધરી(અ)તુરતજ.
 ખેંચાખેંચ(ના)તાણા
 તાણ.
 રાવ(ના)ફરીઆદ;દાદ
 ટેકીને(કૃ) ટેકોદધને.
 મનસુખો(ના) વિચાર.

માદા (ના)મધરી.
 લાજ(ના) શરમ.
 કૂદકો(ના) છલંગ.
 રેમૂજ(ના)ગમત.
 વીસરી(કૃ) ભલી.
 પાઠ ૧૭ મો.
 મુગ(ના) આકારી.
 એકાંત(વિ) એખલા.
 સારાંશ(ના)ટુંકી મત-
 લખ; ટુંક સાર.
 નર્મ(વિ) બીલકુક.
 રીઝવવું(કિ) ખુશ કર-
 વું.
 હાડકેડ(ના)તિરસ્કાર
 વિન્નગ(ના) જતૂદા પ-
 ડવું.
 હીજરાવું(કિ) ફુલાવું.
 દલગીર રહેવું.
 રહેતે રહેતે(અ)ધીમે
 ધીમે.
 અઠવાડીઝી(ના)આઠ
 દાહાડા.
 પખવાડીઝી(ના)પંદર
 દાહાડા.
 રકાબી(ના)નાની યા-
 જી

ગંધી(વિ)ગોળ.
 પીરસીને(ક)મૂકીને.
 ગમત(ના)રમૂઝ.
 ઢાઢક(ના)ઢંડક.
 મરજી(ના)ધરજી.
 સંસાર(ના)ફનિઆ.
 નિરાંત(ના)એન.
 મોજ(ના)મઝા.
 ઝાઝા(વિ)ધણા.
 વેગજેની(અ)આધેની
 પેકિપોક(વિ)મોટેસાદે.
 રોયો(કિ)રચો.
 સોપતી(ના)સાપી.
 વાસ(ના)રેહેઢાણ.
 પાઠ ૧૮ મો.
 સામાન(ના)ચોળે.
 હથિઆર(ના)ઓળર
 વર્ણન(ના)વિસ્તાર.
 પાસું(ના)પાળુ.
 લાલચોળ (વિ)રાતું
 રાતું.
 લાટો(ના)ધાતુનો દા.
 ખવાનો સીકળે.
 કારખાનાં(ના)જીદાં
 જીદાંજીનરનાંકાણાં
 ગાળે(કિ)રસ કરે.

સંભાળ(ના)ખરેદારી
 જરૂર(ના)અગત્ય.
 મૂલ(ના)કિમત.
 ઓપદાર(વિ)અળકતી.
 પાઠ ૧૯ મો.
 સરાણ(ના)હથિઆરો
 નેધાર કાઢવાનું
 ગોળ ચક્કર.
 છીણી(ના)ધાતુ કાપ-
 વાનું હથિઆર.
 રેતરડી(ના)કાનસ.
 કરવત(ના)વેહેરી કા-
 ઢવાનું હથિઆર.
 કટારી(ના)કટાર; ઘા-
 ચોને મારવાનું હ-
 થિઆર.
 પાળીઓ(ના)ચપુઓ
 ગણતરી(ના)હિસાબ.
 કારીગરી(ના)કીસબ.
 અળકતું(વિ)તેજ કરતું
 કોથ(ના)નરાજ.
 પાઠ ૨૦ મો.
 બરચ(ના)ગુજરાતમાં
 નર્મદા નદી ઉપર
 શહેર છે.
 મરામત(ના)સમારવું.

પનો(ના)પાહાળાહ.
 નર્મદા(ના)રેવા નદી.
 આજીઆજી(અ)આ-
 સેપાસે.
 કોથ(ના)ગાઉ.
 રણિઆમણું(વિ)જી-
 ભાવતું.
 મજબુત(વિ)જોરાવર.
 પાધડીપને(ના)પાધ-
 ડીના પના જેવું,
 એટલેપાધડીલખા-
 ણમાંધણીને પોહિ-
 લાણમાં ઢુંકીતેવું.
 ઘેરાવો(ના)ફરતો ઘેર.
 શુમારે(અ)આસરે.
 મુશ્કેલી(ના)અડચણ.
 ઢોળાય (ના) ઢોળાયો;
 ઝંચો ઢળતો ટેકરો
 સાહુકાર(ના)પૈસાવાળો
 આખરદાર અહરથ.
 હવેલી(ના)ઝંચો ખાં-
 ધણીનું ઘર.
 જાસ્તી(વિ)વધારે.
 પ્રથમ(અ)પેહેલાં.
 દાડા(ના)તળીઆં.
 પાઠ ૨૧ મો.

લોહવું(કિ)કપાસમાંથી
 કપાસીઆ તથા
 રૂ જાડુ પાડવું તે.
 અદાલત(ના)ઈનસાફ
 કરવાનું ડોકાણું.
 અવરથા(ના)હાલત.
 મ્યુનિસિપલ(વિ)શહેર
 સુધારાની.
 કમિટી(ના)ખાતું; મં-
 ડળી.
 સુતરાઉ(વિ)સુતરનું.
 કાપડ(ના)કપડ.
 રોજી(ના)રોજગાર.
 વિલાયતી(વિ)વિનાય-
 તમાં બનેલું.
 વણકર(ના)સાળવી.
 લાચાર(વિ)ગરીબ.
 વરાળ(ના)બાફ.
 કુંપની(ના)ભાગીદારો-
 ની મંડળી.
 ઠામઠામ(ના)અધે ડે-
 કાણું.
 સસ્ત્રાં(વિ)સોંઘાં.
 ઘટારત(વિ)જાયક.
 એકીવારે (વિ) ઘણાં;
 જથ્થાબંધ.

પાઠ ૨૨ મો.
 રમૂજી(વિ)ખુશ લાગે
 એવી.
 વિદ્વાન(ના) ભણેલો
 માણસ; પંડિત.
 પેકુ(ના)પેટ આગળની
 જગો.
 અચરજ(ના)નવાઈ.
 વાળવું(કિ)મરડવું.
 પોત(ના)કુમાસ.
 નામુક(વિ)કોમળ.
 ઘટ(વિ)જગરો.
 પતંગીઝં(ના) ઉડતું
 છવડું.
 અકચકીત(વિ)ચળકતી
 પોષણ(ના)ગુજરાત.
 રેશમ(ના)હીર.
 કોહેલી(વિ)સળેલી.
 પાઠ ૨૩ મો.
 દયા(ના) મહેર.
 મદાંધ(વિ)અહંકારમાં
 આંધળા.
 ઇશ(ના)પ્રભુ.
 અવયવ(ના) શરીરના
 ભાગો.
 ઉદાર(વિ) સખી.

ચર્ણ(ના)પગ.
 પ્રયત્ન(ના)મેહેનત.
 પીડા(ના)દુઃખ.
 પીડાય(કિ)દુઃખી થાય.
 પિંડના(ના)આત્મા.
 ખાપડો(વિ)ખિચારો.
 જીવ(ના)પ્રાણી.
 રચ્યાં(કિ)ખનાવ્યાં.
 લગીર(વિ)જરાક.
 અધિક(વિ)વધારે.
 ખીક(ના)ડર.
 ઉર(ના)દિલ.
 ધરો(કિ)પકડો.
 ઘોળાઅ)ધસાને.
 ધારાને(કૃ)તાકીને.
 ખુશી(વિ)મગન.
 મિત્ર(ના)દોરતદાર.
 ઘાત(ના)હત્યા;મારવું.
 વિશેષ(વિ)વધારે.
 વર્ણવો(કિ)વિસ્તારો.
 વખાણીને(કૃ)ચડાવીને
 બનાવનાર(ના) પેદા
 કરનાર.
 મજેલ(કૃ)મજેલો.
 ખ્યાર(ના)હિત.
 દીધેલ(કૃ)દીધેલા.

ગજ્જુ(ના)શક્તિ.
ભાર(ના)માળે.
વેદના(ના)દુઃખ.
ક્રૂર(વિ)ધાતકી.
કર્મ(ના)કામ.

પિઠાગીને(ક)જાણીને
અધર્મ(વિ)ખોડું.
જંતુ(ના)જીવડાં.
પાય(ના)પગ.
પરોવી(ક)ધોઓ.

ઝલ(ના)રમત.
ખોડીને(ક)ખોડો કરી-
ને.
નિશાન(ના)એધાણી
પિનાશ(ના)નાથ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨.)

જુઓ કે દુઃખે કરીને જેમ આપણા શરીરનો આત્મા
દુઃખી થાયછે; તેમજ બિચારા પ્રાણી (પશુ)ને દુઃખી કર્યાથી તે
પણ દુઃખી થાયછે;—તમે અહંકારથી આંધળા (છાકેત્રા)
થઈને જરૂર તે પશુ જાણીને તેને મારતા નહીં;—અરે ભાઈઓ
મનમાં જરા મેદર લાવો ને પ્રાણીને દુઃખ ના દેઓ. (૧).

જુઓ કે હૃદયે આપણા શરીરના સઘળા ભાગો બનાવ્યા
છે; અને તમો હજારો ઉપાય કરશો પણ તેમાંનો એક પણ ભાગ
તમારાથી બચવાનો નથી;—તે માટે બિચાર કરી મનમાં જરા
વધારે ડર લાવીને;—અરે ભાઈઓ મનમાં જરા (૨.)

બિચારાં પશુને અનાથ જાણીને ધક્કાને તેનો પગ ના પ
કાઠો, કે તેને પગ ના મારો;—ને કોઈ જીવ કે પશુને મારીને
અચિત્ત તમે મનમાં ખુશી થશો નહીં;—મારવાની વાત વખાણુને
તેને ઘણી લાંબી ચરચાવા નહીં; અરે ભાઈઓ મનમાં જરા (૩)

આપણા ને તેનો (પશુ) નો બનાવનાર એકજ હૃદય છે;
તેમ તેની ઉદારતાનો પ્યાર તેને પણ મળેલો છે; પરમહરનું
આપેલું સુખ ભોગવાને મળેથી તે હર્યા કર્યો કરેય;—અરે
ભાઈઓ મનમાં જરા (૪)

પશુના બળ ઉપરાંત ખોળે ભરેને તેને કેમ માર મારીએ
ને તે બિચારાને જે દુઃખ થાયછે તેનો મનમાં જરા બિચાર

કરીએ;—કુંઈ પણ ધાતકી કામ પાપનું જાણીને તે કરો નહીં;—
અરે ભાઈએ મનમાં જરા૦ (૫).

જીવડાના પગ પાંખ તોડી જે ખોટું અધર્મ કામ કરે;—
તે તેનો પગ ખોડો કરી શૂળમાં ધોસી ખરાબ કામ બનાવે;—
પછી નિશાન મૂકી તીર મોરીને તેનો નાથ કરે; અરે ભાઈએ
મનમાં જરા મેહર લાવો૦ (૬).

પાઠ ૨૪ મો.
હિંદુસ્તાન (ના) અશિ-
યા ખંડની દક્ષિણે
દેશ છે.
ત્રણ ખૂણીઆ(વિ)ત્ર
ણ ખૂણા જેવો.
અગ્નિ(ન)દક્ષિણ ને
પૂર્વ વચ્ચેની દિશા.
નૈરત્ય(ના)દક્ષિણ ને પ
શ્ચિમ વચ્ચેની દિશા.
શેણ(ના) ખૂણો.
હદ(ના)મર્યાદા.
મુસાફરો(ના)દેશ દેશ-
કરેનારા.
વિકટ(વિ)મયંકાર.
કુંગરા(ના) મોટા ઊંચા
ટેકરા.
પાહાડી(વિ) કુંગરા કું
ગરીવાળા.

હડવૈયા(વિ)હડાઈખોર
સદા(અ)રોજ.
ખરફ (ના) ટાઢથી ઠરી
ગયલું પાણી.
ઝાડી(ના) ઝાડો એક
બીજાસાથેઆવીને
ચુકાજેવુંબનેલું તે.
ઝાંખરાં(ના)કાંટાવાળી
શગો.
રસાળા(વિ)ફળદ્રુપ.
મેદાન(ના)મોટીખૂદલી
જગો.
ફલાદો=ફળ વગેરે.
પૂર(ના)પાણીનુંચઢવું.
જળ(ના)પાણી.
ડાંગર(ના)ભાત.
ઝારડો(ના)ખાડો.
નાવડાં(ના)હોડકાં.
સીમાડો(ના) હદ.

અસત્રી(વિ)જૂના.
પાઠ ૨૫ મો.
કરિઆણું(ના)વસાણું.
કાચું(વિ)સરસ.
કસ(ના) રસ.
ભાણું(ના) ભાલો.
તળેટી(ના)તળાઈ.
નીપજ(ના)પાક;પેદાથ
જલચાઈ(કૃ)જોભાઈ.
પરમુજક (ના) પારકો
દેશ.
ચિત્તા(ના) વાધ જેવું
જાનવર.
નિપજે(ક્રિ) પાકે.
વનસ્પતિ(ના)ત્રીસોત.
રી.
નાનો(ના) જાતો.
તડ(ના)કકડા; ભાગ.
ખાણડી(ના)ખણરી.

ચાલ(ના)ધારો.
 પાઠ ૨૬ મો.
 ઇતિહાસ(ના) તવારી
 ખ; આગલા રા-
 ન્દઓની વારતા.
 પદવી(ના)ઓદો.
 હકુમત(ના) હાકમી.
 વહીવટદાર(ના) વહીવ-
 ટ કરનાર.
 વજે(ના)કર.
 જકાત(ના) દાણ.
 વસવાયાં(ના) આવીને
 વસેલા, (સુથાર,
 દરજી ધોખીવગેરે.)
 વેઠ(ના)વૈતરૂં, મજૂરી.
 કુળ(ના)વંશ.
 કાયદા(ના)ધારા.
 જયા(ના)ટોળાં.
 બ્યવહાર(ના) આપ
 લેના સંબંધ.
 બળવાન(ના)જોરાવર.
 શૂરા(વિ)માહાકુર.
 શૂર(ના)માહાકુરી.
 સંબંધી(અ)વિશે.
 સભાહ(ના)વિચાર.
 અંદોષસ્ત(ના)ગોઠવણ

ઉતરતા(વિ)હજકા.
 અધિકારી(ના)ઓએ
 દાર.
 વસુલ(વિ)જમ.
 પ્રેમ(ના)રૈયત.
 ધનસાફી(ના)ચુકાદો.
 ખુન(ના)હથિઆરવ-
 તી કે ઝેરદીધારીકોઈ
 ને મારીનાખવુંતે.
 શૂળી(ના)ફાંસી.
 કાંડા(ના)હાથના પોં-
 હેંચા.
 ગુલ્લો(ના)તકસીર.
 માલમિલકત(ના) મા-
 લમતા.
 ધર્મદાન(ના) ખેરાત.
 નરકે(ના)જાહનમ.
 ધનસાફી(વિ)વાજળી
 રાહે ચાલનારા.
 વિદ્યાવાન(વિ)ભણેલા.
 પાઠ ૨૭ મો.
 સાજવાળા(ના) સા-
 માન વાળા.
 પડાવ(ના) મુકામ.
 હાકેમ(ના)સરકાર
 દોષત(ના)પેસો.

વારતેહેવાર(ના) સારે
 ટાણે.
 કસમી(વિ)હુન્નરવાળા
 રાજદરબારે(ના)રાજ.
 સમાએ.
 સોનરી(વિ)સોનાના.
 ડોલી(કુ)મૂલી.
 રથ(ના)પૈડા વાળી
 ગાડી. [ખા.
 પીછાળાં(વિ)પીછાંવા-
 મોહ(ના)મોહણી.
 ફોજ(ના)લશ્કર.
 આથમણાં(વિ)પશ્ચિ-
 મ તરફના.
 હુમલો(ના)ચઢાઈ.
 એકદમ(અ)તુરત.
 શાણી(વિ)ડાહી.
 મોટાઈ(ના)માનશેખા
 કળા(ના)યુક્તિ.
 રાજ્યનિતિ(ના) ખરા-
 ખર રીતસર રાજ-
 ચલાવવું તે.
 પાઠ ૨૮ મો.
 ફેલાવો(ના) પથરાઈ
 જવું.
 છેવાડે(અ)આખે.

એતી(ના)જમીન એ-
 ડવાનું કામ.
 ગુજરા (ના)ગુજરો.
 ઝટ(અ)ગુરત.
 બળ(ના)જોર.
 કેડો(ના)પીછો: પૂક.
 ગ્રંથો(ના)ચોડીઓ.
 કૃણ(ના)ભગવાન.
 દારિકા(ના)ગુજરાત-
 ની સ્થિતિજાનું
 ધામ છે.
 રાજધાની(ના) રાજ-
 ગાદીનું ફેર.
 બુદ્ધ(ના)એક જાતનો
 ધર્મ.
 મહિમા(ના) મોટાઈ,
 પ્રતાપ.
 પાઠ ૨૩ મો.
 પરાક્રમી(વિ)મારે કા-
 મના કરનારા.
 અજીત(વિ) કોઈથી
 જીતાય નહીં તે.
 ગાંજ્યો(કૃ)હાથો.
 સંઘ ૧(ના) વિક્રમનો
 સન.
 વગતિ (ના) ધધરી

શક્તિ.
 શક(ના)વરસ;સન.
 વિક્રમાજીત= વિક્રમ
 કોઈથી જીતાય
 નહીં તે.
 ખંડિએર(ના)ધર, અ-
 મલા પડી ગયલા
 તેની ખુજીજમીન.
 લગોતગ(અ)પાસેજ.
 ધરતી(ના)જમીન.
 વસ્થા(કિ)રહ્યા.
 સંસ્થાન ન રાજ્યઓ-
 ના વસાવેલા નાના
 ખંડિઆ મૂલક.
 કૃતઘ્નિ(ના)રાજ્યની
 ગાદી પર બેઠેલો
 મોટો ભાઈ.
 કન્યા(ના)કુંવારી છો-
 કરી.
 સમય(ના)વખત.
 જંગલી(વિ)વગરસુધ-
 રેલો.
 ગણતી(ના) સંખ્યા;હિ.
 સામ્ય.
 દેવયોગ(ના)ધધરીય
 નાવ.

પાઠ ૩૦ મા.
 વેલવ(ના) સુખ.
 કવિતા૩૫(ના)પદ્યમાં.
 નાટક(ના)નાયકાવગે.
 રેનાએલનોતમાશો.
 દેવસ્થાન(ના)દેહરો;
 મંદિર.
 બંધન(ના)ઘટકાવ,
 કાયદો.
 નામ(ના)નુસ.
 કોર્સિ(ના)આખર; પં-
 કાવું તે.
 દેશદેશ(ના)પદ્મમૂલક,
 ફેલાઈ(કિ)પથરાઈ.
 ડાહ્યાણ(ના)અનુરાઈ
 કસમી(તિ)હુનરવાળા
 મનુ(ના)હિંદુ શાસ્ત્રનો
 કાયદા બાંધનારો.
 માહાબારત(ના)જેમાં
 બારથનીકથાછે તે
 ચોપડી.
 રામાયણ(ના)જેમાં
 રામની કથાછે તે
 ચોપડી.
 પૂસ્તક(ના)ચોપડી.
 પેસાદાર(વિ)તાલેવંત

સદગુણ(ના)સારાઆ-
ચરણ.

શાભા(ના)દેખાવ.

પાડપાડોશી(ના) પાસે-
ના ઘરના રહેનારા.

દાનત(ના)નજરે:નિષ્ટા
સાફ(વિ)પાક;ચોખ્ખી
વાસવાતી(કૃ) દેવાતી.

લેખપત્ર(ના)કાગળપર
દસ્તાવેજ.

પરાયો(વિ)પારકો.

તકાવતું(કિ) ધારી રે-
હેતું.

કરજ(ના)દેવું.

જમણવાર(ના) વરો,
ખરેચ.

વાવરી(કૃ)ખરચો.

સ્ત્રીઓ(ના)માયડીઓ
છૂટ(ના)રજ.

પાઠ ૩૧ મો.

નુકસાન(ના)હાણી.

નાતો(ના)જ્જતો.

ઉદ્ધમ(ના)વેપાર.

અટકાય(ના)અડચણ

સ્થાપર(વિ) જમીનને
લગતી;જે ખસે અ-

થવા ઉપડેનહીં એ
વી મિલકતનું નામ.

મિલકત(ના)માલમતા,
વારસો(ના)વારસને જે

મિલકત મળેછે તે,
વહેઓ(કૃ)ભાગ પાડી.

મિલકતદાર(વિ)મિલકત
વાળો.

હિરસા(ના)ભાગ.

વંશના(ના)કુટુંબના.

અવસ્થા(ના)હાલત.

તવંગર(વિ)પૈસાદાર.

હિંમત(ના)છાતી.

દોલત(ના) માલમતા,
પૈસો વગેરે.

રોકાયું(કિ)થેરાયું.

શાધ(ના)તપાસ.

પરવાર(ના)પુરસદ.

કળા(ના)હુબર.

અગરદાર(વિ)હોશિ-
આર.

મોટાઇ(ના)ભપડો.

દાખલ(વિ)સામેલ.

પાઠ ૩૨ મો.

અગર(ના)મીઠું પાકે-
છે તે જમ્યા.

લૂણ(ના)મીઠું.

ગમીઆ(ના)મોટાં ધે-
ફલાં.

પાહાણા(ના)પથરા.

જગતકર્તા(ના)જગતનો
પેદા કરનાર, હુશર.

જે તૃતીયાંશ(વિ) ત્રણ
ભાગ કરેલા તેમાં-

ના એ ભાગ.

મહાસાગર(ના) મોટા

સમુદ્ર (પૃથ્વી પર
એવા પાંચ છે).

ભંડાર(ના)વખાર.

અધરૂં(વિ)મુશીબત.

ઝરણુ(ના) ધીને ધીમે
પાણી વહે તે.

કકડીને(કૃ)સખત.

ક્યારડો(ના)ખાડો.

મેલ(ના)કચરો.

પારદર્શક(વિ)જેમાંથી
આરપાર જોવાય તે.

છાંટો(કૃ)આલવી.

વખારો(ના)માલ ભર-
વાનું ડેકાણું.

પાઠ ૩૩ મો.

તોચી(ના)નદો કાંઠાની

પવિત્ર જગ્યા.
 ધોધવા(ના)મોટા ધોધ
 સરોવર (ના) મોટું ત-
 ણાય.
 સ્થિર(વિ)હાલે ચાલે
 નહીં તે.
 ઘેરાવો(ના)ફરતો ઘેર.
 ઉગમણ(ના)પૂર્વ દિશા
 અરો(ના)પાણી વહેવા-
 નું ઢેકાણું.
 કુંડ (ના) છોથી બાંધી
 લીધેલું નાના ત-
 ણાય જેવું.
 કટ(ના)સુથારી અડવો
 ગજ.
 બય(ના)ખીક.
 ધમારતા(ના)ઝેંઝી બાં-
 ધણીનાં ઘર.
 ખંડેર(ના)પડી ગયલી
 જર્મીન, અમલા
 વગેરે.
 થર(ના)પડ.
 દર વરસે=અકેકવરસે
 પેદાશ(ના)ઉપજ.
 પાઠ ૩૪ મો.
 બલાઈ(ના)સાલસાઈ.

ધમકી(ના)ધુરકી.
 બળાત્કાર (ના) જોરે
 જીલમ.
 ઉમંગ(ના)ઉમેદ.
 કઠોર(વિ)વજ્જર.
 અણુગમો(ના)નાખુશી
 માએનો(ના)અર્થ.
 બરોબરીઆ(ના)સર-
 આ.
 એકાદુ(વિ)એક; કોઈ-
 પણ.
 જોરજીલમ(ના)જગ-
 રાઈ;જગર જસ્તી.
 ઈચ્છા(ના)મરણ.
 નાખુશી(ના)દલગીરી.
 મન(ના)દિલ; ચિત.
 વેર(ના)અદાવત; ખાર
 જોઈએ તેવું(વિ)મનને
 ગમે તેવું.
 ફેર(ના)તફાવત.
 રૂપ(ના)આકાર.
 વિનતી(ના)નરમાશયી
 કેહેવું તે.
 અસર(ના)જાગણી.
 નરમાશ(ના)નમનતાઈ
 દુખાય(કિ)દુખાય.

પાઠ ૩૫ મો.
 સિવાક્ય(ના) સાંજવચ
 ન.
 કુવાક્ય (ના) નહાં વ-
 ચન.
 રનેહ(ના)હેત; પ્રીત.
 સદૈવ(અ)હમેશાં.
 વાવે(કિ)યાય.
 કલશ(ના)કંકાર.
 હમેશ(અ)રોજ.
 લાવે(કિ)યાય.
 વિવેક(ના)સલુકાઈ.
 ચાર(અ)ઓ;ઓભાઈ
 ઉચાર(કિ)બોલ.
 વાણી(ના) વેણ;શબ્દ
 વિધિ(ના)જગત.
 કીર્તિ(ના)આપર.
 પડેચડે(કિ)પડતી ચ-
 ઠતી થાય.
 પ્રજા(ના)રૈયત.
 ધૂડ(ના)ધૂવડ પક્ષી.
 ખુરી(વિ)ખરાબ.
 ખુરાઈ(ના)વેર.
 રાજકુમાર(ના)રાજાઓ
 છોકરો.
 અમુલ્ય(વિ)જેની કિ-

મમત યદ્ય શકે ન હીં તે.	હાણી(ના)નુકસાન.	બડાકો(ના) મોટો અ- વાળો.
માનવી(ના)માણસ.	છરો(ના)એક જાતનો અપુ.	હડાકો(ના)અવાજ.
વેણ(ના)શબ્દ; સુકન.	છેદ(ના)કાણું; છિદ્ર.	વદો(કિ)બોલો.
મૂક્યું(કિ)બોલ્યા.	સૂઝે(કિ)જાણાય.	વણશે(કિ)મગડશે.
વિમાસશો(કિ)પરતાશો.	રૂઝે(કિ)આરામ થાય.	ભારતોલ(ના)મારવકર

(કવિતાની સમજૂતી). (૩).

સાંઝે વાક્ય બોલવાથી સદાકાળ હેતુ પ્રીત વધે; નહાં વા-
ક્ય બોલવાથી નિરંતર કજીઓ કુંકાસ થયા કરે; માટે અરે બાઈ
મનમાં જરા સલુકાઈ આણીને જે શબ્દ બોલો તે વિચારીને
બોલો. (૧).

સાંઝે વાક્ય બોલવાથી બધી દુનિઆ વખાણે; નહાં વાક્ય
બોલવાથી કોઈ આપણી આગર જાણે નહીં; માણસની પડતી
ચડતી (પૈસાની) થાય છે તે જામ વડેજ; માટે જે શબ્દ
બોલો. (૨)

જુઓ કે રૈયત પોપટ ઘેર પાળેછે; ને માળામાં ચેતથી
ધૂડ પક્ષી સુઈ શકતું નથી (લોકો તેને પથરા મારેછે); બા-
લેવાનું કારણ એવુંજ સમજીને, જે શબ્દ બોલો (૩).

બાઈ તું સારા બોલ બોલ્યાને લોકોમાં નેકી (કોર્તિ) મળ-
વ કેમકે નહારી જાહે લોકો નહારા શબ્દ પણ બોલેછે; પછી ગરી-
બ હોય કે રાજના છોકરાની રાણી હોય. પણ જે શબ્દ (૪).

સાંઝે વેણ બોલવાથી દુધનું દહીં, ધી સૌ થશે એટલે (કોઈ
કામ નહીં કરતું હશે તે કરશે); ને જેની કિમત ઘણી બેસતી હશે
તે સેહેજમાં આવશે; નહાં વચન બોલવાથી કોઈ પળી ભાર પણ
પાણી પાય નહીં (બારણે ઉઠા ન રાખે), માટે જે શબ્દ બોલો (૫).

અરે માણસ મોહોડેથી જે શબ્દ બોલ્યા, તે જેમ યુંકેલું ફરીથી ગળાતું નથી તેમ (બોલેલું ફરાતું નથી); પછી એવું નુકસાન વેઠીને પરતાશો; માટે જે શબ્દ બોલો (૬).

છરીથી કપાયલું હોય તેનો ધલાજ. માલમ પડે; પણ નકારો વાક્યના કાપને કદી રૂઝ આવે નહીં (તે બોલ મનમાંથી ખસે નહીં); કાચની કોઠી કાણી હોય તે કદી સંધાતી નથી; માટે જે શબ્દ બોલો (૭).

સારો કે નકારો તોપનો બાકો. જે હવામાં જોસ્સાથી દોડ્યો જાય છે; હવે બોલો તેને કેમ ખેંચીને અટકાવી રાખી શકાય; માટે જે શબ્દ બોલો (૮).

તમે વિચારી શબ્દ બોલો, તમારું કામ કદી બગડશે નહીં; ફનિઆમાં બાર વફર, તો સારા લોકો રાખે છે, એમ દલપતરામ કવિ કહે છે. (૯).

પાઠ ૩૬ મો.
વાદ(ના)તકરાર.
વટેમાર્ગી(ના)રસ્તે જ.
તો મુસાફર; પંચી.
બળ(ના)જોર.
જબજો(વિ)જોરોવર.
તપ્પી ગયા(કિ)ગુસ્સે થ
ઈ ગયા.
વામા(વિ)ઠંડા.
અજમાવો(કિ)વાપરો,
અલાવો.
ઉતરાવો(કિ)કહડાવે.

બળવાના(વિ)જોરોવર.
વાતઝોટું(ના)પવનનું
જોરથી વાવું.
લપેટતો(કિ)વિટાળતો.
વળ્યું (કિ)ફાળ્યું.
અસેડી(કૃ)આઘા કરી.
તપ્પો(કિ)ગરમ થયો.
અકારો(ના)પસીનો.
અંતે(અ)ફલે; આ-
ખરે.
સેહેવાયો(કિ)અમાયો.
છાયા(ના)શીજો.

આકળા(વિ)ગાબરા.
જોડી કાઢેલી(કૃ)મના-
વટની.
શીખામણ(ના)બાધ.
મારફાડ(ના)સખતા-
ઈ; જોર કરવું તે.
પાઠ ૩૭ મો.
અંગસાન(ના)પોતાની
મેજે જે શીખવું તે.
તર્કશક્તિ(ના)વિચાર
બળ.
મરડી(ના)મુંપડીછા-

પરી.
 રાકડો (ના) નાનું દર.
 સમન્નશ્રે(કિ)ધ્યાનમાં
 આવશે.
 લાડુ(ના)લાડવો.
 ગાળો(વિ)મીઠો.
 ટેકો(ના)આધાર; મજ
 ખતી.
 ભાર(ના)ભોળો.
 જંગલી(વિ)મેવકુદ.
 મેળવી(કૃ)સરખાવી.
 કડાકૂર(ના)ખટપટ.
 ગુમાવે(કિ)ગુનરે.
 એદ(ના)તકાવત મુ-
 દાઈ.
 ખોરાક (ના) હમેશાં
 ખાવાનો પદાર્થ.
 સંઘરવા(કૃ)એકઠુંકરવા
 કોઠાર(ના)અનાજ ભ
 રી મૂકવાનો ખજાનો
 ખીવર(ના) એક જાત
 નાં સસલાં.
 ધાન(ના)અનાજ.
 સંઘરો(ના)રાખી મૂકે-
 લું તે.
 પાઠ ૩૯ મો.

સોચના(ના)ફિકર.
 વાદવિવાદ(ના)ચકચા
 જ; ચોગાચોગ.
 વેફુ(ના)વેદનો ધંધો.
 પ્રેરણા(ના)અંગસાન
 ઉદાસ(વિ)દલગીર.
 મેડોગ(ના)ખરાબ આ
 કારનું.
 તકરાર(ના)વાંધો; જુદ
 મંડળી(ના)ટોળી.
 વેદ(ના)વૈકું કરનાર.
 મંદવાડ(ના)ખીમારી.
 ઓસડ(ના)દવા.
 ગુંચવણ(ના)ગુંચવાડો
 કોકર(ના)ખતા.
 નકામી(વિ) કોકટ.
 વધારો(ના)ઉમેરો.
 મનુષ્ય(ના)માણસ.
 કસર(ના) ખામી.
 કમ(વિ)ઓઢી.
 તર્ક(ના)ખ્યાલ.
 ચૂક(ના) નાની ભલ.
 ધીરજ(ના)હિમત.
 ઉદ્યોગ(ના)મેહેનત.
 ભીસ(ના)જટારા ભોકો.
 મેહેલ(ના)ખરીજનો રે-

હેવાનો મૂકામ.
 ભક્તિ(ના)ધર્મરનું બ-
 જન.
 ઉતરતી(વિ)દલકી.
 પંક્તિ(ના)જાતિ; વર્ગ
 ઉત્તમ(વિ) મોટો.
 પાઠ ૩૯ મો.
 મગજ(ના) ખોપરીની
 અંદરનો ભાગ.
 કોરે મેલી (કૃ) પડતી
 મેલી.
 રચના(ના)મોઠવણ.
 વચ્ચોવચ્ચ (અ)વચ્ચ-
 ગાળે.
 ટટાર(વિ)હિંશીઆર.
 કરોળિઓ(ના) જાળા-
 માં રહેનાર જીવડો.
 ચોપગાં(ના)ચાર પગ
 વાળાં પશુ.
 નહોર(ના)નખોરીઆ.
 માફક(વિ)અનુકૂળ.
 કૃપાળુ(વિ) દયાળુ.
 ડાઁ(ના)ગરદન.
 સરજ્યાં(કિ)પેદાં કીધાં
 ગરજ(ના)જરૂર અપ.
 પાર(ના)હેમો; હેવલ

પાઠ ૪૦ મો.

અચરજ(ના)નવાઈ.
ઓખ્યા(વિ) સાફ.
લીલ(ના)પાણીમાંલી-
લી ટુક બાંધે છે તે.
સુંવાળા(વિ)નરમ; લી
સા.
લટકતા(કૃ)ટીંગાતા.
માદા(ના)બઈરી.
ચારો(ના)ચારવાનું ધા
સા.
ઠરતી(કિ)થોભતી.
ક્ષણ(ના)લેહ્નો.

વીલાં(વિ)સુનાં; છુટાં.
નર(ના)મરદ.
બચાવ(ના)રક્ષણ.
કુકડી(ના)મરઘો.
પાઠ ૪૧ મો.
ગુણ(ના)પાડ.
પારણું (ના) બાળકને
સુવાનું નેતર કેપાટી
બરેલું બ્રહ્મણું ઓકડું
પોઠવું(કિ) સૂવું.
કટું(વિ)કડવું.
આજીવું(ના)આવાનું.
બમા(ના)માફ.
મુક્તિ(ના)ઓહાર.

પુત્ર(ના)છોકરો.
છેક(અ)બહુ.
મહા(વિ)મોટી; ઘણી.
હેતવાળી=પ્યારવાળી.
દયાળી(વિ)મેહેરવાળી
મુકામાં(ના)સૂકી જ.
ગામાં.
પંડે(સં)પોતે; જાતે.
તજે(કિ)છોડે; મૂકે.
બચો(ના)બાકી.
પ્રેમ(ના)હેત; વહાલ.
જુક્તિ(ના)હીકમત.
ટળે(કિ)દૂર થાય.
રડું(વિ)સાફ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૪).

જ્યારે કે હું નાનો છોકરો હતો ને પારણામાં સૂતો હતો,
ત્યારે મને બહુ રડવું આવતું તે વખતે મને કોણ છાનું રા-
ખતું? તે વખતે મને દુઃખી જોઈને બીજું દુખી કોણ થ-
તું? મારી ઘણી વાહાલી દયા લાવનારી મા તુંજ. (૧)

મા પોતે બીનામાં (મૂતરમાં) સુએ ને મને મુકામાં સુવાડે,
ને હું દુઃખ પામું તો પોતે સ્વાદ છોડી દેતી; મને સુખ થાય
તેને વાસ્તે કડવું કડવું કોણ ખાતું? મારી ઘણી વાહાલી
મને છાતીએ બાંધીને મારા ગાલ ઉપર બાકી કોણ લેતું,
ને તરતનું આવાનું બનાવેલું કે આવેલું હોય તે, હે મા તું
પોતે ન ખાય ને મને કોણ આપતું? મને મોહોડ મીઠા મીઠા
ખીત કોણ ગાતું? મારી ઘણી વાહાલી. (૩).

હું કેથે પડું કે અથડાવું તો મોહોડેથી ખમા ખમા આણીને તારી આંખમાંથી પ્યારના આંસુ પડતા હતા; પછી મને પોતાના સ્થાનમાંથી કોણ દુધપાતું? મારી ઘણી વહાલી. (૪).

મને પરમશ્વરની પ્રાર્થના કરવા વિશેની રીત કોણ કેહેતું? જ્યેથી કરીને તાપ ને પાપ સમાધ જાય ને મારો આશ્વાસ થાય; એક ચિત્ત મનમાં ફિકર રાખી માંડે સાંડે કોણ આહાતું? મારી ઘણી વહાલી. (૫).

પાઠ ૪૨ મો.	સંદા(અ)રોજ.	વાળવા(કૃ)બદલો આ- પવા.
જળ(ના) પાણી.	દાસ(ના)આકર.	જોગ(ના)તક;દાવ.
ગણિત(ના)હિસાબનું કામ.	સાટું(ના)બદલો.	નિત્ય(અ) રોજ.
આકરી(ના) બરદાસ.	દેવ(ના)ધશ્વર.	પાઠે(ના)મોહોડે.
આકરી(વિ) કપરી.	આનંદ(ના)સંતોષ.	રીઝી(કૃ)ખુશી થઈ.
અમૂલી(વિ) જેનાકિ-	દાતા(ના)દાતાર;આ- પનાર.	સર્વ(વિ)સઘળું.
મત થઈશકે નહીંતે	માતા(ના)મા.	ઠામ(ના)ઠેકાણું.
	સમો(ના)વખત.	રચ્યાં(કિ)મનાવ્યાં.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૫).

હજી તાંડે હેત તેવું ને તેવુંજછે, જેમકે માછલીને ને પાણીને હેત મળ્યુંછે (પાણી વગર માછલીને જરાએ ચાલેનહીં) તેવું; તે હિસાબની રીતથી ગણવા જાણેલું તોપણ તેનો પાર આવતો નથી; મારી ઘણી વહાલી. (૬).

અરે મા મેં તારી પાસે જે આ સખત ઘણીજ કિમતી આકરી કરાવી એ બધું તાંડે કરેલું હું શું ભુલી જઈશ; તારો આખી જીવગાની સુધી આકરે થઈને એનોબદલો વાળી આપીશ; મારી ઘણી વહાલી. (૭)

હે મોટા પ્રભુ! સંતોષ આપનાર, મારી મા જેવા મને કાઠ
યદો (આભાર) કરે તેવા; તે બદલો વાળવાને મને હંમેશા તું
વખત આપજે, મારી ઘણી વાહાલી. (૮).

આટલા આઠ છંદ શીખે ને સાંભળે, ને પછી તેને હેતે
કરી રોજ મોહોડે રાખે; તો ધધર ખુશી યધ સધળે કોહોલેતેને
કુશળ રાખે; આ સારા છંદ કવિ દલપતર, મે બનાવ્યાછે. (૯).

પાઠ ૪૩ મો.

મીનાઈ(વિ) મીની.
મીન(વિ)મીનાઈ મ-
ટોડીના.

ચક્રમક(ના) એકત્ત-
તનો પથ્થર જેમાંથી
દેવતા નીકળે છે તે.
ઝરીને(કુ)ગરમ કરીને.
કંદીર(ના)કાચનું પ્યા-
લું.

ખિલારી (ના) હાંડીની
જાતનો કાચ.

ભુકો(ના)ચુગદો.
પલાળતા(કુ)ભીનાળતા
ખારીક(વિ)ઝીણો.
પ્રવાહી(વિ)પાણી જે-
વા રૂપનો.

હીસો(વિ)સાફ પાલીસ
ચાક(ના)ગોળ ચક્રર.
કેળવાએલી(કુ)ચુંદીને.

સાફ કરેલી.

ચતુરાઈ (ના) હાંશિ-
આરી.

પાઠ ૪૪ મો.

સંઘાડો(ના)ચુડા, રમ
કડાં વગેરેઉતારવા
નું ગોળ હથિયાર.

ડોળીઆં(ના)ખોખાં.
ખરાદી(ના)લાકડાની
ચીજ સંઘાડા પર
ઉતારનારોમાણસ.

નાળચાં(ના)નળી.
ખીચું(ના)આકારવાળું
ખોખું.

મળવણી(ના) ભિગ.
લોંદો(ના)મોટો લચકો.
ચાદાની(ના)ચાદો ઉ.
કાળવાનું વાસણ.

આંચ(ના)ઝાળ.

પાઠ ૪૫ મો.

સફેદ=ધોળો; ઉજળો

રંગીન=રંગીલા

આસમાની=ભુરો.

સરસ=સારા; મજાના.

ચીતારા=ચિત્ર પાડ
નારા.

વિલાયત=અંગ્રેજ લો
કોનો દેશ.

મુઝે=દેખાય; જણાય.

પાઠ ૪૬ મો.

છેટે=આધે; દુર.

નળળી=કમળેર.

ધર્મશાળા=પરદેશીઓ.
ને ઉતરવા સાફ

ખાંધેલો મુકામ.

સવાર=ધોડે ખેસનારો.

લાલચોગ=ધગધગતી

મોદો=ઝીણા આટો.

સાળે=સારો.

ઉધડયાં=નીકળ્યાં.

પાઠ ૪૭ મો.

વર્ણન=વ્યાન; વાત-
વિદ્યાશાળા=નિશાળ.
પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના;
આબરૂ.

રાજધાની=રાજગાદી
નું મોટું શહેર.

વનરાજ=વનનો રાજ.
વસાબુંધુ=સ્થાપ્યું; ખરી-
દ કીધું.

તામિ=હવાલો; કબજો.
મામલતદાર=સમીર-
ડીનેટ માજીસ્ટ્રેટ.

ઉજડ=ગ્યાં લોકોની
આવજનવનહી તે.
પંચાસરા=પંચાસર
નગરના.

પારસનાથ=જૈનધર્મ-
ના દેવની મૂર્તિ.
મૂર્તિ=પૂતળું.

મૂરત=શરૂ આત; મુકન
થાપના = સ્થાપના;
મંડાણ.

પોશાળ=નિશાળ.
સહસ્રલિંગ=હજારલિં
ગ; હજાર મૂર્તિ.

શિવલિંગ=શિવની મૂર્તિ
દેરીઆ=નાનાં દેરાં.
પડખે=પાસે; સોડે.

પાઠ ૪૮ મો.

મૂળસ્થાન=ઉત્પત્તિનું
ઠેકાણું; વતન.

કુબદેવી = ગોત્રજની
માતા.

કુમારિકા=કુંવારી છો-
કરી; બાળકી.

જૈન=આવક લોકોનો
ધર્મ-આચાર.

પુસ્તકભંડાર=ચોપડી-
ઓનો સંગ્રહ.

તાડપત્ર=તાડનાં પાંત્રાં
પટોળાં=બાયડીઓનાં

રેશમી લુગડાં.
ડાગલીઆળી=દાગ-
ડી વાળી.

જનર=જીવવા.
મૂળ=વતનની જગ્યા.

દેવી=માતા.
ઉપડાવે=ઝંચકાવે.

પાઠ ૪૯ મો.

ખંડ=જમીનના મોટા
બાગને માંધણા દે-

શા આવેલા તે.

ગગન=આકાશ.
ઝગઝગે=તેજ કરે.

અરણ્ય પ્રકાશ=સુર્યનું
તેજ; સુર્યનું અજવાળું.
રત=મોસમ.

ડીંગણા=ખટકા.
કદરૂ પા=ખરાખશીક-
લના; ખેડોળ.

ગંદા=ગોળ.
રેતાળ=રેતીવાળી.

રખારી=ખરડાં, ગેટાં
ચરાચનાર.

મુકામ=રેલેઠાણ.
પીળચટો=જરાપીળો.

ઉદ્યમી=મેહેનતુ.
કસમ=હુનર; કીસમ.

તેજના=મસાલા.
જવાહીર=ઝવેર, (હીરો-
માણિક વગેરે).

વર્ણુ=રંગ.
શામળો=જરા કાળો.

પાઠ ૫૦ મો.

ઉત્પત્તિ=પેદાશની પ્રજ્ઞ
પણ=નીમ; બાપક.

જોદ્દા=લડવૈયા.

ખેસુમાર=ધણીજ.
 રૂપસુંદરી=પુખસુરત;
 દેખાવડી સ્ત્રી.
 પુટડી=શોભાયમાન.
 હા ખળવાન=ધણો
 જોરાવર; જોદો.
 દરબાર=રાજકચેરી.
 ચાયદળ=પગે ચાલ-
 નાં લશ્કર.
 ચડાઈ=હુમલો; હલ્લો.
 વાટ=રેલો, રાહા.
 બાટચારણો= એક
 જાતના કવિલોકો.
 લશ્કર=ફોજ; સેના.
 પરાક્રમ=ભારે કામ.
 પાઠ પૃ મો.
 પો કાટતાંજ=સહવાર
 જ.
 ગબવતી=દહાડાવાળી
 ફળાદિ=ફળ વગેરે.
 બાંછન=એળ; કલંક.
 રાન=જંગલ; વન.
 ચત્ર=ફરમાન; ચેરી.
 રણ=સંગ્રામ; મેદાન.
 ગત=ગતિ; હાલ.
 વગડો=વન, રાન.

અવતર્યો=પેદા થયો.
 સમજણો=અક્ષલવંત
 કાસદ=એપીઓ.
 અમલદાર= હકુમત
 કરનાર.
 નગર=શહેર.
 રમ્યો=ખનાઓ.
 ધનસાક્ષી= વાજબી
 ન્યાય કરનારો.
 ઉલટું=સામું; પમાણું.
 પાઠ પર મો.
 ખખેડા=ખળવા; હુલડ.
 રાજપાટ=રાજની ગા-
 દી; રાજનું કામકાજ.
 ગાદી=તાખતઆસન.
 વંશ=ઓલાદ; કુળ.
 મુદલે=જરાએમીદકુલ
 કાંપતા=ધુનતાં.
 ઠાઠ=ભપકો; દોર.
 સંતાન=છોકરું.
 પડ્યા=મૂઆ.
 સમાપ્તિ=આખરેડાડા
 વેરે=સાથે.
 કુંવર=રાજાનો છોકરો.
 મહાસમર્થ=ધણો જો-
 રાવર; જામદો.

લટારો=ચાંચીઓ.
 વેટમાર્ગુ=રસ્તે જતો.
 મુસાફર; પંથી.
 ક્ષેત્ર=ખેતર.
 ઉગમણી=પૂર્વતરફની
 શ્રીસ્થળ=સાફ ઠેકાણું.
 દાન=ધર્મ; પૂજ્ય.
 દેહછોડી=મરીગયો.
 વંચજો=કુટુંબીકુટુંબના
 પડતી દશા=નખખો
 દહાડો. [સ.
 માહિમાહિ=અરસપર
 બહાદૂરી=જોરે; શૂર.
 રાજકન્યા= રાજાની
 છોકરી.
 પાઠ પડ મો.
 સરકરવું=તાપકરવું,
 જીતી લેવું.
 ચિતા=ચેહે.
 તુટી પડ્યા=એક દમ
 ધસાસેરા કીધો.
 તુરકી=તુર્કસ્તાનના.
 હુમલો=ચઢાઈ; હલ્લો.
 સરદાર=સગદારઉપરી
 રક્ષણ=સંભાળ.
 ખડકીને=ગોઠવીને

ઝંઘાતા=વાસ મારતા
ગુલામ=વેચાણ લીધે-
લા ચાકર.

પાઠ ૫૪ મો.

કુમક=મદદ.

આપધાત=કોઈ માણ
સ પોતાને હાથે
જીવ કહાડીને મરે તે
ખરચી=ખરચને વા-
સ્તે નાણું.

થડ=પાડોથ.

મેદાન=ખુલ્લી જગો.

ગભરાયો=અકળાયો.

છાવણી=મુકામ.

તમામ=ખીલકુલ.

ગુજરી=મરી.

અપમાન=ગેર આગર

સેહેવાયું=અમાયું.

સંપ=એક દિલ; એક
મત.

ભિગા=એકદા; સાથે.

દગો=કાવતરું. કપટ.

વખિરાઈ=જુદા પડી.

તળેટી=તળીજી; તળી

એનો ભાગ.

રોકડા=નગદ.

સુમારજ=પાર; અડસ
દ્રવ્ય=પૈસો, ધન. [ટો.

પાઠ ૫૫ મો.

વતન=સ્વદેશ; જાગીરી.

ખાલસા=સરકારી.

હરડતા=કદા; જુલમી.

લટકાટ=જખરે જસ્ટી

થી ખંચી લેવું.

ખૂરી=ખરોચ; તહારી.

મતલબ=સ્વાર્થ.

મંદીર=દેહેરું; દેવળ,

દોસ્તી=મિત્રાઈ.

કોલકરાર=વચન સા-

ચેનો બંદોબસ્ત.

જનથુ=હં શા.

પ્રસંન=ખુશી; મગન.

મહાપાપી=ધણો કુષ્ટ.

બાદશાહ=રાજા; પાદ-

શાહ. [સીરે.

વગર વાંકે=ખીનતક-

ખુન=જીવ લેવો; હથિ

આર વતી મારવું તે

તૈયાર=હાજર; તત્પર.

જમાવ=એકઠું કરવું તે

રણ=રેતીનું મેદાન.

પાઠ ૫૬ મો.

મંડપ=માંડવો.

શિવ લિંગ=માહદેવ-
ની મૂર્તિ.

નીસરણી=સાડી.

પ્રાર્થના=સ્મરણ; સ્તુતી

સહાય=મદદ; કુમક.

હઠાવી=પાછા કાઢાડી

હાર=પરાજય.

નિશાન=વાવટો.

રગદોળાયું=પગ તળે

ચંપાયું.

દેવળ=દેહેરું; દેવસ્થાન

હાથ કર્યું=તાબે કર્યું.

માન=કીર્તિ; જશ.

સુખો=હકિમ.

ખાખ્યો=અટકાવ્યો.

તંગાસ=ખોટ; તાણ.

હાંસે હાંસે=ધણી ખુ-

શીથી, ઉમંગભર.

પાઠ ૫૭ મો.

પાઠ્યાળા=નિશાળ.

શુરાતન=આહાકુરી.

સ્થાપી=રચો.

ધતિહાસરૂપ=ધતિહા

સની ઠખથી.

કાબ્ય=કવિતા.

रचना=शोभा.
 तरेणुभो=अेक भाषा-
 मांथीभीणुभाषा
 मां उतारो करवो.
 कठोर=धातकी; वज्जरे.
 अवगुण=नठारी टेव.
 गुलामर्गारी=दासपणुं
 साणित=सिद्ध; नफ्री.
 लोभी=लालचु.
 परमूलक=पारको देश.
 काणलु=चेतक; अरे.
 कारभारी=कामकाजना
 करनारे; करेता ह-
 पसरी=इलाछी. [रता.
 लालमोण=मातेला.
 पंडी=अदन. [गिडा.
 प्लुट=आंय वगरेना
 पेहेरेवेश=पेहेरेलो पो-
 शाक; (पेहेरेवानां न
 कपडां).
 पाठ ५८ भो.
 सुभो=परदेशमां राजन
 तरेइथी करतो हरेतो
 मर्षादशीण=सलुकाछी-
 वाणा; सत्त्वतावाणा
 वप्पो=हुं; अ; आइत.

अमल-सता; अधिकार
 अइगान=पडाणुलो.
 भागनेगे=अेकाअेक.
 उगर्पो=अयो; लुव्यो.
 हकिम=सरेकारे.
 तप्त=गादी; राज्यासन
 ममता=प्यार; हेत.
 अधिकार=अप्यार;
 पदवी; दरज्जो.
 तैयारी=पेरवी; ताकीद.
 पेगडा=पावडा.
 अयाव्यो=उगर्पो.
 सोप्यो=हवाले कर्पो.
 तपासी आप्यो.
 पाठ ५९ भो.
 लोणो=नीआलस; कप
 ठी नहीं ते; सालस
 धाणु=नाथ; नप्पोद.
 सहित=साथे.
 संतोष=आनंद; हरअ.
 दत्तक=छोकरोकरे लेवो.
 अरे=विअ; सोमल.
 नअणा=कमज्जरे.
 भोअरे=अग्राडी.
 अस्वारो=घोडे जेस-
 नाइं लश्करे.

दुकडी=ककडा; भाग.
 दुश्मन=शत्रु; वेरो.
 जपभी=धायल.
 सहिसलामत=वगरे
 गेअमे; सारीपेठे.
 पाठ ६० भो.
 प्युनस=अरे; कीनी.
 छापोभारवो=अेकदम
 तूठी पडुं.
 कतल=प्युना मरकी; प्यु
 नरेलु; कापाकापी.
 निरांते=चेतथी.
 लश्करी=लश्करमां धा-
 लवानी.
 जडाव=जडेलां.
 अकतर=लडाघनेसाइ
 लोहानो अंगरअो
 जमावीने=अेकडी क-
 रीने.
 वीली=झुंठी, तारवी.
 हल्लो=हुमल्लो; धसावरो
 धुणधाणी=आआवी-
 णी; पाअेमाल.
 सेनापति=हैननो स-
 रदार.
 लंछु=नानो डरो.

રઝળતા=રખડતા.

પાઠ ૬૧ મો.

નામના=નામદારી.

સાવધ=હોંશીયાર.

ઠોર કરવું=કાપીનાં ખવું.

સ્વતંત્ર=આપ આત્મી
આર.

કેતે=જથ; યથ.

આહાનાર=પસંદ કર-
નાર.

કાળ=વખત; મોત.

કળા=તદબીર; યુક્તિ.

ગાંઠે=પતકરે; ગતકારે.

ટાંપી=તાકી; ધારી.

દશા=હાલ; હવાલ.

કાંસો=કબળો.

ભખ્યો=મખ્યો.

આથમણી=પશ્ચિમ
તરફની.

સમાચાર=ખબર.

પાઠ ૬૨ મો.

ઉલટ=હોંથ=ઉમંગ.

ભિર=સાથે.

મિલજ=પ્રકતિ.

દાયરો=મોંઘડાવવુંતે.

વદી=દશકે દશકે એક

ગણીએ છીએ તે.

ખોડ=ખામી ચુક.

ગુણાકાર=ગણાકરવા
નો હિસાબ.

માયાકુટીઆ=કડાકુટી

આ; ગુચવણવાળા.

સુસ્ત=આળસુ.

મોડાઈ=ખીજવાઈ.

ચુક=ભુલ; ગફલત.

પાઠ ૬૩ મો.

દયામણું=દયા ઉપજે
એવું.

ડસકાં=રોતાં આંચકા
ખાતા તે.

દડદડ=ટપકટપક.

ફળીઉ=શેરી; મોહોલો

રોય=રડો.

અકળામણ=ગભરાટ

કડણ=અધરા.

ઉમંગ=ઉમેદ; ઉલટ

આનંદ=સંતોષ હરખ

લોહી=લુછી.

સાંભરતા=વાદઆવતા

જવાબ=ઉત્તર.

પાઠ ૬૪ મો,

આનંદી=મગન; ખુશ.

ધુંધવાતુ=રીસાળ; ચ-
હરેલું.

વસમું=અધરું.

પાડોશ=પાસેનું ઘર.

કાયર=હેરાત; દુઃખી.

કેહેવત=કેહેતી; કેહેણી

ગોખી=પાઠ કરી.

પેટભર=ગુજરો કર.

હસમુખી=મગન.

તાળો=કાંટો.

સ્વભાવ=ખાશિયત.

પાઠ ૬૫ મો.

સમસ્યા=ઉખાણો; કો-

હેડો; બિદમાં પૂછવાનું.

ખાન=કુતરો.

મુજાણુ=સારી પેટુજા-
ણીતો.

મૂગ=હરણ.

નર=ભાવડો; મરદ.

ગખ્યો=ઠાંક્યો.

શામિ=સારો દેખાય.

ઉત્તમ=મોટો; એટ.

સગજન=સારા માણસ

તાત=ખાપ; પિતા.

વીવા=સગપણ; સગા	નિર્બળ=કમળર.	પંડિત=વિદ્વાન.
ફાળ=કુદકો; છલંગ.[ધ	કોલ=કોયલ.	પૂર્યો=ગોંધ્યો.
ચતુર=ડાહ્યો; શાણો	વસેદરે=દરમાં રહે.	ચેતળે=જાણી.
નારી=બાવડી; સ્ત્રી.	પદતો=બણતો.	મધુરે=મીઠા રાગનો.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૬).

એક નરે નરને ઢાંક્યો, તેથી સરીર સાર દેખાય; તેમાં એકતો ધણો ઉમદા માણસ છે, ત્યારે તમે ચતુર પુરુષ હોય તો સમજી લેઓ એ શું છે ? (ભ્રમો).

મોટા કુળથી (દૂધથી) ઉપજી. તેના બાપનો જે બાપ (દહીં બાપ ને તેનો બાપ દૂધ) તેની સાથે સગપણ કર્યું (છાશ નાંખી દૂધ જમાવ્યું) તો તમે શાણા એ વાત સમજી એ શું છે ? (છાશ) કુદકો મારે પણ હરણ નથી. સસણો પણ નથી ને કુતરો પણ નથી; તેમ માં ઊંચું છે પણ માર નથી. ત્યારે તમે ડાહ્યા સારી પેઠે જાણીતા સમજી લેઓ એ શું છે ? (દેડકો).

રંગે પીળો છે પણ પોપટ નથી, ટાળો છે પણ નાગ નથી; તેમ પાંખો છે પણ પંખી નથી, ને તે ઉડે છે ખરો પણ કાગડો નથી; ત્યારે એ શું છે બોલો ? (ભ્રમરો).

તે જાતે સ્ત્રી જાત છે પણ કમળર નથી, કળી છે પણ કોયલ નથી; તેમ દરમાં વસે છે પણ સાપણ નથી, ત્યારે એનો જવાબ બોલો એ શું છે ? (તરવાર).

બણતો પણ વિદ્વાન નથી, ને ગોંધ્યો છે પણ ચોર નથી; તમે ડાહ્યા હોય તો સમજી લેજો, એ મધુર રાગનો છે પણ માર નથી, ત્યારે એ શું છે બોલો ? (પોપટ).

પાઠ ૬૬ મો. | વિદ્વાન=પંડિત, | સુદૃઢદર્શક=સુદૃઢ તે
 પોરા=ત્રીણા જીવડાં. | સંખ્યા=કંઈ બાંકડો. | ત્રીણી, ને દર્શક તે

દેખાડનાર, એટલે.
 ઓણીચોજમોટીદેખા
 યએવોકાચનાસંચો.
 ત્ર=સંચો.
 ખાખોચોઈ = નાનો
 ખાડો.
 અખજ=સો કરોડ.
 જેરવે=પચાવે.
 ચતુરાઈ=ડહાપણ.
 ગળી=એકજાતનો કા
 જો રંગ.
 ભિખું=મળવું.
 પારદર્શક=જેમાંથીઆ
 રપાર જોવાય તે.
 ગળીએર=કાળા.
 કુંડાળાં=ચક્રડાં.
 બક્ષ=શિકાર.
 આમળા=વળ.
 સીપ=છીપાણી.
 નકશી=કારીગરી
 કોહેલી=સજેલી.
 પાઠ ૬૭ મો.
 વર્ણન=વ્યાન.
 રમણિય=ખુશ લાગે
 એવી ખુશનુમા.
 ગેંડી=નાની બેસના

જેવું જનવરથાયછે.
 પુણ્યથા=ધર્માત્મા.
 પ્રખ્યાત=નામીચો.
 ખાગ=મોટો બગીચો.
 ધર્મથાળા=પરદેશીઓ
 ને ઊંતરવાનોમુકામ.
 માંડવી=રવેશ.
 મહારાજ=મોટા રાજા
 ખેડોળ=ઘાટ વગરનું.
 વેપારી=રોજગાર કર
 નારા; રોજગારી.
 બડાડે=કુખાવે.
 તોપિખાનું=તોપો રા-
 ખવાનું ઠોકાણું.
 સાહુકાર=પૈસાવાળો
 આપરદાર ગ્રહસ્થ.
 પાઠ ૬૮ મો.
 બદ્ર=બદ્રકાળી માતા
 ઉપરનું મકાન,
 મોદીખાનું=સીધું સા-
 માન વેચવાની દુ-
 કાન.
 ધીકાંટો=જથાબંધ ધી
 વેચવાનું ઠોકાણું.
 તમામ=ખાલકુત.
 પૂર્વજો=પિત્ર.

કાંપ=છાવણી.
 સાહેબલોક=ગોરાલોક.
 લસ્કર=ફોજ; સૈન્યા.
 હવેલી=ઊંચી બાંધ.
 છીનું ધર.
 અસ્વારી=સ્વારી; હા
 થીઉપરનોવરઘોડો.
 પાઠ ૬૯ મો.
 ખરણ=સરજ.
 ગ્રગગ્રગે=તેજ કરે.
 વહે=એક જાતનું મો.
 કું મચ્છ,જેને લોકો
 મગરમચ્છકહેછે તે
 જળચર=પાણીમાં રે-
 હેનારું.
 ચરખી = જનાવરના
 ચામડાના પાતળા
 પડમાંથી જે ચોકળી
 વસ્તુ નીકળે છે તે.
 વનસ્પતિ=લીલોતરી.
 ગુજરાન=ગુજરો.
 નિર્મળ=ચોખ્ખું; સાફ
 ગરમી=તાપ.
 પુષ્કળ=ધણું [મ
 શિખર=ટોચ;ઉપલેખા
 જવલ્લે=ઝેર વખત.

બાલી=બાણ.
લિપી=ભાષા.
ગોરા=સફેદ; ઉજળા.
આછા=થોડા.
માંજરી=ભુરા ડોળાની
પ્રિસ્તી=મશુ પ્રિસ્તને
માનવું તે.

પાઠ ૭૦ મો.

પરોપકાર=પર કલ્યાણ
અભણુ=વગર ભણેલા
દરકાર=પરવા, જરૂર.
રળવા=પેદા કરવા.
બરદાસ=બાલાસ.
સાન=સમજણ અફલ
પાડોશ=પાસેનું ઘર.
ધંધિલાગીશ=રોજગા-
રે વળગીશ.
દેવું=કરજ; રાજ.
સ્થાપના=મંડાણ.
વખાણુ=તારીફ.

પાઠ ૭૧ મો.

સ્વધર્મી=પોતાનાધર્મ
ભુંડું=ખરાબ નો.

ભાંડું=ખરાબ ખોલે.
ખુલ્લું=ઉઘાડું; સાફ.
સદગુણી=સદાચરણ
લાયક=ઘટારત.
આસામી=માણસ.
પ્રિતી=હેતુ; પ્યાર.
આત્તા=હુકમ; રજ.
પ્રસન્ન=ખુશ; મગન
વેરી=દુઃખમન; શત્ર.
કલ્યાણુ=સારું; રૂઠું.
દેશી=વતની; પોતાના
દેશનો.

પાઠ ૭૨ મો.

દ્રષ્ટાંત=દાખલો.
કૌવચ=અકલતનાવ
વળતા પાંડાંનુંઝાડ.
મોગરો=એક જાતનું
ખુશબોદાર ફુલ.
વાવ્યાથી=રોખાથી.
ખેટા=દીકરા.
અગત્ય=જરૂર
મારફી=મારનાર પનું
મીઠાસ-ભલાઈ; નમ્રતા
ભલવી=વીસરવી.

અંતે=છેલ્લે; આખરે
પાઠ ૭૩ મો.

ભલુંભુલું=સારું નહારું.
આશ=આશા.
વદન=નમસ્કારનમવું.
નિદક=ચગલીખોર.
સાલસ=સૌરો નમ્ર.
પડછંદો=પડઘો આજો
પડઝાપો.

માનવી=માણસ.
કદાપી=કોઈ વખત.
લેશ=જરા.
પ્યાર=હેતુ; ચાહેના.
પ્યારે=અદાવત; વેર.
દોષ=ઠપકો.
ચઠાવીએ=દહાએ.
સુણો=સાંભળો.
નંદો=અદખાઈ કરો.
અંધુ=ભુરચું.
ગંડુ=ગોળ.
વદે=ખોલે.

જન=માણસ સખસ.
તુર્ત=તરત; ઝટ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૭).

લેખોમાં પ્યાર મેળવનારા મોગરાનાં ખી જેવા (ખી હોતા

નથી ફલ જેવા) માણસના મીઠા ખોલ, તેમજ ખારમખવનારા કૌવચના બી જેવા (બી હોતા નથી ફાફડા જેવા) કેન્દ્ર જરા ડીલે લગાડીએ તો અજવાળ આવે ને લાલ ચક્રમાં પડી રહે તેવા કડવા ખોલ કહીએ; મોગરાની કલમ કાપીને વાવી હોયતો તેમાંથી કૌવચ નહીં, તેમજ કૌવચ વાવી હોયતો તેમાંથી મોગરો ઉગશે એવી જરાએ આચારાખવી નહીં (એટલે કોઈનું બુંદું કરીશું તો તે બહું કરશે એવી આશા થાડી); તે માટે એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી જુઓ, કે જેવાં બી વાવીએ તેવાં જ ઝાડ ઉગેછે. લોકોની પ્રીતિ કે ખાર મખવવો એનોઈલાજ આપણા હાથમાંછે, તે માટે દલપતરામ કવિ કેહેછે કે (ફુનિ-આન્દા લોકને ભેટલા સારૂ ઠપકો ન દેવો. (૧).

નમસ્કારનો શબ્દ કહીને નમસ્કારનો શબ્દ સાંભળો ન જો તમે કદી કોઈની નિંદાકરો તો તમે ચુગલીખોર કેહેવાઓ; સભ્યતાનો શબ્દ કહીને સભ્યતાનો સાંભળો. લુચ્ચો કહ્યાથી તે તમને લુચ્ચો કેહે; ચોખ્ખો શબ્દ કહીને ચોખ્ખો શબ્દસાંભળો ગોળો કહ્યાથી તે તમને પાછો ગોળો કેહે; માટે માણસો એક બીજામાં જેવા સામસામા શબ્દ ખોલે, તેવાજ તુરત તેનો પડ્યો પડે, (એટલે) સામો માણસ પણ તેવુંજ ખોલે. (૨).

પાઠ ૭૪ મો.

લક્ષ=ધ્યાન.

ઓલાદ=વંશ; કુળ.

મિનારો=એક જાતની

ગોળ ઊંચી પોલી છો-

થી બાંધેલી ધમારત

થકો=ખરો; સાચિત.

નાનપણ=અયપણ.

ઉછરેલો=મોટો થયેલો.

અવસ્થા=હાલ; હવાલ

પેઠતો=ખમતો; સંહેતો.

હાંશિયારી=અખરદા-

રી; ચાલાકી.

જીમ=દાવ; તાલ.

દરજા=પદવીએ; જગે

હકુમત=સત્તા; હાકમી.

ખુબ સુરત=૩૫ વેતો.

મૂળ=કાસળ; નખોદ.

મહા કાળેધર=મોટી

કાગકા માતા.

કુતખ મિનાર=કુતખુદી

નમે મિનારો.

પાઠ ૭૫ મો.

દર=પકો; ખચિત.

અંડ=હુલ્લડ; અળવો.
 બદચાલ=ખરામચાલ
 બખેડો=હુલ્લડ.
 અમલ=સત્તા; અખ-
 ત્યાર.
 આધીન=તાબે; વશ.
 દમ=હોસ; રામ.
 રામ=દમ; જોર,
 સ્ત્રી=બધરી; બાયડી.
 રક્ષણ=સંભાળ; ખાલાસ
 બેગમ=બાદશા કે ન-
 વામની ધણિઆણી.
 રાજ કાજ=રાજનું
 કામ કાજ.
 આડોઆંક=બેહદ.
 ઇનસાફ=ફેસલો.
 અમીરો=મોટામાણસ
 સંકટ=દુઃખ; આપદા.
 પાઠ ૭૬ મો.
 પુસ્તકો=ચોપડીઓ.
 લખામણી=લખાઈ.
 ફકીરી=ફકીરના જેવી
 ખોટ=ચૂક; બૂલ.
 ફેરફાર=સુધારો; બદ-
 લવું તે.
 અક્ષર=હરફ; દસ્કત.

મૂળથી=પેહેલાંથી.
 દૂભાવાય=દુઆવાય.
 ફેરવ્યા=બદલ્યા.
 વજીર=પ્રધાન; દીવાન
 એક=સાથે; ભેગા.
 ઠેરવ્યો=મુકર કર્યો.
 સત્તા=અખત્યાર.
 ખૂમાટ=પોકાર; સોર.
 ઓલવી=મટાડી.
 પાઠ ૭૭ મો.
 એલચી=વકીલ.
 સન્માન=માન; આખર
 વિસામો = આરામ;
 વિઆમ.
 દાવો=હક.
 ખૂંચો=છીનવી.
 આશરો=છાયાં; કુમક.
 કવિ=કવિતાગનાવનાર
 અશીલ=નરમ; સાલસ
 ગણકારે=પતકરે.
 નિર્દયપણે=ધાતકીપણે
 ગરદન માર્યો=ઠોરકર્યો
 નીવડે=નીકળે.
 અણુગનાવ=બેખનાવ
 પાઠ ૭૮ મો.
 ભાગ=કમખતી.

સલહ=વિચાર; મત.
 ઊંધી=હલટી.
 બંમર્યો=કાન ભરીને,
 શીખવ્યો.
 એશ આરામ=મોજ-
 શોખ.
 ઉદાસ=દલગીર.
 નાદાન=અણસમજી.
 મતિ=વિચાર; બુદ્ધિ.
 દિવાન=પ્રધાન.
 દગો ફટકો=છળભેદ.
 હોશ=ગાતર, રામ.
 છીનવી=ખૂંચો.
 પાઠ ૭૯ મો.
 સહવાસ=પરીચય.
 બળવો=હુલ્લડ; ડંગો.
 અધિકાર=દરજ્જો.
 અમીરી=મોટા માણ-
 સના; ઊંચા.
 ખાનદાન=જેમું કુળ.
 વારામાં=વખતમાં.
 ફતેહ=ઝીતણી; ઝીત.
 કદો=હરડતો.
 શિક્ષા=સભ.
 દયાળુ = રેહેમ નજર
 વાળા.

કોમળ=કુમળા; નાજૂક
અપરાધ=ગુનો; વાંક.
બુદ્ધિમાન=અકલવંત
ઝાંપો=દરવાજો.

કુંવાર=રાજાનો છોકરો.
પાઠ ૮૦ મો.

કુપાત્ર=નહારો છોકરો.
અણુઘટતું=નાલાયક.
તકશીર=વાંક અપરાધ
પરાભ્ય=હાર.

કિતુર=દોષ કરનારા.
ગુનેહગારો=અપરાધી
જનસ્તી=વધારે ઘણું.
પચાવી=દયાવી.

ધોરી=શરીઆમ.
કેવળ=ખીલકૂલતદન.
ઠંડા=ધીમા; ટાઢા.

ગડઅડ=તોફાન.
મટાડાનિ=દૂર કર્નિ.
આડ=હદ; સીમ.

સમાચાર=ખબર.
વચગાળે=મંચભાગે
પાઠ ૮૧ મો.

દ્રવ્ય=પૈસા; ધન.
ઝવેર=હીરામાણેક વ
ગેરે.

દરશન=દેખવું, ઝાંખી
ખેસુમાર=ઘણાજ.
ખોટ=જુઠી, ખનાવટ-
ની.

ગૂણો=ગુણપાટની કો-
થળી.

મદદ=કૂમક.
નિભાવ=ગુજારો.

પાઠ ૮૨ મો.
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો

આપી દગો દેનાર
કાળજી=હેઝી, હદય.
બુંડાઈ=ખૂરાસ, વેર.

ઉમરાવો=અમીરો.
નિશ્ચય=નક્કી; હરાવ
આતિથે=ઘણો; બહુ.

ભરોસો=વિશ્વાસ.
વેલેમ=શક; સંદેહ.
ઊલટો=સામો.

સાન=મસારત.
પાઠ ૮૩ મો.

ચઢિઆતો=ચહડતો;
સારો.

લેખુ=હિસાબ; ગણતી
ગ્રેટખિટન=અગ્રેજ લો
કોનો દેશ (ઈંગ્લાંડ.

સ્કોટલંડ, ને વેલ્સ
મળીને થયલો.)

ડાંગર=ભાત.
નીપજે=પકિ; પેદાથાય
વચોવચ=ખરાખર વ
ચમાં વચગાળે.

સુરંગ=નેહર.
આવજન=આવવુંજવું
નાદાન=પ્રખ્યાત; કી-
ર્તિવંત; નામીઓ.

દરે=હર; અકેક.
વસ્તી=વાસો, મુકામ.
પાઠ ૮૪ મો.

માહારાણીજી = મોટા
રાણી સાહેબ.
અચળ=જે અસેનહી

તે; હમશાં કાયમ.
કરણા=દયા.

કુશળ=તાજગીખુશાલ
વિધવિધ=તરેહતરેહ.
સંહાર=નાશ; ઘાણ.

હામ=હિમ્મત.
વિજ્યાકુંવરી = વધારે
જશવાળી છોકરી
અખરવેલ=મરે નહી
એવા વેલો.

કૃપાનાથ=દયા રાખ-
નાર ધણી.
અઅંડ=આંડો નહીં
તે; આખો.
સોહાગ=શોભાગ શ-
ણગાર.
પરિવાર=કળીણો વંશ
દીપાડવો=શોભાવંતો.
સમાજ=મંડળી સભા
અફળ=ફોફટ; મિથ્યા
વડી=મોટી.
કૃપા=મેહેરયાની.
હૈકું=દિલ, મન; હૈયું.
હપ=હરખ; ખુશી.
કલ્યાણ=સાર; રૂકુ.

દિનદિન=દાહાડેદાહાડે
અઢતીકળા=આખાદા-
ની; આખાદી.
સંહારણે=નાશકરણે.
ફુટ=પાપી; ખની.
વિજય=વધારે જય.
જગપતિપાણું = ફુનિ-
યાનું ઉપરી પાણું.
અખુટ=ખુટે નહીં તે
ટલી, ધણીજ.
સમય=વખત; વેળા
સહાય=મદદ.
કષ્ટ=કુખ; સંકટ.
કૃપાનિધી=દયાનો ભં-
ડાર.

ઉપજ્યો=થપો.
અયાગ=જેનો યાગ
નહી; ધણોજ.
જગ=જગત; પૃથ્વી.
વ્યાય=ઈનસાફ.
સુજશ=સારોજશકીર્તિ
જનમળે=પથરાળે.
ગુણીજન=ગુણ વાળો
દયાવંત=દયા વાળો.
દિસેછે=દેખાયછે.
રાજસમાજ=રાજ મં-
ડળી; રાજસભા.
રક્ષા=રક્ષણ; સંભાળ.
જયજયકાર=જયજય
નીવાણી; રૂતેહરતે.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૮).

હે પ્રભુ! હમે એટલું માગીએ છીએ કે, મોટી દયાલુ વિક-
ટોરિઆ રાણી ધણાં વર્ષ જીવો; તમો કરેલા કરીને એટલું
આપો કે હમારા દિલમાં પૂરો હરખ પામીએ (વિકટોરિઆ
ધણાં વર્ષ જીવો). (૧).

સદાકાળ એની હકુમત હમારા પર રાખજો. અને દયા
લાવી એનું રક્ષણ કરી કલ્યાણ કરજો; દાહાડે દાહાડે એની
આખાદાની થઈને દોલત વધજો; જેથી કરીને એ ધણી કીર્તિ
પામો (વિકટોરિઆ) (૨).

એના સઘળા ફરમનોનો ધાણ વાળજો, પાપી માણસના

એહેનત ફોકટ જાણે; એ વધારે જથવાળી કુંવરીનો વધારે જથ
વધારાળો. જે કે દુનિઆનું ઉપરી પાણું ચલાવવા જોગ છે.
(વિકટોરિઆ). (૩).

પ્રભુ તું ખૂટે નહીં તેટલી દોહત એને આપજે, ને સઘળા
વખતે એની મદદમાં રહેજે; હે દયાના ભંડાર ઇશ્વર એના
સઘળા દુઃખ કાઢાડી નાંખજે; કે જેની કીર્તિ જગતમાં ઘણી
થાય. (વિકટોરિઆ). (૪).

એના રાજમાં માણસ સુખી થયા. સદાકાળ એનો શાભાગ
આખો રહેજો (ખંડિત થતો નહીં); જેથી ફરીને જીલમના
દુઃખ દુર થયાં, ને મનમાં અથાગ હરખ ઉપજ્યો. (વિકટોરિઆ). ૫

આખી પૃથ્વીપર સદાકાળ એ કાયમ રહેજો. એનો ઇનસાફ
સદા વાજબાજ છે; એનો સારો જથ જગત મધ્યે પથરાજો, કે
જે ગુણવાન માણસ પુસ્તકમાં લખી જાય. (વિકટોરિઆ). (૬.)

જેના સદગુણ રાજનું મંડળ. દયા ભરેલું મંત્રાનું દેખાવડું
જણાય છે; એને ચિત્તે યોગણી હિમ્મત વધજો, ને માહારાજ
(ઇશ્વર) એનું સારું રક્ષણ કરો. (વિકટોરિઆ). (૭).

જેનો નાગ નહીંજ થાય એવો જેમ વેલો વધે, તેમ એનો પ-
રિવાર વધજો; દલપતરામ કવિ કેહે સઘળા સારા માણસો, બાલો
એકવાર વિકટોરિઆ રાણીની જે, જે, જે. (વિકટોરિઆ). (૮.)

પાઠ ૮૫ મો.
કુટડાઇ=શાભા.
ટાપટીપ=તાલ મેલથી
શણગારવું તે.
જંમલી=એવકુદ; મૂર્ખ.
અસાન=વગર કેળવા

યલા; ભાળા.
હોંસેહોંસે=ઉમંગથી.
ડોળ=ચેહેરો; ભપકો
જન્મથીજ=અવતરે
તારથીજ.
આખડા=ઓડા.

ડાંમ=ધમ ધગતા લો-
હાનો ઉનો અપકો.
પાઠ ૮૬ મો.
શિકલ=માંમે ચેહેરો
નામાંકિત=નામીઓ
કદરૂપાં=એડોળ.

કસર=ખામી.
 વેહ=કાણું; છિદ્ર.
 મીઠું=મીઠું; ચપટું.
 રૂપાણું=દેખાવડું.
 ખૂંડ=કાનની લાલી ઉ
 પરનો વચગાળોનો
 ભાગ.
 વજન=ભાર; બોળો.
 દુઃખી=હેરાન; કાયર.
 પાઠ ૮૭ મો.
 કરોડ=ગરડાની વચ-
 માંનું હાડકું.
 પાંસળીઓ=પાંસા ત
 રફની હાડકીઓ.
 દરદ=દુઃખાવો; કળતરે
 સણુકા=ચસકા.
 હડપચી=દાઢી આગ-
 ળની જગો.
 મેશ=કાજળા.
 ટપક=છુંદણું.
 નીચ વર્ણ=હલકીજા-
 ત; હલકા લોક.
 વેદના=દુઃખ; આપદા.
 ખોટ=તંગાસ; તોટો.
 મેખો=રેખો.
 પાઠ ૮૮ મો.

સોધડીઝી=ચાર ધડો-
 નો વખત.
 ગ્રહરધો=મોટા માણસ
 આરસ પાહાણુ=આ-
 રસનો પથ્થર.
 માનતા=આધા; આ-
 કીન; નીમ.
 સિંહાસન=ગાદી; (સિં-
 હનું આસન.)
 દેવલ=દેડું; મંદીર.
 સૈકો=સેંકડો.
 રતંભિ=યાંબજો.
 સજાટ=પથ્થર ઠાંકતા
 રા કડીઆ.
 દાંતા=ગુજરાતની ઉ-
 ત્તરે એક ગામછે.
 રાણા=રાજા.
 જનત્રાણુ=જનત્રાવાસી.
 મિટ=નજરણું.
 કર=વેરો.
 પાણિઆ=કારણ; કાર.
 આણુ=ગુજરાતની ઉ-
 ત્તરે એક પર્વતછે.
 પાઠ ૮૯ મો.
 જ્યાગા=ગળતા; આગ
 કમાણી=રજતર કમાઈ

દશાંશ=દસમો ભાગ.
 નગરશેડ=શેહેરનો શે-
 ઢીઓ.
 ગુમાસ્તા=વાણીતર.
 ગારસાખ=ગારણાસા
 થેનું ચોખ્ખું.
 લેખ=દસ્તાવેજ.
 દર શાલ=હર વરસ.
 અર્પણુ=આપવું; ચડા-
 વડું.
 ગળ્ગર=જળ્ગરો પવત
 જળ્ગર=જળ્ગરો.
 ચઢાવ=ચઢવો ઢોળાવ.
 જ્યાગામુખી=ગળતા-
 માંનો પર્વત.
 પાઠ ૯૦ મો.
 માયાણુ=દયાણુ.
 ભાઈબંધી=દોસ્તી.
 ભાઈબંધ=દોસ્તદાર.
 વાંક=તકસીર; ગુનો
 વેત=ખીલસ.
 નમીએ=વાંકા વળીએ
 હલાજ=ઉપાય.
 આપસ્વાર્થી=પોતાની
 મતલબના; ગરજ ઉ-
 પરવા=દરકાર; જરૂર

સોળતી=સાથો.
પરગળુ=પરકહ્યાણી.
દયાળુ=માયાળુ.
ગોઠીઆ=મસજતીયા
મોટા=ઉદાર; સખી.
દોષ=અપરાધ; પાપ.

પાઠ ૯૧ મો.

રમુજી=ગમતપડેએવી
અડખડાટ=અવાજ.
ખીનાં=ખીધાં.
હિમ્મત=છાતી.
છાજલી=છમડી.
ભચડાઈ=દયાઈ, ક
ચડાઈ.

ઘાટ=આકાર, ડોળ.
ચતુરાઈ=ડાહપણ.
કસાઈ=કમજ આવી
ધારતી=ખીક; ડર.

પાઠ ૯૨ મો.

ભાજનક્રિયા=જંખાની
તરેહ-રીત.
સાહેબલોક=અંગ્રજ.
લોક; ગોરાલોક.

તરેહ=રીત; યુક્તિ.
અણીદાર=અણીવાળી
અવગડ=અડચણ-

નરમ=પાણી જેવો.
વેલા=આપદા. (ક.
ધરેધણી=ધરનોમાલિ
કાવતું=હીક પડતું.
ટગરટગર=એકીનજરે
કકડીને=ધણીસખત.
ધેસ=ભડકું.

ધુણાવું=હલાવું.
ગટગટાવી=ઠાંસી; પી.
તરેહવાર=અજબ.

પાઠ ૯૩ મો.

ચોરસ=ચોખંડા.
પરોણા=પરદેશી ઉ-
તરેલો તે.

મજ=ટેવલ.

કાડીને=ચોરીને.

ઠાલવી=ખાલવી.

ખુમચા=મોટી થાળી
જેવું છાછરેવાસણ.

કાવો=ઉકાળો.

મોળી=ગળપણવગરની

મુરંમ=મુગંધ; વાસ.

પાઠ ૯૪ મો.

સંધ=જનવાજનારટોળ.

ટુંક=શિખર; ટોચ.

રણિઆમણા=શોભા-

વંતો; સારો.
મોકળો=પોહોળો.
આનંદ=હરખ; સંતોષ.
ઘાટ=ઓવારો; આરો.
વિસામા=વિશ્વામલેવા
નાં ઠેકાણાં.

વગડો=રોન; જંગલ.
નામીઆ=પ્રખ્યાત.

ધનવાન=પૈસાદાર.

શિલાલેખ=પથર પર

કોતરેલો દસ્તાવેજ.

હરસાલ=વરસોવરસ.

ઉચકો=ઉઘડમાપ ઠ-

રવેલી રકમ.

પુજનરા=પુજન કરનારા

રાતવાસો=રાતનો મૂ-

કામ; રાતનો પાડાવ.

ઠાકોર=રાજ; રાણો.

સદાવ્રત=ધર્માદાસીધું

સામાન આપવાનું

મોદીઆનું.

મરકી=મરવાનો રોળ.

પાઠ ૯૪ મો.

ભુમધ્ય=જમીનની વ

ચમાં આવેલો.

રેતાળ=રેતીવાળી.

રણ=રેતીનું મેદાન.
વાયરો=પવન; વા.
જવલે=કોઈ વખત.
ઝાડપાન=ઝાડપાલો.
વાડી=ઝાડપાન વાળી
જગો.

પાઠ ૯૬ મો.

સારે=પૂરી પાડે.

સાલ=વરસ.

પૂલ=રેત.

કાંપ=કચરો.

શામળા=કાળા.

સીધી=હાસી.

કદરૂપા=અદશીકલના

નિમકહલાલ=આધેલા
અબનો ઉપકર
કરનારો.

કેપ=બુશીર.

હિંસારા=હત્યાકરનારા

ઝોળેઝોળાં=ટોળેટોળાં.

ખૂની=ધાતકી; નિર્દય.

પાઠ ૯૭ મો.

પિતા=આપ; તાત.

શેવા=ચાકરી; અરદાશ

છડો=એકલો.

છોટો=નાનો.

પાળીપોષી=ખવડાવી

પીવડાવી.

આભાર=ઉપકાર પાડ.

અંતર=દિલ; મન.

મિદ=સમજણ; કારણ

કોટીકોટી=ઘણી ઘણી.

કાયા=શરીર દેહ.

છત્ર=ઢાંકણ.

પ્યાર=હેત; આહિના.

અત્યંત=ઘણો; ખૂબ.

પાછું=નહારો; કપૂત.

વડા=મોટા.

રાંક=ગરીબ; અનાથ.

સ્નેહ=હેત; પ્યાર.

દેહ=શરીર; કાયા.

(કવિતાની સમજૂતી). (૯).

જ્યારે હું છેક નાદાન નાનો છોકરો હતો, ત્યારે પિતાજી તમે મને પાળી પોષીને મોટો કરીધો; તે વખતે સારી રીતથી મને ખુશી ને ખુશી રાખતા; હવે એ તમારો પાડ હું કેમ વીસરું (૧).

જે વખતે હું નાનો હતો તે વખતે છાતીએ ચડી તમારી મૂછ એંચી. ત્યારે તમે દિલમાં જરાપણ રીસ નોહોતી આણું; જે મેં મોહોડે કહ્યું તે બધી વાતની હા હા કહી; હવે અ તમારો (૨).

મને સારી શીખામણુ દઈને મુધાર્યો, અને વિદ્યા શીખવીને વિવેકથી વધાર્યો; તેમ મને બધી વાતની સમજણુ અ-રાખર આપી, હવે એ તમારો (૩).

તમારી કાયા પર મારે વાસ્તે ઘણું ઘણું દુઃખ વેઠ્યું, મને

છાતીએ દાખીને મારી આસના વાસના કીધી; ને ખરા બા-
વથી મારા ઉપર હેત રાખતા, હવે એ તમારો (૪).

મને જોતા તારે મનમાં ઘણો સંતોષ પામતા, ને જે વસ્તુ
મોહોડે મેં માંગી તે તુરત લાવી આપતા; જે નકારો છોકરો
હોય તેજ એ તમારો ગુણ બુલે, તો હવે એ તમારો (૫).

મારાથી કંઈ ખોટું કામ થાય ને મટા ગુનામાં આવ્યું તો નાદાન
જાણી શિક્ષા કરવાને બદલે તમે મારાપર દયા લાવતાં; ને પ્રિતીન
ઊતારતાં મારા અંગને કંઈપણ દુઃખ ન દીધું, હવે એ તમારો (૬)

પાઠ ૯૯ મો.	સેવના=સેવા; ભક્તિ.	સગ્ન્યા=અનાઆ.
લાવ=લાવો; લાભ.	ભાગ્યશાળી=નસીબ-	નેત્ર=આંખ; લોચન.
સગ્ન્યું=રચ્યું.	વાન; નસીબવાળો.	નીર=પાણી.
નિરખ્યું=જોયું.	તુચ્છ=હલકો; નીચ.	ઉરે=દિલે; હૃદયે.
જગંનાથ=જગતનો	ટાળી=મટાડી.	ભાવ=આહિના; હેંશ.
ધણી; ઈશ્વર.	જનો=માણસો.	પિતૃ=પાપ; તાત.
હયાતી=જીવંદગાની.	વધ્યે=વચ્ચે; માંહે.	શુભ=સારું, મંગળીક.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૦)

મને જાણાવી ગણાવી નસીબવાન (લાહિર) અનાઓ, ને
મારી ખરાબ તોછડી આદત મૂકાવી; જેથી કરી લોકોમાં મારી
આખર ફેલાઈ ગઈ, હવે એ તમારો (૭).

મેં આ સારો (ઉપભાગ) ઓરીઓ લીધો ને હવે જે લક્ષ્ય
તેમો આભાર બધો પિતાજી તમારો માનુંધું. એ બધા ઉપા-
યો મારા સુખને સારૂ તમે રચ્યા છે, હવે એ તમારો (૮).

તમારી આંખોમાં પ્યારના આંસુ લાવીને મને જોતા. ને
પોતાના કલેજ સાથે લગાવીને દાખતા; તે વખતે મોહોડે મીઠા

શબ્દ બોલતા, હવે એ તમારો (૬).

હું આજ સુધી નાદાન બચ્ચું ને અજાણ્યો હતો. તેથી તમારો ગુણ મેં મનમાં એકે જાણ્યો નથી; આજ હું હવે જાણીતો (મોટો સમજણો) થયો છું. હવે એ તમારો (૧૦).

જગતનો ધણી જે ધણે તે જો મને હયાત રાખે, અને મારી ને તમારી જીંદગાની સલામત રહે; તો સાચે ભાવે નિરંતર તમારી સેવા કરું, હવે એ તમારો (૧૧).

હોંસથી બણીને આ સારા છંદ ગણી રાખે, તો પિતાની સેવા કરવાને નહારા થશે નહીં; સાંઝે જ્ઞાન મેળવીને પછી સારે કામે લાગશે, ને આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બતાવ્યા છે. (૧૨).

પાઠ ૯૯ મો.

વેરીઓ = કુશમનો.

ધાતકી = નિર્દય; ખૂની.

શિકાર = ભક્ષ.

લાગ = દાય; તક.

બેશુદ્ધ = ભાન વગરનો.

ઉડાડી = ફેલાવી.

નીમકહરામી = ઉપકારને બદલે અપકાર કરવો તે.

પાઠ ૧૦૦ મો.

ખોરાક = હંમેશા ખાવાનો પદાર્થ.

અદેખાઈ = ખાર; ધંશ નિર્દય = દયા વગરનો.

વાધેજા = સોલંકી.

પાઠ ૧૦૧ મો.

વજીર = પ્રધાન; દીવાન

પાધર = સીધો; પાધરો.

કૂલ = બધા; તમામ.

કાપુર = લુચ્ચો, આદમી.

મજલ = વાટ, ટપ્પો.

પાટવી = ગાદીનો અધિકારી; મોટો.

પાઠ ૧૦૨ નો

કુરસદ = નવરાસ.

ઉગમણ = પૂર્વ દિશા.

ખંડણી = મોથ; કર.

આવકાર = આદરમાન

અડાઈ = હુમલો.

સમાપ્તિ = આખર છેડો

સિંહજીવિ પ = લંકાએટ.

પડતીદશા = નબળો દહાડો; બેડી.

પાઠ ૧૦૩ નો

નિમકહરામ = ધણીનું

અબ આપતે તેનું

બુંડું કરે તે.

વિશ્વાસ = ભરોસો.

અવિશ્વાસ = ખીનપતી

જ, ભરોસા નહીં તે.

ધરડપણ = બુદ્ધાપણ.

કલેશ = કજીઓ કુંકાશ.

પંડિતો = વિદ્વાન.

અહંકાર = અભિમાન

શ્રુદ્ધિવાન=અકલવંત.

આપાદી=ચડતી.

આનપાન=આવુંપીવું;
ખોરાકી-પોષાકી.

નીમ=હૃદ; સુમાર.

સપરમે=સારે ટાણે.

ગુલામગીરી=ચાકરડા

પણું; દાસપણું.

પાઠ ૧૦૪ થો.

મારા=કસાર્ધ; મારના.

માલિક=ધણી. [રા.

કાચો=નખખો.

નીવડત=નીકળત.

રંડીખાણ=પેશ્યાનો સં

ધ કરવા તે; છીનાણું

મોજશોખ=ચેતખાણ

લપટાઈ=વીટલાઈ; ફ-

સાઈ.

સમાવતાં=નરમપાડતાં

રીખાવીને=દુઃખ દહને

નીર્દયપણે=ધાતકીપણે.

કારભારે=મુખ્ય કામ-

કાજ.

સંતોષ=આનંદ, હરખ.

વગના=તરફણના.

નસંતાન=સત્તાનાસ;

નખોદ.

પાઠ ૧૦૫ મો.

રંગમેહેલ=રંગતાનકર-

વાનો મોટો મેહેલ.

દેવડી=મથક; મકાન.

ઓલાદ=વંશ; કુળ.

દુવાઈ=આણ.

નીતિ=રીતસર ચાલ-

વાનું ધોરણ.

ગડખડ=તોકાન.

અંદોખરત=ગોઠવણ.

પાઠ ૧૦૬ ઠો.

મુખેદાર=સગદાર; પલ-

ટાણનો ઉપરો-

કાયમ=ખાહાલ.

મેળાપ=મુલાકાત.

ભાગભેગે=એકાએક.

કાવતર=દગો.

આચિંતો=એકાએક.

ખનાવ=હકીકત.

પાઠ ૧૦૭ મો.

ગોળાર્ધ=અડધો ગોળ.

વાહાણુવટી=નૈકા શા-

સ્ત્રના જાણનારા.

સમઘાત=સરખો.

શુમારે=આસરે.

વળગીને=ખાત્રીને.

કડકા=ભાગ.

ખખરદાર=હોંશિયાર.

ખરેખાત=સાચેસાચ

ઢગલે ઢગલા=ધણુંજ.

નીપજ=પાક; પેદાશ.

પાઠ ૧૦૮ મો.

અજાની=અણસમજી

ભાગા; વગરશીખેલા

ભૂત=પીશાચ.

ઝોડઝપાટ=સપડાવું.

નજર=કુદ્રિષ્ટિ.

પ્રકાર=રીત; તરેહ.

સમજી=દાતા સમજ-

ણા; વિચારવંત.

કરડી=આકડી.

ગંધ=ખરાખ વાસ.

ધગધગતા=ઉના ઉના.

અંગારા=દેવતાના સ-

ળગેલા કોયલા.

પાઠ ૧૦૯ મો.

પ્રયોગ=કરી જોવું; અ-

જમાસ કરવી તે.

મંછા=ઈચ્છા.

શંકા=વેદેખ.

ઓસ=કીકીઆરી.

લગડી=ઢાળડી.
ચડડાપો=ઓળો.

કેસર=ખામી.

પરસેવા=પસીનો.

શુકિતબંધ=તદબીરની
સાથે; હીકમતથી.

અખરદારી=હાંશીયારી

ઓકશી=ખારીકતપાસ

ડાકણુ=ચૂલ.

પાઠ ૧૧૦ મો.

વંત્રી=ડાકણુ; ચૂલ.

આણુ=કુવાઈ.

રોણુ=તોફાન.

ભાવસાર=જૈન ધર્મ

પાળનાર હિંદુલોક.

મધરાત=વચલી રાત

ચાંદરાણું = ચંદ્રમાનું

અજવાળું.

ધૂળવા=કાંપવા; થર-

થરવા, ખીલીવા.

હામ=હિમ્મત; છાતી.

ઓકીવાળા=પોહરેદાર;

ઓકશી કરનારા.

ડામચિઓ=માચડો.

સ્વામી=ગુરુ; ઉપદેશી.

શાર બકોર=અવાજ.

વિગત=તપસીલ.

વિખ્યાત=નામીયું.

મથાણુ=સ્થાન.

કાસકરસ=હવામાં ખુ-

લો મૂક્યાથી જલ-

દી સળગીકે ઓવા

એક પદાર્થનું નામ.

(કવિતાની સમગ્રુતી). (૧૧).

પવન આબ્યાથી નેવાં આગળનું નજીર્ણ ખસીને હેઠે પડ્યું
તે જોઈને કુતરું બસવા મંડ્યું. તારે ત્યાં ઘણો હોહાકાર થઈ રહ્યો;
તારે માટે કોઈ કેહેવા લાગ્યો કે હા મેં ચોરે દીકોતો; પછી એ વિષે
જાણીતી તપાસ ઘણીએ કરે. (પણ તેમાંનું શું!) તો એ પ્રમાણે
અખો સ્વામી કહેછે કે ભાઈ વેહેમની એવી વાત સમજવી.

પાઠ ૧૧૧ મો.

વશીકરણુ=વશ કરવા-
નો મંત્ર.

અપશુકન=અરાખ નિ
શાની; અરાખશુકન

શુકન=ચિન્હ; નિશાની

પોગળ=પોલું; જૂઠું.

બવો=ભૂત પીશાયે ડા

હાડનાર ટોંગી.

શીખાઉ=એલો.

ચોટ=એલ.

અજમાવી=વાપરી.

પાઠ ૧૧૨ મો.

હરતાળ=એક જાતની

પીળા રંગની ધાતુ.

કાળ=મોત.

અડતાં=અડકતાં,

ખાલ=છાલ; ચામડી.

ગાણા=ગાયણ; સારંગી

નરધાંથી ગાવું તે.

કુડાં=તકારાં; અરાખ.

આળ=તોહોમત.

અગ્નિ=દેવતા.

આળ=આંચ.

લખમી=પૈસો.	છધુંદર=ચેણ.	છૂટ=જગો; ખારી.
વાસીકું=કચરો; પુંજે.	છીંડુ=વાડકે એતરમાં	કાંસ=સરાક.
તાલ=મળ; રમુજ.	જવાનો રસ્તો.	થોપ=પાર; છેડો.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૨).

અનમાં જેમ કાચો (માયી વિનાનો) પારો આવો તેવું ચોરીનું ધન છે; કાચો હરતાલ ખાવી તેવો ચોરીનો માલ છે. (૧) માયા ઉપર જેમ મોત ભમે છે તેવો ચોરીનો માલ છે; કૌવચ લાગેથી ખાલ ઉપડે (ચેળ આવે) તેવો ચોરીનો માલ છે. (૨) ગાયન ગાતાં કે સાંભળતાં હોય ત્યાં આવીને કોઈ નકારા શબ્દ બોલે તેવો ચોરીનો માલ છે. (૩) દેવતાની કેવી ઉની ગ્રાજ લાગે છે તેવો ચોરીનો માલ છે; કોઈ સખસ જીવતી માખ ગળે (તે પેટમાં રહે નહીં) તેમજ ચોરીનો પૈસો કોઈને પચે નહીં. (૪) આખા કોળાનું શાક નહીં થાય (મોળેલા કોળાના શાકમાં આખું કોળું ભલધી જાય નહીં) તેમ કચરો વાળતાં ભૂતમાં સાંભેલું કાહાડી નંખાય નહીં; અને જો કાહાડી નાંખીએ તો જોવા જેવો તમાશો થાય તેવો ચોરીનો માલ છે. (૫) સાપ છધુંદરને મોહાડામાં ધાલે છે. હવે જો તે ગળી જાય છે તો સાપ મરી જાય છે, ને જો સાપ તેને છોડી દે છે તો આંધળો થાય છે તેવો ચોરીનો માલ છે. (એટલે એ માલ રાખે તો પણ દુઃખ ને બીજાને આપે તો પણ દુઃખ થાય છે). (૬) છીંડુ એટલે જવા આવવાનો રસ્તો માળી મોટો રાખે અથવા જવા આવવાની છૂટ રાખે તો બકડું કાહાડતાં ઊંટ પેસે (કરવા જાય કંઈ પાકું તો યંઈ જાય કંઈ વાંકું), સરાક કાહાડતાં કંઈ મોટો ખીલો પેસી જાય (સાત સાંધે તો તેર તટે, તેવો ચોરીનો માલ છે. (૭) ચોરીનો માલ કંઈ રાતદાહોડો છાનો રહે નહીં. તેની વાત તો વા લઈ જાય; જેમ પિલાડી મોભામોભ

ઉતરી જાય, તેમ અટકાવ કરતાં તેનો પાર આવે નહીં. (૮).

પાઠ ૧૧૩ મો.
 પ્રસિદ્ધ=નામીયા.
 ધામ=જગો; ડોકાણું.
 રમના=શામા.
 ઠાળીઆં=ઠળતાં છા-
 પરાંની અડાળી.
 ગાથાળા=ગાય બાંધ-
 વાના ડોકાણું.
 રસોડું=રાંધણી.
 નગારઆનું=નગારા
 વગાડવાની જગો.
 નોમતઆનું.
 ચોકશી=ચોડા પરચર.
 પાઠ ૧૧૪ મો.
 સિંહાસન=ગાદી; તખ્ત.
 ઝાકઝમાળ=ચળક ચ-
 ળક; તેજદારદેખાવું
 છપર આટ=છપર
 પલંગ.
 શણગાર=લગડાં ધરે-
 ૼણાં વગેરે ભૂષણ.
 માણિકદારી=આસોસુ-
 દ પુનેમનો દિવસ.
 તલપૂર=જરાક.

ખરીદી=વેલિરત.
 પાઠ ૧૧૫ મો
 અંગે=તામે; હવાલે.
 સારેછે=પુરી પાડે છે.
 આર=ઓવારા; ઘાટ.
 કમળ=એકજનતના ધૂ-
 લ તળાવમાં થાયછે
 દેવરથાન=દેવનું ડોકાણું
 સાધુ=બાપો, વેરાગી.
 વમુજ=જમે.
 દેવચળ=દેવનું ડોકાણું
 ખિચોખીચ=પાસે.
 પાઠ ૧૧૬ મો.
 ઇરિપટાલ=દવાખાનું.
 દાકતર=અંગ્રેજી વૈદ.
 કળતર=ફુખાવો; દરદ.
 કરાર=સુખ; ચેત કિવું.
 ઝારવું=ઉતાપાણીથી શે
 બળતરો=આગ.
 જળો=ખરાબ લેહી
 ચૂસી લેનારા લાંબા
 છવડા.
 ખપાટીઆ=કામડી.
 પાઠ ૧૧૭ મો.

ગંઠાઈ=સંધાઈ; અંધાઈ
 કોકીલું=જરા ઉનું.
 ટેભા=ટાંકા.
 ધાયજ=જખમી.
 દરદ=ફુખાવો; કળતર.
 પાઠ ૧૧૮ મો.
 પાસે=આજુએ.
 ફેફસુ=રોગે કરીને દ-
 મ લેવાયછે તે.
 હચમચાટ=હાલચાલ
 આસોઆસ=દમ પર
 દમ સારા.
 શેક=દેવતાની ગરમી.
 ઉલટી=ઓકારી.
 સરવળ સરવળ=ખવ-
 ળ ખવળ.
 બૂત=કાફી.
 કાવો=ઉકાળો.
 પાઠ ૧૧૯ મો.
 વિકટ=બયંકાર.
 અનાડી=મૂરખ.
 ઝોળેઝોળાં=ટોળેટોળાં.
 ટફર=ચોટ.
 જોડાજોડ=સાથેસાથે.

વતની=દેશી.
 પાઠ ૧૨૦ મો.
 પાઠવી=મોટો; ગાદીનો
 અધિપતિ.
 કોરટ=દરબાર.
 ન્યાયાધીશ=હનસાફક
 રનારા.
 અદાલત=હનસાફકની
 કચેરી.
 ખાતર=શરમ.
 તરફદારી=તરફેણ.
 ખેલકેલો=છાકેલો.
 કુકર્મ=નહારાં કામ.
 ગોઠિઆ=મળતિઆ.
 ઠર્યો=સાચીત થયો.
 રનેહ=મિત્ર.
 ક્રોધ=રીસ, તામસ.
 ખેઅદખી=અસમ્યતા
 પાણું; નાજાયકી.
 ન્યાય=ફસલો; ચૂકાદો.
 લપડાક=જાત.

અમલમાં=અજલવામાં
 પાઠ ૧૨૧ મો.
 નિર્ભયપાણું=એ ધડક-
 પાણું, કશો ભા નહીતે
 ઉમરાવ=મોટામાણસ
 આતુર=હાંશીલા.
 દુરાચરણી = ખરાબ
 ચાલચલણના.
 દરમાયા=પગારમુસારા
 વીલો=ઝંખવાણો.
 કારભારી=કરતાહરતા
 સમરથે=સુધરથે.
 તંગી=ખરચની વેલા
 નમે=ચુલ્લરો થાય.
 ખાહાલ=મુકરર.
 હિમ્મતવાન=ખાહાદુર
 પાઠ ૧૨૨ મો.
 સપુત=સારો છોકરો.
 કપુત=નહારો છોકરો.
 છિદ્ર=એવ કાણું.
 સવાઈ=ચડિઆતા પ

ણું; સાઈ કામ.
 કલંક=એવ; દુષણ.
 વહેવાન=કામમાં આ
 ણીને.
 પૂક=પાછળ.
 જૂઠું=જૂઠાણું.
 દાત્રે=દલગીર થાય.
 દાતા=સખી, દાતાર.
 નુર=પાણી; તેજ.
 લજબ્યો=શરમાવ્યો.
 કવિજન=કવિતાજોડ-
 નાર; કવિલોક.
 સકળ=સંપૂર્ણ આખી
 લેશ=જરાએ.
 ફુટ=પાપી.
 રૂએ=રડે.
 ખાપીકો=આપનો.
 ખેળે=ડખાવે.
 આધીન=તામે; વશ.
 મરજનદા=આખરૂં અં
 દાળે; ખાર વફર.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૩).

જે પોતાની કમાણીનું ખાચ ને આપથી સરસાઈ (ચડિયાતા
 પાણું) કરે; શરીરને રોજ કામમાં આણીને (કસરત કરીને) કુળની
 એવ ઠાંકે, જેના પાછળ દુનિઆનાં લોકો વખાણ કરે, ને જૂકું

ખાલતાં જેનો છવ ધણો કુખાય; ને સારા સજ્જન ગાહાદુર
નરથી જે શરમાવ્યો શરમાય-જેના કવિલોકો વખાણ કરે ને સંપૂ-
ણ બધાએ ગુણ જેનામાં હોય, તે વિષે સામળદાસ કવિ કહેછે
કે હું સાચું કહું છું કે તેનેજ લોકો સારો છોકરો કહેછે. (૧).

જેને જરાપણ કુળની આગર (શરમ) નહીં હોય ને પો-
તાના આપથી માયાપુંછ જે કંઈ પેહિયા હોય તે ખૂબ, દુશ-
મનને નમતો જાય ને જે પાપી માણસના મ્હેડા અંગિળ પો-
તાનું દુઃખ રડે પોતાના કુળની એવ ઉધાડે ને આપનો ખાલ ઉથા-
પે (કુખાય); સારા આદર્શને દુઃખ દે ને પોતાની એવ ઉધાડે-તામે
રહીને વાંકી મુડી ધાલી અજ ખાય (પસાદ લયા કરે) ને લજ્જન
આગર કરી ગણે નહો, તેને વારતે સામળદાસ કવિ કહેછે
કે હું સાચું કહું છું કે તેજ નહારો છોકરો કહેવાય છે. (૨).

પાઠ ૧૨૩ મો.

એકલશૂરો=જનતે બા-
હાદુર; એજલો શૂરો.

ઉદમાત=તોફાન, મસ્તી

લક્ષણ=ગુણ; ટેવ.

મથકરો=ટોળિઓ.

અપજ=હોંશીયાર.

હાવકું=ડાહ્યું, શાણું.

ઉદ્યોગ=મહેનત.

ગેરહાજર=હાજર નહીં

પાઠ ૧૨૪ મો.

નિભાવ=ગુજારો.

તુરંગ=વિચાર, ખ્યાલ

રાંડીરાંડ=વીધવા સ્ત્રી

દળણાં=લોટ દળવાનું

મજૂરીનું કામ.

વેલા=આપદા.

શિક્ષક=શિખવનાર.

ઉમેદ=હોસ; ઉમંગ.

ભરણપોષણ=ગુજરાન

પાઠ ૧૨૫ મો.

ભાયડો=મરદ, માટીડો

વહાલ=હેત; પ્યાર.

વાજઆવે=મરીજાય.

મંચી રહે.

સરદારી=ઉપરીપણું.

ભંગ=ભાંગીના ખવું.

મળતાવડો=હળી જાય
એવા.

પાઠ ૧૨૬ મો.

ભંડાર=ભાંપૂર ખજાનો

ખડક=ખરામિ.

ખરામિ=દરિઆના

પાણીમાં ડુંકાયલા મ

જમ્બુત પથરા.

લગભગ=ધણો ખરો.

ધોરી=શરીઆમ.

ગાળીએ=અળા; ક-

રાડી.

कल्या=अट्कणथी ना
म आभ्यां.

विस्तार=पथारो.

पाठ १२७ भो.

धारण कुपुं=राज्यं;
कपुन कुपुं.

अरीत्र=अहवात्र येन.

अली=पारीक.

भान=मुक्ति; वक्रुं.

वेरो=करे.

वहारेवाने = अरीद
करेवाने.

इप=कान्ति; डोण.

परगण = तालुका;
माहात्र.

पाठ १२८ भो.

निर्दय=द्या वगरेनो.

गडपड=तोड़ान.

उतरडी=उतारी.

सभ्यो=मठी गयो.

अणवाप्पोर=हुल्लड म

आवनार कीतुरी.

गोठवल=अंदोअस्त.

पाठ १२९ भो.

माठीदशा=नयणाहाल

अेवक्रुं=मूर्च्छा.

आवकार=आदरमान
स्वतंत्र=आप अस्ति

आरी.

वसुन=जमाउधरात.

हन्तरदार=हन्तरोर

अनारो.

राजकारभार=राजनुं

कामकाज.

शालुनहो=आदशाह-

नो छोकरो.

अरतरुं=नोकरेथीर-

न आपवी ते.

पाठ १३० भो.

दवापानुं=अेसड क-

रेवानुं ठेकायुं.

हमामपानुं=नाहावा

नी जग्या.

तरापो=लाकडां डिपर

पाटीआंके पारणुं

आंधी पाणीमां अ-

लावेछे ते.

पौत्र=छोकरानो छो-

करो.

उधरातदार=वसुनअे-

कडुं करेनार.

आणुअनाव=अेअनाव

अदी=तामि रही.

राजमिह = राजनी

निशानी.

पाठ १३१ भो.

पुइप=लायडो; भरद-

अभयअन = भाइ

नहीअेवीकअलात.

कापाकाप=अुनाभरुं

कोगणीडि=अधअेक.

गेरअंदोअस्त=अेताल.

अवस्था=हालतदसा.

पाठ १३२ भो.

डिपमा=सरआवयुं.

भूकअला; शोभा.

राजकाज=राजनुं का-

मकाज.

दोगी=अहानाप्पेर.

आस्तिक=आकीनवा-

जो; परअेअरने भा

न नार.

नाहक=विनाकारण.

अुति=अमरणप्रार्थना

लोभी=लाजअु.

आदशाही=राजगादी-

नो छोडो.

पाठ १३३ भो.

પ્રિસ્તી=વિસવાસી.
 ઇશારત=નિશાની.
 મસજવા=ચોળવા.
 વાયદાસર=ઠેરવેલી મુ
 દત પ્રમાણે.
 અમથડી=હમણાં ને
 હમણાં.
 સહ=સુધ, દરજી.
 ભજન = પરમેશ્વરનું
 રમરણ.
 ધુમટો=માથાનો ફેડો.
 માંપર એવવા તે.
 પાઠ ૧૩૪ મો. (ણ
 મુસાફરી=રણ અટ-
 અદીંગી=અધેલી.
 પિરાણ=દીપીજાભી.
 ટકાઉ=મજબૂત.
 ચાપચોપીઆ=તપા-
 સી કામ કરનાર.
 ધાધરો=ચણીઆ ને-
 પું જુલપું લુધડું.
 પાઠ ૧૩૫ મો.
 ખેડોળ=કદરૂપી.
 ખેડુંયુ=કડુંગવગરનું
 શામલ=દાખલ.
 આહાવર=ગાબરૂં.

ખુંધ=દેકો.
 ઉદાસી=દલગીર.
 ઠીંગણી=અટકી.
 હૈયું=મન; દિલ.
 દીંગ=અજળ; છક.
 પાઠ ૧૩૬ મો.
 જટા=ઘોટજાની પેઠે
 યુવવાયલા મા-
 થાના બાજ.
 ડાંગ=લાકડી; ડંગોરી.
 થરથરી=ધુલ; કાંપી.
 ખતરવા=ટીંચા.
 ખેનપણી=સહીયર.
 ઉઝરડા=કાપા;નોદીર.
 ચીલો=ધરેડ.
 પાઠ ૧૩૭ મો.
 દિલારો=ધિરજ.
 સરભરા=સેવા ચાકરી
 લોથ=મુડકુ લાસ.
 ફાળ=ધાસકો; ડર.
 વીતેલી=સહન કરેલી.
 થાક=આરામવિસામો
 પાઠ ૧૩૮ મો.
 વિસામો=આરામથાક
 સંકટ=દુઃખ; વીપત.
 પજવી=દુઃખ દીધું.

અપરાધ=યુનો વાંક.
 કોપ=ગુરસો.
 દોહિલી=દુઃખીદેરાન.
 પાઠ ૧૩૯ મો.
 ઉપસેલી=ઉપસી
 આવેલી.
 ચપટી=એક પાસેથી
 ખેંચી.
 બેથી=બંધોતિપવિદ્યા,
 જાણનાર.
 દુરબીન=આંધ્રી ચીજ
 પાસે દેખાય એવું
 કાચનું ચંચ.
 વખુટા=જીલ્લા.
 હાળ=દોળાણ;ચઠાવ.
 પાઠ ૧૪૦ મો.
 ટોચ=ઉપલો ભાગ.
 ગાજો=ભાગ.
 નિશ્ચય=નક્કી કરાવ.
 અટકળ=કલ્પના.
 સંદેહ=વેદમ; શક.
 ભાસે=દેખાય;જણાય.
 પાઠ ૧૪૧ મો.
 સાર=મતલબ; તત્વ
 મિભક્તિ=શબ્દની સા
 થે આવેલો સંબંધી

દેખાડનારો પ્રત્યય.
 સંબોધન=સંબંધ રા-
 ખનાર, (આઠમી
 વિભક્તિ.)
 ઇત્યાદી=એ શિવાય
 બીજા.
 સંબંધ=વલગણ.
 પધારો=આપોજન એ;
 પાઠ ૧૪૨ મો.
 વિશેષણ=ગુણ તથા
 સંખ્યા બતાવના-
 રો શબ્દ.
 સવાલ=પ્રશ્ન.
 ભારે=મોટું.
 ઈનામ=સરપાવ.
 મુકરર=નક્કી કરેલો.
 પાઠ ૧૪૩ મો.
 ક્રિયાપદ=ક્રિયા, સ્થિ-
 તિ વગેરે બતાવ-
 નાર શબ્દ.
 શક્યભેદ=શક્તિ બતા-
 વનાર ભેદ.
 સકર્મક=કર્મ સહિત.
 વર્તમાન=ચાલતોકાળ.

અકર્મક=જેમાં કર્મ
 નહીં તે.
 ભુત=ગયો કાળ તે.
 મૂળભેદ=નક્કીબતાવ-
 નાર ભેદ.
 ભવિષ્ય=આવતો કાળ
 પાઠ ૧૪૪ મો.
 ઉભયાશ્રયી=મેશબ્દને
 જોડનારો અવ્યય.
 શબ્દયોગી=શબ્દનેજો-
 ણેડનારો અવ્યય.
 કેવળ પ્રયોગી=હરખ,
 શોક, ગભરાટ વગેરે
 બતાવનાર અવ્યય.
 ક્રિયાવિશેષણ=ક્રિયા પ-
 દનો ગુણ બતાવ-
 નાર શબ્દ.
 અવ્યય=જે શબ્દમાં
 ફેરફાર થતો નથીતે.
 અચરતી=નવાઇ.
 શોક=દલગીરી.
 ઉભરા=જોરસા.
 પાઠ ૧૪૫ મો.
 સંપ=એકદીલ, એકજો

મોઝાર=માહે.
 પેહેરણ = પેહેરવાનાં
 લુગડાં.
 અતલ=ધાણુંજ; તોલ
 વિનાનું.
 અખલ=નખળા.
 સખળ=જખરા.
 જીય=જથો; ટોળું.
 સૂટી=ફુનિયાં; પૂઠવી.
 દેહ=શરીર; કાયા.
 મતિ=બુદ્ધિ; વિચાર.
 સુસંપ=સારો સંપ.
 સંપત્તિ=દોલત.
 સાંપડે=મળે; જડે.
 તાંતણા=તાર.
 ઝંડ=જથો.
 ઝેકલ=એ ખલું; નિ-
 રાધાર.
 નિજ=પોતાની.
 તરકર=ઓર.
 ત્રાસ=ખીક; ડર.
 ધકાવે=ધસડી જાય.
 મેહ=વરસાદ; મેધ.
 પ્રોઢી=મોટી.

(કવિતાની સમજાવતી.) (૧૪).

જ્યારે પૃથ્વી ઉપર લોકોમાં જરાએ સંપ હતો નહોત્યારે તેઓ

જંગલમાં રહેતા, અને એક બીજાથી ધણા ડરતા (૧). તેવારે
 લૂગડાંને બદલે ઝાડની છાલ તથા પાંતરાં ગુંથીને પહેરતા ને
 જંગલનાં ફળ ફૂલ ખાઈને દાહાડા કાઢાડતા, ને જંગલમાં રહીને
 પોતાની કાયાપર ધણું દુઃખ ભોગવતા. (૨). પછી જ્યારે ઈશ્વરે
 તેમનામાં સંપ કરવાની બુદ્ધિ આપી ત્યારે એક બીજાની મહેન-
 તના ફળે તેઓને રહેવાને ધરખાર મળ્યાં. (૩). પછી જેમ જેમ
 સારો સંપ વધતો ગયો, તેમ તેમ હરકત દૂર થતી ગઈ, પછી લો-
 કો દુઃખી ન થાય તેને વાસ્તે બોધ્યો તેવી ગોડવણના ઉપાયો
 રચ્યા. (૪). એવી રીતે નમ્મળા જોરાવર (ગરીબ ને પૈસાદાર) બધા
 સુખી થયા ને તેઓનાં દુઃખ નાસી ગયાં, માટે જરૂર બાઈઓ
 તે બધું સંપના કારણથીજ છે એમ તમે સમજો. (૫). સઘળાં
 સુખ સંપ વડેજ મળેછે, જ્યાં સંપ નહીં ત્યાં ઉદાસપણું સમજ-
 વું; સંપના યોગે પૈસાની પ્રાપ્તિ થાયછે ને લોકોમાં આગર મળે
 છે. (૬). એક તાર હોય તે તોડવાની સૌ હિમ્મત ધરે પણ જ્યા-
 રે બધા તારનો સાથે જાયો કરી તેની જાડી દોરે કરીએ ત્યારે તે
 કોઈ કાપી શકવું નથી. (૭). આપણા કુટુંબમાં સંપ રાખીએ તો
 કુશમન શું કરી શકે? ઝાડ છે તે બધી ઝાડી (ઝાડના જથ્થામાં
 રહેછે, જો એકલું હોય તો ડાળ પાંખડાં ઉડીને કંઈ વારનું બા-
 ગી જાય. (૮). છોકરા પોતાની પાસે પડેલા પથરાને સારે ને
 કાપેછે, તેજ પથરાનો જો કોટ બનાવીએ, તો પછી ચોરની ધા-
 સ્તી રહે નહીં. (૯) જ્યારે વરસાદનો ઉઠાવ થાયછે ત્યારે ધુળને
 ઘાઈને તે ધસડી જાયછે, પણ જો પછી તે ધુળની મોટી પાળ
 બનાવીએ તો તેનું તળાવ અને (વરસાદનું પાણી ઘેરાઈ રહે).
 (૧૦). માટે હે માણસો તમે સઘળા મળીને સઘળે ટેકણે બેસતાં
 ઉઠતાં સંપ સંપ કરી રોહો, કે જેથી દલપતરામ કવિ કહેછે કે

તમારા નસીબમાં હાય તેટલું સુખ દુઃખ તમે જાતે ભોગવો. (૧૧).

પાઠ ૧૪૬ મો.
વેહેવાર=લેવડદેવડ કે
જમવા આવનો
સંબંધ.

કાવતરું=દગો ફટકો.
દામ=પૈસા.
માપ=ભરત; પરમાંણું
સરત=ખાલી; પરદાણું

પાઠ ૧૪૭ મો.
બલા=આપડા; પીડા.
ગેરવાજખી=ખોટું.
સંતોષ=આનંદ; હરખ.

ખાલ=નસીબદાર;
ગખ્ખર.
અધર્મ=ખોટું
વક્રકર=ભાર; વજન.
જે=જન્ય; યજ્ઞ; ફતેહ.
એ=ક્ષય; નાશ.
સોદો=માલ મતા.

પાઠ ૧૪૮ મો.
વીર=ખાહાદુરનર; ભઈ
લખાડી=જુઠો; લખાડ
સતવાદી=સાચો.
ટેક=નેક; મોટાઈ.

તોલ=ભાર; વક્રકર.
ધીર=ધીરજ; સચ્ચરી.
શુરવીરો=ખાહાદુરનર
વેણુ=વચન; સુકન.
અનાદી=અસલની;
હમણાંની નહી.
લાભકારી=ફાયદાદારક
કાટે=કરડો.
ઉપમાં=સરખાવડું.
લજ્જત=લાજ; આચર
વારી=વખત.
ઊંચ=મોટો; ઊંચો.

(કવીતાની સમજૂતી). (૧૫).

ટેક વગરના માણસો જેઓ ખાલેલું ફરી જાય તેઓ ખહુ વાતો
બકી જાયછે, પણ તેમાંનો એક ખાલ પણ પાળતા નથી; માટે તમે
તેવી ખરાબ આદત નરખો ને જેટલા ખાલ પળાય તેટલાજ
વિચારીને ખોજો. (૧). પોતાનો ખાલેલો ખાલ પાળે તેનો ભાર
વક્રકર વધે, ને જેનો ખાલેલો ખાલ જુઠો પડે તેનો વક્રકર ઘટે
છે; પછી ભાયડા કે ખાયડી કોઈ તેનો વિશ્વાસ કરે નહીં, માટે.
જેટલા ખાજો (૨). નાણું જામ તો ભલે પણ ખાલેલો ખાલ ફરશો
નહીં, તેમ એ ગયલાં નાણાં વિશે હું પસ્તાવો પણ કરું નહીં;
મનમાં ધીરજ ધરીને એવો ટેક રાખો, ને જેટલા ખાજો (૩)
ઘણા ખાહાદુર નરો સાચું ખાલનારા સાંભળ્યાં છે, તેઓ વેણુ-

માં (ખોલેલી ખોલ પાળવામાં) ખૂઆર થઈ ગયા એવી અસ-
લની રીત છે; તેમ એથી લેખોની જગત મધ્યેલામ કારક આ-
ખર પણ વધી છે, માટે જેટલા ખોલ૦ (૪). જે માણસ
મોહોડેથી ખોલ ને તે કામ પછી કરે તેને મોટો જાણવો. ને જે
ખોલેલા ખોલથી કરી જાય તેને ખોટો સમજવો, ભાઈ એથી લ-
જ્જા આખર જતી રહેશે; માટે જેટલા ખોલ૦ (૫). બશે તે કુ-
તરો પગે કરડે નહીં (કેહે તે કરે શું ?) તો લખાડ (જુદું લવનાર)
પણ તેવીજ ઉપમા લે છે; ખોટો લવારો કરવો એજ આખર
જવા નેગ વખત છે; માટે જેટલા ખોલ૦ (૬). શરીરે સુખ
યાય કે દુઃખ યાય તોપણ જે રીતે ખોલો એવજ રંગે રાત
દહાડો રોહો, (મતલબ કે ખોલેલું પાળો); એથી કરીને લોકોમાં
ધણો જશ પામશે, માટે જેટલા ખોલ૦ (૭). સુતા ઉઠતાં બે-
સતાં સાચીજ વાત કહેા; ને જે ખોલેલો ખોલ પળાય નહીં;
એવી શક્તિ કાચી હોય તો મોહોડેથી મોટું વેણ ખોલો નહીં;
એ થકી તને ભયે ઠેકાણે (મોટી પદવીએ) જઈ બેસશે; આ
સારા છંદ કવિ દવપતરામે બનાવ્યા છે. (૮).

પાઠ ૧૪૯ મો.

અમલ=સેતા; હાકમી.
અદલ=વાજબી ખરો.
જય=ફતેહ; જશ.
તિરસ્કાર=ધિકાર; તુ
અકાર.
આકીન=નીમ; આશા
અહંકારી=મગર.
શખ્સ=માણસ.

પાઠ ૧૫૦ મો.

બાળચરિત્ર=બચપણ
નાં એન.
લંબાણ=લાંબે વિસ્તાર
શોક=ચરસ; લત.
આદિ=શિવાય; પેહેલું.
કુદરતી=સ્વભાવિક;
ધધરી.
અવિચારી=ચગર; વિ

ચારના.

પાઠ ૧૫૧ મો.

અંકોડાઅંધ=આંકડા
સાથે.
પાયદળ=પગ ચાલના
રૂં લશકર.
ધુળીઓ=ધુળનો.
વીંચેરી=જુદી પડી.
બરનખંડ=હિંદુસ્તાન

(भरत राज परथी
नाम पडेकुं.)
सांकडे=कपल; कांसाभां
काणल=हैया; मन.
धडकवा=थरथरवा.
कुरान = मुसलमाननुं
धर्म पुस्तक.
सोगन=कसम; सपत.
पारेवाट=वेरानपेरान
सरहद=सीमा.
तोपा=कायर.
पाठ १५२ भो.
आयुअ=आवरदा.
प्रदक्षिणा=आसपास
गोण कुरी वणवुं.
हुपाडी=अंयकी.
घारे=कयर.
आरस=आरसनोप
थर; संगे मलमल.
वृत्तांत=हेवाज.
भणतिआ=गोठिआ
नेहेरो=नीको; नेण.
कृष्णकृष्णदि=लक्षि भयो
हुल वगेरे.
पाठ १५३ भो.
लाजअ=लोभ; गणको.

भूमी=लटकी.
शणकी=गणको लाग्यो
विशात=मात्र; अत.
अकलपेटो=पोतानुं
पेट भरी नल्ले ते.
पाठ १५४ भो.
क्षमा=माक; नवादेवुं ते
वीक्षो=आंजो.
कमनसीअ=अभाग्य
निर्धन=गरीब; रंक.
अमथा=नूठा; जोटा
सम=कसम; सोगन
पाठ १५५ भो.
इंदी नांअवुं = रोणी
नांअवुं.
कडापो=अकसोस.
आतर=घास, छाणु;
वगेरे कोही गअेओ
कयरो.
उअेयो=मोटो कयो
आहुं=दलगीर.
अंग=झोका; आंगीनवुं
निअण.
अअडाट=अवाज
गेम=गेअेओ. गेर.
नियम=धारो; कायदो

पाठ १५६ भो.
ओणाओण=अकयाण.
डीकडाक=दुरेत.
गांठ=निम; निश्चय.
मरेणुतोल=मरेवानेवे
अधमूओ=अडवाभ-
रेलो.
अणअणीआं=आंसु
पाठ १५७ भो.
रेहेणी=याल.
ललामलु=शीकरस.
देशाध=नगीरदार.
आयरणु=याजअलणु
पाठ १५८ भो.
पठणु=करार; सरत
नन=नुकशान.
अरेअरो=पस्तापो.
सामर्थ्य=जोर; अण.
गणगणते=धीमे.
अटपट=कडाकुट.
वय=उमर, अंदगी.
पाठ १५९ भो.
कटनप्राक=हुं; अनी
वारणु थाय ते विषे
आठ छंद.
कणापो=ककणाट.

વિલાપ=શોકપથ્થાતાપ
 નજાજક=નીવારણથા-
 યતેવિષેઆઠ છંદ.
 વારે=મદદ; કુમકે.
 તથાપી=તોયપણ.
 દીન=ગરીબ; રંક.
 વૃથા=કોકટ; મિથ્યા
 પૂર્ણ=પુરો; અધો.
 અત્યંત=ઘણોજ.
 કૃપાનાથ=દયાનાધણી.

કથા=વાત.
 શિરે=માથા ઉપર.
 આરામ=વિશ્રામ.
 સંતાપ=દુઃખ.
 શ્રેષ્ઠ=મોટો; ઉત્તમ.
 સિંધુ=દરિઓ; સાગર
 સદ્ય=તુરત.
 પ્રદલે=નાશ; કના.
 સર્વથા=સર્વ પ્રકારે.
 સર્વદા=હમેશાં; રોજ.

શુદ્ધ=ભાન; અચર.
 કૃપાળુપણે=દયાથી.
 સોય=મદદ; કુમક.
 વેગ=જરૂર.
 દ્રષ્ટી=નજર; નીઘા.
 ક્લેશ=કંકાશ કલુઓ.
 સરે=થાય; બને.
 અર્થ=મતલબ, માંયનો
 ચીર=હાલેઆલેનહીતે

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૬).

ઓહો પ્રભુ ! હું તો તારો સદા સેવક છું; મારા આત્મા કરતાં
 તું મને ઘણો વાહણો છે; હવે તમે મને ઘણો સંતાપ આપો ને
 હે દીનદયાળ (કૃપાના ધણી) માંડે મોટું દુઃખ કહાડી નાંખો (૧).
 હું ઘણો કુટ પાપી જીવડો છું; તોયપણ તમે તો મોટી રહે-
 મવાળા જાળાઓ છો; તેથી જ આપની છાપ છાપો તો મારા
 પાપની મૂક્તિ થાય; માટે હે દયાના ધણી (૨).

મારો સગામો સગો વાહણો પ્રભુ તુંજ છે. તે શિવાયનો અધો
 અમથો ખાલી વાદ છે તેની વાત હું શી વિસ્તાડું ! તોયપણ તમે
 મારે મૂસ્તકે હાથ મૂકો તો સૌ સાંચે થશે; માટે હે દયાના
 ધણી (૩).

આ પ્રસંગે મને કોણ સુખ કરે; ને બોલો તમે શિવાય બીજો
 આ પાપનો પરિતાપ કોણ સમાયે; હું તો નાનો બાળક છું, ને તું તો
 મારે માથે મોટો ગાજ છે, માટે હે દયાના ધણી (૪).

મને આજને સમે આ દુઃખમાંથી બચાવો; ને શક રૂપી

દરિઆમાંથી તુરત મારો આદાર કરો; ધન્ય તમે આમારો સઘળા પાપ ફેલેમુકામ કરી નાંખો; ને હે દયાના ધણીં (૫).

તમે સઘળા રીતે રોજ મારી અળર લીધી; ને દયા લાવીને દુઃખની વખતે મારી સહાય કીધી; તેથી તમે શિવાય હવે આ મારા દુઃખના પોકાર કોણ જાણે; માટે દયાના ધણીં (૬).

હું મારા મનમાં એક તમારી ઉમેદ રાખું છું, ને તમારા મોહોડા આગળ દુઃખે ગરીબાઈથી બાલું છું. મારા બધા પાપને તમે માફ કરો (તોળો), ને હે દયાના ધણીં (૭).

મોટો વેગ લાવીને જલદી મારી મદદે આવો; બ્યારે તમારી દ્રષ્ટી થશે ત્યારેજ મારી ફિકર મટી જશે, ને ત્યારે કાંઈપણ કંકા-સથી પછી કકળાટ કેમ રહેશે! માટે હે દયાના ધણીં (૮).

કષ્ટ નજાજક (દુઃખ નીવારણ થાય તેવા આઠ છંદથી) કોઈ પણ માણસ પ્રભુની પ્રાર્થના પૂરો પ્રેમ આણીને કરે, તો તેના મનની ઇચ્છા પાર પડે ને સઘળા સ્થિર થઈને ઠેકણે બેસે; આમારા છંદ કવિ દલપતામે બનાવ્યા છે. (૯).

૨

પાઠ ૧૬૦ મો.	પાઠ ૧૬૧ મો.	ફાન.
દૈત્ય=રાક્ષસ.	ડામાડોળ=વાંકું ચુકું;	ટાંક્યા=ટાંકણાથી ચો-
વસ્તારી=છોકરાંછેઆં	ડગમગ.	બા માર્યા.
વાળા. (સ.	ગરક=કુખી જવું.	ચમત્કારી=નવાઈજેવી
ધરડુંપાન=ધરડોમાણ-	અગણોતરા=સંવત	નિહાળીને=ધારી ધા-
ઉતારો=મૂકામ; રાત-	૧૮૬૬ નાસાલના.	રીને; નજર કરીને.
વાસો.	રાચરચીલું=ધર શણ-	પાઠ ૧૬૨ મો.
કોઠાડું=ઢોર બાંધવાની	ગારને શોભતો લક્ષડ	રાક્ષસ=દૈત્ય.
જગો.	વગેરે સામન.	પલાણ=બેસાણું.
ઉતાવળા=આકળા.	વાવાઝરડું=વાનું; તો	હોમયા=ગટગળીજવું.

બલમનસાઈ = સાલ-
સાઈ; નેકી.
સપાટાબંધ = પાધરો.
ફાળ = બીક; ધારતી.
ભાગ = કમબખી.
પૂછપરછ = તજવીજ.
પાંગોડા = પગના ધુંટણ.
આગળનો ભાગ.
દરેકાર = જરૂર; પરવા.
પાઠ ૧૬૩ મો.
સરદી = બીનાસ.
મેડો = માલ.
કરવત = એ જણ સા.
મસામાં વેહેરે એવી
દાંતવાળી આરી.
પીઠીઆં = ભારોટીઆ.
ઝપાટાબંધ = જલદીથી
કાલાવાલા = વારે વારે
કરગરીને કેહેવું તે.
પટલાણી = પટેલની
બાયડી; પટલેણ.
સંઘર્ષો = રાખી; મૂકલો.
પાઠ ૧૬૪ મો.
ભેટ = નજરાણું.
અલમસ્ત = જપરા.
મસતાન = ઉદમાતી.

બુમરાણ = પોકાર; સોર
જુજ = હલકી.
ધર્મદાન = ખેરાત; પુન્ય.
ઉદકપ્રવાહ = પાણીનો.
ધોધ-પાણીનું વેહેવું
પાઠ ૧૬૫ મો.
ચરચા = ગપસપ; બુ.
માટો.
મગતરું = ઝીણું જીવડું.
વાતપ્રવાહ = પવનનું
નીકળવું.
મેસણે = મેડકે; આસને
મસ્કરી = મજન કહાંસી.
ધનધન = સાબાસ શા
બાસ.
ચપટી = સાહેત; જરા.
શેડાણી = શેડની બાયડી
પાઠ ૧૬૬ મો.
ખો = ખાઈ.
વેરીઆ = બીલસપુર.
જીકર = જીદ; ખાસ.
ટાટો = ઠંડો; ધીમો.
સમરી = સુધરી.
અનેક = ઘણું; બહુ.
પાઠ ૧૬૭ મો.
બાળ = શોધ.

ઉજાતા ખાઈ = ખરમો
નામે સ્ત્રી.
ખતરી = વણકરની
એક ભત.
ગણતી = હિસાબ.
ખળીએ = જોરાવર
માણસ.
વિમાસવા = વિચારવા
પાઠ ૧૬૮ મો.
ડાટો = ડટો; બુચ.
વરાળીએ = વરાળનેર-
પે થયેલો માણસ.
શીરોઈ = સાંકડા માંનું
મુસાફરીમાં પાણી
રાખવાનું વાસણ.
સજ્જડ = મજબૂત.
વેહેલા = આપદા; દુઃખ
પાઠ ૧૬૯ મો.
દોલતવાળા = પૈસાદાર.
ખગાસા ખાય = માખી
મારે; જોષા કરે.
ધુટકો = નીકાલ.
પસારીસ = પોળીકગીશ
પાઠ ૧૭૦ મો.
અથડાવું = અફળાવું.
અથં મથા = સામસામાં

વૈભવી=સુખીઆ.
 વેહેળા=નદી; નાળા.
 જળચક્રી=પાણીનાવે
 ગયી ચાલે તે ઘંટી.
 પાઠ ૧૭૧ મો.
 પવનચક્રી=પવનના
 જોરથીચાલતી ઘંટી.
 લક્ષ=ધ્યાન.
 સોમતીઆ=સંધાતી.
 આતાં=કારખાનાં
 આગ્રહ=ખજાતકાર.
 પાઠ ૧૭૨ મો.
 વણિતા=સ્ત્રી; ખાંડી.

દાવાનળ=વગડાનોઆ
 ગિન.
 મત્ર=મતર.
 મૈડક=દૈડકો.
 જસુ=જેવું.
 મહિમા=મોટાધરઆના
 ગિરલો=કોષાએક; શૂરો.
 રણછોડ = દેવામાંથી
 છોડનાર.
 ખોટ=ખામી; ચૂક.
 સુરજ=સુરજ.
 કવડી=કડવી.
 મંગળ=કલ્યાણ; શુભ.

કારી.
 સુખમલ=સુખવાળો
 ઉપડે=ઊંચકાય.
 પનોતો=પરિવારવાળો
 ધનપાળ=ધન સાચવ
 નાર; પૈસાદાર.
 ધરણીધર=પૃથ્વીધર
 ગિરધર=પર્વતધરનાર
 સંતોષી=આનંદી.
 શીખ=શીખામણ.
 પ્રતાપ=કીર્તિ; મહિર.
 નીર=પાણી; તેજ.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૧૭).

પોતાના નામની મોટાઈ રાખે, એવા ભાગ્યે એકજ પુરૂષ હો-
 ય; નામ હોંશથી પાડે છે તો વખતે બચપણમાંજ મરી જાય છે.
 (૧). રણછોડ નામ ધરાવે ને તે બ્યાજ ભરે એ તેનામાં મોટીખા
 મીછે; નામ જોગીદાસ (સાધુસેવક) ધરાવે છે તે પાસે એ ખાચ-
 ડીઆ રાખે છે. (૨). જેનું નામ સુરજ જેવું હોય છે તે આંખે
 કશું દેખતો નથી; શાકરનું નામ ને મીઠી રીત રાખે પણ તેની બાલી
 નહારીછે એવું જાણવું. (૩). હીરા, મોતી, ને ઝવેર રાખનારા
 પાસે ખોટો પૈસો હોતો નથી; તેમ મંગળ કલ્યાણ સુરખું, પણ
 દાવાનળ દુઃખે તો પછાડી પત્તાણ કરેલું. (૪). નામવાધનું ધરાવે ને
 હાથીની રીત રાખે, પણ તેથી શરેનો બોલે પણ ઝંચકાય નહી
 દેવ કૃષ્ણ ને રામ એ નામ હોય પણ તે શા કામ કરે છે તે કોણ

જાણે. (૫). કુળનું નામ રહે એવા છોકરો મળે નહી તે હીરનું નામ લઈ સતરથી કામ ચલાવે; તેમ ધનવાળો હોય તે ધંધો કરે ને ધરણીધર તે મનુષીએ કરે છે. (૬). ગીરધર નામ ધણાનાં છે. તેમાં દેવાભાઈને બાર ઊંચકવો પડે છે, — ડાહ્યો નામ ધરાવે ને બોલે ત્યારે ઘેલું ઘેલું તેમ સાચો તે એાધું તોળીને આપે. (૭). બલો કહીએ તે બલવા નાંમે, ને સંતોષી તે ધાણું ખાય (પરમેશ્વર તેને આપે); રોનરામ બીજા માંગે તો ઘેલો સૌને શીખામણ દે છે. (૮). નાનો નામ હોય પણ વખતે તેનામાં ધરડા જેટલી અક્કલ હોય, તેવારે પ્રતાપ નામ (કીર્તિ) મળવેલો માણસ હોય તેને પણ કોઈ ન પૂછે; જેનું નામ ચતુર હોય તે ચાડી કરે ને નાગ તે દેડકાથી બીએ, (એટલે વખતે મોટામાં નાના જેટલી હિમ્મત હોતી નથી). (૯).

પાઠ ૧૭૩ મો.

આજ=રીવાજ; ધારા
એકસંપ=એક દિલ.
ખાપદાદા=ધરડાવરડા.
ખાદી=દોટી.
ખટાટા=અલુખડા.

પાઠ ૧૭૪ મો.

ટેખલ=મેજ.
વારો=વખત.
પેહેલ=સ્વારીનીગાડી
ફરક=ફેર તફાવત.
લાંછન=એખ; બટો.
બટો=કલંક; ફુલણ.

પાઠ ૧૭૫ મો.

આશિર્વાદ=આશિષ
સારી દુઆ.
હજારી=ખીદમતગારી
ધર્મી=અદેખાઈ.
દક્ષણા=ધર્મ દાખલ
ખાત્રણને જે પૈસા
આપવો તે.

ફજેતી=ગેર આખર
દેવડી=મકાન.

પાઠ ૧૭૬ મો.

પાકું=વજ્જર; રીડું.
ફગવું=ખોલ્યું ન પાળ
વું; ડગવું.
ફિટકાર=તુચ્છકાર.

ડગમગવું=હાલવું.
મરદ=ભાવડો નર.
આરંભ=શરૂઆત.

પાઠ ૧૭૭ મો.

ગિરીરાજ = પર્વતનો
રાજા.

ખ્યાત=પ્રખ્યાત.

મિષ્ટ=મીઠો.

સ્વાદુ=સ્વાદદાર.

વીજ=વીજળી.

ટાણે=વખતે.

સોમ=ચંદ્ર.

ઝૂકી=નમી.

નિર્મળા=ઓખખાં.

ઝરણાં=ઝરા; નાળા.
શીળાં=કુંડો; ટાંડો.
સુગંધી=સુગંધવાળો.
આપે=દીપે.

રોજગારી=વેપારી.
પરાં=વેગળાં.
જતાંવેત=જતાં વારને
ટેવા=ધારો.

જૈન=આવક લોકોનો.
ધર્મ=આચાર.
સ્થાન=ઠેકાણું; જગો.
દેવી=માતા.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૮).

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચડી આવ્યો હોય, તેવો આવ્યુ પર્વત વેગળેથી દેખતાં મનને ગમ્યો; કુંડમાંનો દેવતા વીજળી જેવો દેખાય એવોજ આજે મોટો આવ્યુ પર્વત (પર્વતનો રાજ) દીઠો. (૧). પૂનમને દહાડે સાંજના ટાણે સૂર્ય ને ચંદ્ર એકે ઘંટ બન્યા હોય ને કોઈ કહે કે દેવનો હાથી જેવો પર્વત દીપે છે, એવોજ

આ જ મોટો આવ્યુ (૨). તમે કદાચ ઉપર જાનને આંખ ઉઘાડીને જુઓ, તો ઝાડનાં ઝૂંડની ઘણી ઝાડીઓ ઝલાઈ રહી છે—ત્યાં માંચો ઘણો સ્વાદદાર એવો મળે, એવો આજે મોટો પર્વત (૩). ત્યાં વાઘ, વાંદરાં, સિંહ, ને હરણ રહે છે, ને હમશાં નિર્મળ પાણીનાં ઝરણુ વહેછે, કુંડો અને સુગંધદાર પવન વાય છે, એવો આજે મોટો (૪). સારા ફૂલની વાડીઓ પણ લેહેકાઈ રહીછે, અને ફૂવા, વાવ, કુંડ આગળ ઘણાં દીપેછે; મોટાં દેવતાં સ્થાનકોમાં દેવનો વાસો છે; એવો આજે મોટો પર્વત. (૫). જ્યાંહાં બંગલા બંધાઈને બજારો થઈ છે, ને વેપારીઓ લોકારે વેપાર કર્યા જાયછે; જેવો લેનારને માલ જોઈએ તેવો મળે છે. એવો આજે મોટો પર્વત (૬). ત્યાં તે તેર ગાઉ ઘેરાવાના તળાવમાં, અગ્યાર ગામનાં લોક પાણી પીવા આવેછે:—જ્યાંહાં કે જેઠ માસમાં પ્રસેવો જરાએ જણાતો નથી એવો આજે મોટો પર્વત (૭). અખાઃ મહિનામાં આવેનાં વાદળાં પાસે આવે, ને જતાં વારને જીવાતી રીત દેખાય;—જેમ તમે ધૂણીનો ધૂમાડો

કેમ ધારો, એવો આજે મોટો પર્યત૦ (૮). જેમાં જૈન ધર્મના હિંદુ લોકોનાં મોટાં દેવ સ્થાનકો છે, અને એમાં મોટી પ્રખ્યાત અર્ચુદા માતા છે; આ બધી વાતો જાણવાને વાસ્તેજ કહી છે, ને આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બતાવ્યા છે. (૯).

ગુજરાત દેશનો ઇતિહાસ.

(વાણેલા વંશ સુધી).

સ—છોકરાઓ બોલો તો આપણો ગુજરાત પ્રાંત ક્યાં છે, ને તે લાંબો પોહોળો કેટલો છે ?

જ—એ પ્રાંત હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમ દિશા તરફ છે, તે આ-સરે ૩૦૦ ગાઉ લાંબો, ને ૧૮૦ ગાઉ પોહોળો છે.

સ—બોલો ગુજરાત નામ શાથી પડ્યું તે તમે જાણો છો!

જ—હાંજી, રશિઆના રાજના સીમાડાપર જરેજીઆ પ્રાંત છે ત્યાંથી ગુજર લોક પંજાબ મારવાડ વગેરે ઠેકાણે આવીને વસ્યા, અને ત્યાંથી ઇસવીસન ૭૦૦ની શાલમાં ગુજરાતમાં આવ્યા, ત્યારથી ગુજરાત નામ પડ્યું એવું કેટલાક કહે છે.

સ—ગુજરાત પ્રાંતની મર્યાદા બોલો!

જ—ઉત્તરે મારવાડ તથા મેવાડનો કંઠક દેશ; પશ્ચિમે કચ્છ-નું રણ તથા આર્બી સમુદ્ર, દક્ષિણે આર્બી સમુદ્ર તથા થાણા જીલ્લો; અને પૂર્વે માળવા, ખાનદેશ, તથા મેવાડનો કંઠક મૂલક છે.

સ—ગુજરાત પ્રાંતના કેટલા ભાગ કીધા છે?

જ—એ પ્રાંતના જીલ્લા, ઇલાકા, તથા સંસ્થાન મળીને ૧૧ ભાગ કીધા છે, તેનાં નામ ૧ મુરત જીલ્લો, ૨ બરચ જીલ્લો, ૩ ખેડા જીલ્લો, ૪ અમદાવાદ જીલ્લો, ૫ કાઠિયાવાડ

ધલાકો, ૬ પાલણુપૂર ધલાકો, ૭ મહીકાંડા ધલાકો, ૮
રેવાકાંડા ધલાકો, ૯ સુરત ધલાકો, ૧૦ ગાયકવાડનું સં-
સ્થાન, ૧૧ અંબાતનું સંસ્થાન.

સ—ગુજરાત પ્રાંતનાં મોટાં મોટાં શહેરો બોલો ?

જ—સુરત, ભરૂચ, ખેડા, અમદાવાદ, અંબાત, ભાવનગર,
રાજકોટ, ધોરાજી, ધોળેરા, જુનાગઢ, માંગરોળ, મોરબી,
નવાનગર, પાલણુપૂર, રાધણુપૂર, ડીસા, સાદરા, ઈડર,
લુણાવાડા, વડનગર, વીચનગર, પાટણ, નાંદોદ ને વડોદર.

સ—ગુજરાતમાં અસલ મોટાં શહેરો કયાં હતાં ?

જ—દ્વારીકાં, પ્રભાસપાટણ, વલભીપુર, આંખાનેર, ને પંચાસર.

સ—ગુજરાત પ્રાંતની મોટી મોટી નદીઓ બોલો ?

જ—તાપી, નર્મદા, મહી, ઢાઢર, સાયરમતી, સરસ્વતી, બાદ-
ર, અનારસ. ભાગાવા, અને શેત્રુંજી.

સ—ગુજરાતના મોટા મોટા પર્વતો બોલો ?

જ—ગીરનાર, શેત્રુંજી, પાવાગઢ, ચોટીલા, અને તારંગા પાહાડો.

સ—ગુજરાતમાં મોટી હિંદુઓની તીર્થની જગ્યાઓ કહી છે ?

જ—ડાકોર, ગોહલવાડ, ગીરનાર, દ્વારીકા ખેડ, પાલીતાણા,
અને પ્રભાસપાટણ; એ શિવાય ગુજરાતની ઉત્તરે અંબાજી,
બહુમરાજી, ને શામળાજી એ પણ મોટાં તીર્થનાં ઢેકાણાં છે.

સ—ગુજરાતના કયાકયા કસ્યા તથા શહેરોમાં અંગ્રેજી નિશાળો છે ?

જ—વલસાડ, નવસારી, સુરત, ભરૂચ, વડોદર, નડિઆદ, ખેડા
અમદાવાદ, રાજકોટ, જુનાગઢ, નવાનગર, ભાવનગર ને ડીસા.

સ—ગુજરાતની અસલની રાજધાની કઈ ને હાલની રાજ-
ધાની કઈ, અને તે બંને કઈ નદી ઉપર છે ?

જ—અસલની રાજધાની પાટણ સરસ્વતી નદી ઉપર છે, ને

હાલની રાજધાની અમદાવાદ (અહમદશાહે સન ૧૪૧૧ માં વસાવ્યું તે) સાગરમતી નદી ઉપર છે.

સ—સુરત, ભરૂચ, વડોદર, એડા, નડિયાદ, અમદાવાદ, અને આખા ગુજરાતમાં કેટલા માણસની વસ્તી છે?

જ—સુરતમાં ૧૦૭૦૦૦, ભરૂચમાં ૩૫૦૦૦, વડોદરામાં ૧૩૦૦૦૦ એડામાં ૧૨૦૦૦, નડિયાદમાં ૨૧૦૦૦, અમદાવાદમાં ૧૩૦૦૦૦ અને કુલ ગુજરાતની વસ્તી આસરે ૭૦ લાખ છે.

સ—ગુજરાતની મુખ્ય પેદાશ શું થાય છે?

જ—ગોળ, કપાસ, મીઠું, તમાકુ, અરિણ, કીનખાખ, મસર, કાચ, અને સાબુ વગેરે.

આવડા વંશ.

સ—વળા ગામ ક્યાં છે, અને અસલ વલભીપૂર નગર ક્યાં હતું?

જ—કાઠિઆવાડ વિભાગમાં ભાવનગર પાસે ગોહલવાડમાં અમારડીના પાહાડો છે તેના થડમાં વળા ગામ છે, અને તેજ ઢેકાણે પૂર્વ તરફ અસલ વલભીપૂર નગર હતું.

સ—વલભીપૂરમાં કયો રાજા રાજ કરતો હતો, અને પછી એ નગરનો કેણે નાશ કર્યો?

જ—એનાં શીલાદીત નામે રાજા રાજ કરતો હતો, શીલાદીત લડાઈમાં મરાયો ત્યારે મલેચ રાજાએ એ નગરનો નાશ કર્યો.

સ—વલભપૂરના નાશ વિષે અસંભવિત વાતો શું ચાલે છે?

જ—વલભીપૂરના નાશ વિષે એવી ગપ ચાલે છે કે એ શહેરની પાસે ઈસાવળાના ડુંગર આગળ એક સાધુ પોતાના ચેલા સાથે ઉતર્યો હતો, તે ત્યાં ભીખ માગવા ગયો પણ કોઈ એ તેને ભીખ આપી નહીં, તેથી તેણે બધનો લઈને ઇ-

ષો વાળતાં કહ્યુંકે આ શહેર ઊંધું વળગે ને ધૂળ મળગે,
તે કહેતાંજ વલભીપૂર દટાઈ ગયું.

સં—વલભીપૂરના નાશ વિશે માનવા ભોગ વાતો શું છે ?

જ—માનવા ભોગ વાતો એવીછે કે એ શહેરમાં મારવાડના પા
લી શહેરથી કોઈ કાપુર વેપારી આવીને વસ્યો હતો. તેની
છોકરી પાસે જડાવસોનાની એક કાંસકી હતી, તેએક દિવસે
એ શીલાદીત રાજની છોકરીએ ભોઈ, તેથી તે કાંસકી જોરે
જીલમથી શીલાદીતે તેની પાસેથી લઇલીધી તેથી કાપુરમલે
ચ રાજ પાસે ગયો ને તેને એકલાખ સેનૈયા આપાવા ક-
બુલ કરીને શીલાદીત પર ચડાઈ કરાવી, જેમાં શીલાદીત
માર્યો ગયો, અને વલભીપૂરનો નાશ થયો.

સ—વલભીપૂરનો નાશ થયા પછી ગુજરાતમાં કયા રાજાએ
આવ્યા ને તેઓએ કયા નગરમાં રાજધાની કરી ?

જ—એના નાશ પછી આવડાં જતનારજપૂત રાજા આવીને
વસ્યા, તેઓએ પંચાસર નગરમાં પોતાની રાજધાની કરી.

સ—આવડા વંશનો પહેલો રાજા કયો, અને તે પંચાસર નગ-
રની ગીદીએ ક્યારે બેઠો ?

જ—પહેલો રાજા જયશીખરી, તે સન ૧૬૧ માં ગદીએ બેઠો.

સ—જયશીખરી સાથે પહેલાં કયા રાજાએ લડાઈ કરી, અને
તેમાં તેનું શું થયું ?

જ—જયશીખરીની સામા પહેલો કલ્યાણીનો ભૂવડ રાજા
થયો તેને લડાઈ કરી, તેલડાઈ આવત દીવસે સુધી ચાલી,
તેમાં આખરે જયશીખરી હાર્યો ને ભૂવડ જીત્યો.

સ—ભૂવડ રાજાનું જયશીખરી સાથે લડાઈ કરવાનું ર-
થી ઉસકેરાયું ?

જ—કોઈ શંકરનામ કવિ હતો તે એક વખત કલ્યાણી ગયો, અને કલ્યાણીના ભૂવડ રાજના દરવારમાં કેટલાએક કવિતો કહી સંભળાયા. ને ગુજરાત દેશનાં ઘણાં ઘણાં વખાણુ કવિ કે ગુજરાત દેશ ઘણો ફળદ્રુપ છે. ને એમાં ઉપજ નીપજ સારીછે, ત્યારથી ભૂવડરાજનું મન ગુજરાત પર ચઢાઈ કરવાને ઉસકેરાયું, તેમાં પહેલી જયશીખરી સાથેજાઈ કરીને તેનું રાજ જીતી લીધું.

સ—કલ્યાણી તથા પંચાસર નગર ક્યાં છે ?

જ—કલ્યાણી દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં છે, પંચાસર ત્રીજુવાડાની પાસે કચ્છના રણ આગળ છે.

સ—જયશીખરીના સાળા તથા બાયડીનું નામ શું, અને તેના શા હાલ થયા ?

જ—જયશીખરીનો, શાળો સુરપાળ, અને તેની બાયડીનું નામ રૂપસુંદરી, ભૂવડ રાજની સાથેજાઈ વખત રૂપસુંદરી દહાડાવાળી હતી તેથી જયશીખરીએ પોતાના સાળાને કહ્યું કેતું તારી બનને કોઈ નિર્ભય જગ્યાએ મૂકી આવ, કે અને છોકરો થાય તે માંડે વેરવાળે. તે પ્રમાણે સુરપાળ રૂપસુંદરીને મૂકી આવ્યો, ને પાછો આખીને જોયું તો પોતાનો બનેલી જયશીખરી મરાયો દીકો, તેથી તે પોતાની બહેનને માં દેખાડતાં લજવાયો માટે ગીરનારના પાહાડમાં ભરાઈને તે સારા અવસરની રાહ જોતો હતો.

સ—રૂપસુંદરીની બરદાસ વનમાંકોણે કરી અને તેનેશું અવતર્યું ?

જ—વનમાં ફરતાં એક બીલડી મળી તેણે રૂપસુંદરીની બરદાશ કરી. પછી રૂપસુંદરીને છોકરો અવતર્યો.

જ—છોકરાનું નામ શું અને તે કોણે પાડ્યું ?

ગમ વનરાજ તે નામ કોઈ જોન ધર્મી વાળા

શીલગુલ્મસુરી સાધુએ પાડ્યું.

સ—વનરાજ એટલે શું, અને તે નામ શાથી પડ્યું?

જ—વનરાજ એટલે વનનો રાજા, કેમકે તે વનમાં જન્મ્યો હતો.

સ—વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું, અને તે કયા વરસમાં?

જ—અણહિલવાડ જોને હમણાં પાટણ કહેછે. તે સન ૮૦૨માં.

સ—પાટણનું નામ અણહિલવાડ પાડવાનું વનરાજને શું કારણ હતું?

જ—અણહિલ કરીને કોઈ બરવાડ હતો, તેણે વનરાજને જવા આવવાના રસ્તા બતાવ્યા. તે ઉપરથી વનરાજે પોતાની રાજધાનીનું નામ અણહિલવાડ પાડ્યું.

સ—વનરાજ કોની ગાદીએ બેઠો, તે કયા વરસમાં?

જ—પોતાના બાપ જયશીખરીની, સન ૭૪૬ માં.

સ—વનરાજ ગાદીએ બેઠે ત્યારે તીલક કોની પાસે કરાવ્યું, અને તેની પાસે કરાવવાનું કારણ શું હતું?

જ—શ્રીદેવી નામે કોઈ વેપારીની સ્ત્રી હતી, તેણે અંકવાર વનરાજને જમાવ્યો હતો તેથી તેની પાસે તીલક કરાવ્યું.

સ—વનરાજે પ્રધાન કોને બતાવ્યો, અને તે પ્રધાને કયું શહેર વસાવ્યું?

જ—ચાંપા નામે એક વેપારી હતો તેને પ્રધાન બતાવ્યો, એ ચાંપાએ રેવાકાંડામાં ચાંપાનેર કરીને શહેર છે તે વસાવ્યું.

સ—વનરાજ કેવો રાજા હતો; તે કેટલા વરસ રાજ કરીને ક્યારે મરણ પામ્યો?

જ—વનરાજ એ માહા જોરાવર અને બાહાદુર રાજા થઈ ગયો, તે ૬૦ વરસ રાજ કરીને સન ૮૦૬ માં મરી ગયો.

સ—વનરાજ મૂઝા પછી એક પછી એક કયા રાજાઓ થયા?

જ—વનરાજ પછી તેમને જોઈડી યોગ્યરાજ; યોગ્યરાજ પછી

તેનો છોકરો ખેમરાજ, ખેમરાજ પછી તેનો છોકરો ભુવડ
અથવા પીથુ, પીથુ પછી તેનો છોકરો વીજયસીંગ વિ-
જયસીંગ પછી તેનો છોકરો રત્નાદીત, અને છેલ્લો રાજ
રત્નાદીતનો છોકરો સામતસંગજી થયો.

સ—એ બધા રાજાઓમાં યોગ્યરાજ કેવા રાજા થઈ ગયો, અને
એના વખતમાં કોઈ વેપારીનાં વાહાણો કોણે લુંટ્યાં હતાં?

જ—યોગ્યરાજ, મોટો બાહાદુર ને ધણું બહોળો હતો, તેમજ
તે તીર મારવાનું કામ સારૂ જાણતો હતા. એના વખત-
માં એના દીકરા ખેમરાજે, પાટણ સોમનાથને બંદરે
કોઈ વેપારીનાં વાહાણો લુંટ્યાં તેથી યોગ્યરાજે તેને ધણો
કપકો દીધો, ને કહ્યું કે તે મારી આજ્ઞાદીન સુધીની મેળ-
વેલી આબરૂ ધુળ કરી નાંખી.

સ—ખેમરાજ કેવી રીતનો માણસ હતો?

જ—ખેમરાજ મીઠાશી સ્વભાવનો હતો, અને તેનાં સગાં
સાથે તેને સંપ નહોતો.

સ—આવડા વંશના છેલ્લા રાજા સામતસંગજીને પેટે શું છોકરું
હતું, અને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—એને કંઈજ છોકરું હતું નહીં, તેથી સોલંકી વંશમાંનો
એની બહેનનો છોકરો મૂળરાજ એની ગાદી ઉપર બેઠો.

સ—મૂળરાજને સામતસંગજીએ ખુશીથી ગાદી ઉપર બેસા-
ડ્યો કે તે પોતે જિર જુલમથી બેઠો?

જ—કેટલાંએક એમ કેહેછે કે સામતસંગજીએ દારૂની ધેનમાં મૂળ
રાજાને ગાદીપર બેસાડ્યો. પણ શુદ્ધિ આવી ત્યારે નાકહી;
ત્યારે મૂળરાજે જાજ નમાવી હુમલો કરી ગાદીપર ચઢી બેઠો.

સ—સામતસંગજી એ કેવા માણસ હતો, ને તે ક્યારે મરી ગયો?

જ—એ સાચો માણસ નહીં હતો. હમણાં બાલે કંઈ તો ફેળીને બાલે કંઈ, ગુણ અવગુણની તેને જાણ ન હતી. તે સન ૯૪૨ માં મરણ પામ્યો.

સ—ચાવડા વંશ કેટલા વરસ સુધી ચાલ્યો ?

જ—સન ૬૯૬ થી તે સન ૯૪૨ સુધી; એટલે ૨૪૬ વરસ.

(શોલંકી વંશ.)

સ—સોલંકી વંશનો પહેલો રાજા કયો. અને તે કોનો છોકરો ?

જ—મુળરાજ, એ કલ્યાણીના બુવડ રાજાની ઓથી પેહેડીએ બુવનાદીત્ય રાજા થયો, તેને ત્રણ છોકરા હતા (રાજ, બી-જ, દંડક) તેમાં રાજનો એ છોકરો થાય.

સ—રાજ એકેવો માણસ હતો, અને તે કોની સાથે પરણ્યો હતો ?

જ—એ શુરો ને કીર્તિવંત્ર હતો, તે સામતસંગજીની બહેન લીલા દેવી સાથે પરણ્યો હતો.

સ—મૂળરાજ ક્યારે ગાદીએ બેઠો, ને એનું નામ મૂળરાજ શાથી પડ્યું ?

જ—સન ૯૪૨ માં પોતાનો મામો સામતસંગજી મરી ગયો ત્યારે તેની ગાદીએ તે બેઠો. એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો તેથી એનું નામ “મૂળરાજ” પડ્યું.

સ—મૂળરાજ ગાદીએ બેઠો ત્યારે કોણ કોણ ચહડી આવ્યા, અને પછી તેનું શું થયું ?

જ—મૂળરાજપર પેહેલી ચહડાઈ અજમેરના રાજાએ કરી, અને તેની સાથે તૈલંગણના રાજાએ ફાજ આપી પોતાના સરદાર આપને મોકલ્યા. તેમાં અજમેરના રાજાને તો કાંઈક આપીને મૂળરાજ પાછો કાઢાડ્યો, અને તૈલંગણના સર-

દાર બારે ઉપર હુમલો કર્યો, તેમાં તે સરદાર મરાયો અને તેનું લશ્કર નાસી ગયું.

સ—ત્યાર પછી મૂળરાજે ક્યાં ચલડાઈ કરી, અને પોતાની આણ મનાવી ક્ષેત્રે માર્યો ?

જ—પછી મૂળરાજે સોરઠ ઉપર ચલડાઈ કરી, અને ત્યાંના રાજાને પોતાની આણ મનાવી કચ્છના રાવ લાખાને માર્યો.

સ—મૂળરાજે કેટલા વરસ રાજ કીધું, ને તેની પાછળ ગાદીએ કોણ બેઠું ?

જ—૫૫ વરસ—તેના પછી તેનો છોકરો ચામૂડ ગાદીએ બેઠો.

સ—ચામૂડ ક્યારે ગાદીએ બેઠો ને કેટલાં વરસ રાજ કીધું ને તેણે કયા મૂલક જીત્યા હતા ?

જ—એ સન ૯૯૭ માં ગાદીએ બેઠો ને ૨૬ વરસ રાજ કીધું, એણે નર્મદાની પેલી તરફના મૂલક જીત્યા હતા.

સ—ચામૂડના વખતમાં કયો પરદેશી રાજા યુજરાતમાં આવ્યો, અને ત્યાં તેણે શું કીધું ?

જ—ગીજનીના રાજા સુલતાન મહમૂદે સન ૧૦૨૪ માં એકદમ યુજરાતમાં પાટણ આવ્યાને જીત્યું એટલે ચામૂડ ત્યાંથી નાસી ગયો પછી મહમૂદે ત્યાંથી જ એજ વરસમાં સોમનાથનું દહેરું તૂટ્યું.

સ—ચામૂડને કેટલા છોકરા હતા, તેમાં રાજ કોને સોંપ્યું, અને તેને સોંપવાનું કારણ શું ?

જ—વલ્લભસેન, દુલ્લભસેન; ને નાગરાજ એવા ત્રણ છોકરા હતા; તેમાં એવું કેહેછે કે ચામૂડ કામને વથ થઈ પોતાની બહેન ચાંચણદેવી સાથે સંભાગ કર્યો તેથી પસ્તાઈને વલ્લભસેનને રાજ સોંપી કાઢી ગયો, અને કોઈ એવું કેહેછે કે મુસલમાનથી હાર્યો તેથી એવું કીધું.

સ—વલ્લભસેનનું રાજ કોને મળ્યું. અને તે શા કારણથી ?

જ—જ્યારે મહમૂદ પોતાને સ્વદેશ જવાને નીકળ્યો ત્યારે વલ્લભસેન તેને નમ્યો નહીં તથા વિવેક પણ દેખાડ્યો નહીં, તેથી તેના ભાઈ દુલ્લભસેનને ખંડણી બેસાડી તે રાજ સોંપ્યું.

સ—દુલ્લભસેને કેવી રીતે અને કેટલાં વરસ રાજ કીધું, અને તેમાં તેણે શું શું કામો કીધાં ?

જ—એણે બહુ નીતિથી રાજ ચલાવી દેશની આબાદની કરી, દહેરાં બંધાવ્યાં, ને બીજાં ધર્મનાં કામો કીધાં. એણે ૭ વરસ રાજ કીધું.

સ—દુલ્લભસેન કોની સાથે પરણ્યો હતો, અને તેનું ઘરડપણ થયું ત્યારે તેણે પોતાનું રાજ કોને સોંપી દીધું ?

જ—મારવાડના મહેદ્ર રાજાની બહેન દુલ્લભદેવી સાથે તે પરણ્યો હતો. એનું ઘરડપણ થયા પછી એણે પોતાના ભાઈ નાગરાજના છોકરા ભીમદેવને પોતાનું રાજ સોંપી દીધું.

સ—ભીમદેવ કેવો માણસ હતો, તે ક્યારે ગાદીએ બેઠો, ને પેલેલાં કયા રાજાને તે જીત્યો ?

જ—એ રાજા બાણવળીને માહામળીયો હતો, તે સન ૧૦૩૨ માં ગાદીએ બેઠો. એ રાજાએ પેલેલાં સિંધના તથા ચીંદીના રાજાને જીતી પોતાની આણ મનાવી.

સ—ભીમદેવ સિંધ પર ચહડાઈ કરી ત્યારે પાટણ કોણ લૂટી ગયું ?

જ—ભીમદેવ જ્યારે સિંધ પર ચહડાઈ કરી ત્યારે બિઝિરાજાએ પોતાના સેનાપતી કુળચંદ્રને ગુજરાત જીતવા મોકલ્યો હતો; પણ તે પાટણ લૂટીને પાછો આવ્યો.

સ—ભીમદેવને કેટલા છોકરા હતા, તેમાં ગાદી પર કોને બેસાડ્યો ને કયા વરસમાં ?

જ—કરણ, મૂળરાજ, ને એમરાજ એવા ત્રણ છોકરા હતા—તેમાં ઉદ્યામતી રાગીના છોકરા કરણને ૧૦૭૨માં ગાદીએ બેસાડ્યો.

સ—કરણ રાજાએ કયા લોકોને વશ કર્યા, અને તે કોની સાથે પરણ્યો હતો?

જ—એવાસી લોકોને રાજા કરણે વશ કર્યા, તે દક્ષિણમાં ચંદ્રપુરનો રાજા રાજકેશી હતો તેની છોકરી મીનજદેવી સાથે પરણ્યો હતો.

સ—કરણ રાજા ક્યારે અને કેટલાં વરસ રાજ કરીને મરણ પામ્યો, અને તેના પછી ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—૧૨ વરસ રાજ કરીને સન ૧૦૮૪ માં મરણ પામ્યો; એના પછી એનો છોકરો સીદ્ધરાજ જયસિંહ ગાદીએ બેઠો.

સ—સિદ્ધરાજ નાનો હતો તેથી તેનું રાજ થોડાં વરસ કોણે ચલાવ્યું; અને ચલાવ્યું તેણે મોટાં નામદારીનાં કામો શું કીધાં?

જ—એ મોટો થયો ત્યાં સુધી એની મા મીનજદેવીએ ૧૦ વરસ એના નામથી રાજ ચલાવ્યું. એ મીનજદેવીએ વીરમગામ કસબામાં એક માનસર નામનું, અને જોળકા કસબામાં મજાવ નામનું એવાં બે તળાવો બંધાવ્યાં.

સ—સિદ્ધરાજ અને જ્યારે તેની મા નર્મદા તરફ ગયાં ત્યારે તેનું રાજ કોણ ચલાવતું હતું, અને તે વખતે પાટણ ઉપર કોણે ચહડાઈ કરી હતી, અને તેનું શું થયું?

જ—એ વખતે તેનો પ્રધાન રાજ ચલાવતો હતો, તેવામાં માળવાના રાજા વસોવરમાને પાટણ ઉપર ચહડાઈ કરી; તે વારે સિદ્ધરાજના પ્રધાને તેને કંઈક ધન આપી પાછો મોકલ્યો. પણ એ વાત સિદ્ધરાજને ગમી નહીં; તેથી તેણે માળવા ઉપર ચહડાઈ કરીને ૧૨ વરસ સુધી લડાઈ કરતાં અંતે તે શહેર જીતી લીધું, ને રાજા વસોવરમાને કેદ કરીધો.

સ—સિદ્ધરાજનો વિવાહ કોની સાથે થયો હતો, અને તે કુંવરી-
ને કોણ હરી લઈ ગયું હતું ?

જ—એનો વિવાહ રાણીકદેવી સાથે થયો હતો. એને સોરઠનો
રાજા રાખેગાર હરી લઈ જઈને પરણ્યો, તેથી સિદ્ધરાજ
ફાજ લઈને જુનાગઢ ગયો ને તે રાજાને મારી નાંખીતે
દેશ પોતાને હાથ કરી લીધો.

સ—પછે તે રાણી રાણીકદેવી સિદ્ધરાજને હાથ આવીકેનહી ?

જ—હાથ આવી તો ખરી, પણ તે સતી થઈને વઢવાણમાં
સિદ્ધરાજની નજર આગળ બળી મુઠ્ઠી.

સ—સિદ્ધરાજે કેટલાં વરસ રાજ કીધું, ને પછી એ રાજ
કોના હાથમાં ગયું ?

જ—એની માએ રાજ ચલાવ્યું તે સાથે સન ૧૦૮૪ થી
તે સન ૧૧૪૩ સુધી ૫૯ વરસ એણે રાજ કીધું. સિદ્ધરાજ
ને છોકરો હતો નહીં તેથી એના પીતરાઈ કાકા ખેમરાજના
વંશમાં જુજરાતનું રાજ ગયું.

સ—ખેમરાજને કેટલા છોકરા હતા, અને તેમાં સિદ્ધરાજની
ગાદી કોને મળી ?

જ—ખેમરાજને દેવપ્રસાદ કરીને એક છોકરો હતો, દેવપ્રસા-
દને ત્રીભોવનપાળ છોકરો હતો. ત્રીભોવનપાળને (મહીપા-
ળ, કીરતીપાળ, ને કુમારપાળ) એવા ત્રણ છોકરા હતા,
તેમાં કુમારપાળને સિદ્ધરાજની ગાદી મળી.

સ—એ કુમારપાળને સિદ્ધરાજની ગાદી શી રીતે મળી ?

જ—કોઈ સામુદ્રકીએ સિદ્ધરાજને કહ્યું કે તારી ગાદીએ કુમાર-
પાળ ખેસસે, તેથી તેના ઉપર ખારલાવી તેને મારી નાંખવાને
પોતાના માણસો તેની પાછળ ફેરવતો તે જાણી જોઈને વેથ

લઈ કુમારપાળ નાસીગયો, તેમાં એકવાર કુંભારે ને એકવાર એકુતે તેને બચાવ્યો. ત્યાંથી નાસીને પોતાના મિત્ર ઉદાયન પાસે તે ગયો ત્યાં હીમાચાર્ય હતા તેમણે કુમારપાળને કહ્યું કે તમે રાજ પામજો. તેથી ઉદાયન પાસે થોડું નાણું લઈને તે માળવે ગયો એટલે સાંભળ્યું કે સિદ્ધરાજ મરી ગયો, તેવાજ તે પાટણ આબોને કાહનદેવની મદદથી પંચવરસની ઉમ્મરે સન ૧૧૪૩ માં કુમારપાળ સિદ્ધરાજની ગાદીએ બેઠો.

સ—કુમારપાળ ગાદીએ બેઠો ત્યારે પ્રધાનવટી કોને આપી, અને કોને સુખી કીધા?

જ—કુમારપાળ ગાદીએ બેસતાંજ પોતાના મિત્ર ઉદાયન મંત્રીના છોકરા વાધભટ્ટદેવને પ્રધાનવટી આપી, તથા અગાઉના પોતાના જન બચાવનારા કુંભાર તથા બીજા એકુત એ બંનેને સુખી કર્યા.

સ—કુમારપાળે કેટલાં વરસ રાજ કીધું ને ક્યારે મરણ પામ્યો ને પછી એની ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—૩૧ વરસ રાજ કરીને સન ૧૧૭૪ માં એના ભાઈ મહીપાળના દીકરા અજપાળે જરે દીધું તેથી મરી ગયો. એના પછી તે અજપાળ ગાદીએ બેઠો.

સ—અજપાળે કેટલાં વરસ રાજ કીધું, ને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—૩૨ વરસ; પછી તેનો છોકરો આબમુળરાજ ૧૧૭૭ માં બેઠો.

સ—આબમુળરાજ શાથી નામ પડ્યું. અને એના વખતમાં શુભરાતપર કયા મુસલમાને સહડાઈ કરી હતી, અને તેનું શું થયું?

જ—આબમુળરાજને અચપણ માં ગાદીમળી તેથી તેના મપડયું છે. એના વખતમાં એટલે સન ૧૧૭૮ માં કોઈ શાહાબુદીન ગોરી નામના મુસલમાને શુભરાતપર સહડાઈ કરી હતી, પણ તેને

બાળમૂરારાજના કાકાભાગાભીમદેવે હરાર્ચનિકાલાડીમૂક્યો હતો.
સ—બાળમૂરારાજ કેટલાં વરસ રાજ કરીને ક્યારે મરણ પામ્યો
ને એના પછી એની ગાદી કોને મળી ?

જ—એણે જે વરસ રાજ કર્યું, તે સન ૧૧૭૬ માં મરણ પામ્યો
પછી એનો કાકો ભોળો ભીમદેવ તેજ વરસે ગાદીએ બેઠો.

સ—ભીમદેવના વખતમાં કયા રાજાએ ગુજરાત લટવાનો ધરાદો
રાખ્યો હતો, અને તેમાં તે કાવ્યો કે નહીં ?

જ—એના વખતમાં માળવાનો રાજા સોહદેવ ગુજરાત લુટ-
વાને ધરાદે આવ્યો હતો, પણ તેનું કંઈ વળ્યું નહીં ?

સ—સોલંકીવંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ ચાલ્યો ?

જ—સન ૯૪૨ થી તે ૧૨૨૫ સુધી એટલે ૨૮૩ વરસ.

(વાઘેલા વંશ)

સ—સોલંકી વંશના જીજ્ઞારાજ ભાગાભીમદેવ પછી ગુજરાતનું
રાજ એના હાથમાં આવ્યું, અને ગાદીએ કોણ બેઠું ?

જ—વાઘેલાવંશના પેદેલારાજા વીરધવળના હાથમાં સમ્રાટના કાર
બાર આવ્યો, અને પછી તેનો છોકરો વીરણદેવ ગાદીએ બેઠો.

સ—વીરધવળ રાજાના પ્રધાનનું નામ શું, અને તેના હાથ
નીચેના બીજા જે કોણ હતા ?

જ—એ રાજાનો પ્રધાન બાહાડસચીવ નામે હતો, અલ્પતેના
હાથ નીચે બીજા જે વસ્તુપાળ અને તેજપાળ કરીને
બાધ્યો હતા, તેમણે રાજ ઘણું વધાર્યું હતું.

સ—વીરણદેવ રાજાએ ક્યાં જીતેરો વસાવ્યાં, અને તેણે કયો
કિલ્લો બાંધ્યો હતો

જ—એ રાજાએ વીસનગર અને વીંળપોર એવાં બે શહેરો વસાવ્યાં, અને ડભોઈનો કીલ્લો બાંધ્યો હતો.

સ—વીશનગર, વીંળપોર અને ડભોઈ એ શહેરો ક્યાંછે ?

જ—વીશનગર ગુજરાતમાં વડનગરની પાસે. વીંળપોર વિશનગરની દક્ષિણે, અને ડભોઈ ગુજરાતમાં વડોદરાની પાસેછે.

સ—ગુજરાતની ગાદીપર વાઘેલા વંશના કેટલા રાજાઓ થયા, તે દરેકનાં અનુક્રમે નામ દો ?

જ—વીરધવળ, વીશળદેવ, ભીમદેવ, અરજુનદેવ, સારંગદેવ, અને કર્ણ ઘેલો એવા છ રાજાઓ થયા.

સ—વાઘેલા વંશ શાયી નામ પડ્યું ?

જ—કોઈ સોલંકી વંશનો રજપૂત લવણપ્રસાદ કરીને વાઘેલા ગામમાં રહેતો હતો તેથી એ વંશનું નામ પડ્યું.

સ—વાઘેલા વંશના છેલ્લા રાજા કર્ણના હાથમાંથી ગુજરાતની ગાદી કોના હાથમાં ગઈ, અને તે કઈ સાલમાં ?

જ—મુસલમાનના હાથમાં, સન ૧૨૬૭ માં.

સ—ગુજરાતની ગાદી મુસલમાનના હાથમાં શીરીતે ગઈ ?

જ—રાજા કર્ણ જ્યારે ગુજરાતની ગાદી ઉપર રાજ કરતો હતો ત્યારે દીલ્હીની ગાદી ઉપર જલાલુદીન ખીલજી નામે કોઈ મુસલમાન બાદશાહ હતો, તેના પછી કોઈ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજી નામે બાદશાહ થયો તેણે પોતાના ભાઈ અલીકુખાં તથા વજીર નસરતખાંને ગુજરાત જીતવાને મોકલ્યા હતા, તેમાં તેમને ને રાજા કર્ણને લડાઈ થઈ તેમાં કર્ણ હાર્યો ને દેવગઢ તરફ નાશી ગયો; ને તેની રાણીઓ, છોકરાં હાથીઓ વગેરે સરવે મુસલમાનોના હાથમાં ગયું.

સ—ગુજરાતપર મુસલમાને શા કારણથી શ્વારી કરી હતી,

અને તે વિષે બાટ લોકો શું કહે છે ?

સ—બાટ લોકો એવું બતાવે છે કે ગુજરાતના રાજા કરણ પાસે માધવ અને કેસવએવા બે પ્રધાન હતા. તેમાં માધવની બધી રી રૂપવંતી હતી તેને એરાજ એ (કરણ) જગર જમ્તી થી છીનવી લીધી, અને વળી કેસવ પ્રધાનને મારી નાંખ્યો; તે ઉપરથી માધવે દીલ્લી જમને અલાઉદ્દીનને સમજાવી ગુજરાત ઉપર ચહાઈ કરાવી, ને ત્યારથી મુસલમાને એ રાજા લઈ લીધું.

સ—એ વાઘેલા વંશની જે રાણીઓ લડાઈમાં પકડાઈ હતી, તેમાંની કઈને બાદશાહે પોતાની સ્ત્રી કરી રાખી હતી ?

જ—એ લડાઈમાં જે રાણીઓ પકડાઈ હતી તેમાંની એક કૌલા દેવી નામ હતી તે ધણી રૂપાળી, બુદ્ધિમાન, અને અંચળ હતી તેને બાદશાહે પોતાની સ્ત્રી કરી રાખી હતી.

સ—વાઘેલા વંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ ચાલ્યો ?

જ—સન ૧૨૨૫ થી તે ૧૨૯૭ સુધી, એટલે ૭૨ વરસ.

ગાદીએ બેઠા તથા રાજ કર્યાના વરસની વંશાવળી
(ચાવડા વંશ).

	ગાદીએ.	મરણ	વરસ રાજ
	બેઠા	પામ્યો.	કીધું.
જયશીખરી.	૧૯૬	૭૪૬	૫૦
વનરાજ.	૭૪૬	૮૦૬	૬૦
ચોગ્યરાજ.	૮૦૬	૮૪૧	૩૫
એમરાજ.	૮૪૧	૮૬૬	૨૫
ભૂવડ (પીથુ)	૮૬૬	૮૯૫	૨૯
વીજયશીંગ.	૮૯૫	૯૨૦	૨૫

રત્નાદીત.	૯૨૦	૯૩૫	૧૫
સામતસંગજી.	૯૩૫	૯૪૨	૭

(સોભંકી વંશ.)

મૂળરાજ.	૯૪૨	૯૯૭	૫૫
ચામૂડ.	૯૯૭	૧૦૨૫	૨૮
વલ્લભસેન.	૧૦૨૫	૧૦૨૫	૦
કુલ્લભસેન.	૧૦૨૫	૧૦૩૨	૭
ભીમદેવ.	૧૦૩૨	૧૦૭૨	૪૦
કરણ.	૧૦૭૨	૧૦૮૪	૧૨
સિદ્ધરાજ જયસીંહ.	૧૦૮૪	૧૧૪૩	૫૯
કુમારપાળ.	૧૧૪૩	૧૧૭૪	૩૧
અન્નેપાળ.	૧૧૭૪	૧૧૭૭	૩
બાળમૂળરાજ	૧૧૭૭	૧૧૭૯	૨
ભાળો ભીમદેવ.	૧૧૭૯	૧૨૨૫	૪૬

(વાઘેલા વંશ.)

વીરધવળ.	૧૨૨૫	૧૨૨૫	૦
વીશળદેવ.	૧૨૨૫	૧૨૬૪	૩૯
ભીમદેવ.	૧૨૬૪	૧૨૬૪	૦
અરજુનદેવ.	૧૨૬૪	૧૨૬૪	૩૦
સારંગદેવ.	૧૨૬૪	૧૨૬૬	૨
કરણ વાઘેલા.	૧૨૬૬	૧૨૬૭	૧

ખખર.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ સુરતમાં ચોક બજાર, નાણાવટ,
અને ભાગા તળાવના બુક સેલરો; મુંબાઈમાં કાળકા દેવી
આગળ દામોદરદાસ ધર્મદાસ તથા શેરીઆદિજી હોરમજી-
જી બુક સેલરો; ઘોખી તળાવ આગળ એરચશ બેજનજી
કરાણી બુક સેલર, કોટમાં બાંહાંગીરજી બેજનજી કરાણી
તથા શાપુરજી કરામજી માંડણ બુક સેલરો; પુનામાં સદર
બજારમાં છગનલાલ ખોડીદાસ મારતર. વલસાડમાં કુવારકા-
સ પરબુદાસ બુકસેલર; ભરૂચમાં કતોપોરના બજારમાં કાગદી
દરબાઈ આંદાબાઈ બુકસેલર, અમદાવાદમાં દાણીપીઠામાં
નાઈટડ કંપની પ્રેસના મેનેજર; રાજકોટમાં પરીા, લખ-
મીચંદ ઉત્તમચંદ બુક સેલર, અને કરાંચીમાં કાંપના બુક
સેલર પાસેથી લેવાતી મળશે. ચોપડીઓના કમીશન વગેરેનો
અંદોખરત કરવો હોય તો સુરત સગરામપરે મીં ફકીરબાઈ
કાસીદાસને પોષ્ટપેડ કાગળથી લખી જણાવવું.

૦-૧-૬ ગુજરાતી પહેલી ચોપડીના અર્થ.	૦-૨-૦ સુરત જીલ્લાની ભુગોળ.
૦-૨-૦ ગુજીના અર્થ.	૦-૧-૬ મુંબાઈ જીલ્લાકાની ભુગોળ.
૦-૩-૦ ગુજીના અર્થ.	૦-૩-૦ હિંદુસ્તાનની ભુગોળ.
૦-૩-૦ ગુજીના અર્થ.	૦-૩-૬ રાજ્યોની વંશાવળી
૦-૪-૬ ગુજીના અર્થ.	૦-૬-૬ કોહિડા સંગ્રહ.
૦-૫-૦ ગુજીના અર્થ.	૦-૩-૦ ચિત્રપોથી.
૦-૬-૦ ગુજીના અર્થ.	૦-૧-૦ આંકની ચોપડી.
૦-૭-૦ ગુજીના અર્થ.	૦-૧-૦ કોષ્ટકની ચોપડી.

એ શિવાય અંગ્રેજી બુકોના તમામ મીનિંગો પણ મળશે.

